

Dinler

Tarihine

Katkı



Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş

Thomas
Michel

Hristiyan
Tanrı Bilimine
Giriş

Dinler Tarihine Katkı

Dr. Thomas MICHEL

Ankara İlahiyat Fakültesinde ingilizce olarak verdiğim derslerimi Türkçeye çeviren ve bu ders notlarını bir kitap halinde okurlarıma sunulmasında emeği geçen tüm dostlara sevgilerimi, şükranlarımı sunarım.

Thomas Michel

Sak Ofset Reklamcılık Yayıncılık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Tel: 0212 283 78 30
www.sakofset.com

Birinci Baskı Aralık 2012

Sertifika No: 10461

ISBN: 978-605-86445-0-2

*Gerçek bir değer vardır:
O da dünyadaki insanların
birbirleriyle kardeşçe ilişkileridir.*

İÇİNDEKİLER

1. Bölüm

GİRİŞ

Sayfa

A. Bu kitabın amacı nedir?	3
B. Yazarın tanıtılması...	7
C. Bu kitaptan umduklarım	9

2. Bölüm

KUTSAL KİTAP: Esin ve Açıklama

A. Bible (= Kitap) nedir?	12
B. Kutsal Kitap "Kanon"u (Düsturu)	13
C. Kutsal Kitabın esini	15
D. Esinleme (Vahiy)	17
E. Eski Antlaşma	21
1. Torah (=Yasa): Musa'nın 5 kitabı	21
2. Devteronomos Tarihi	24
3. Vakanüvisler (Tarihçiler) Tarihi	24
4. Peygamber Kitapları	25
5. Mesih umutları	27
6. Yazılar veya Bilgelik (Hikmet) Kitapları	28
7. Deuterokanonik Kitaplar	29
8. Eski Antlaşma Kitapları	30

F. Yeni Antlaşma	32
1. İnciller	33
Matta İncili	34
Markos İncili	35
Luka İncili ve Havarilerin İşleri	36
Yuhanna İncili	38
2. Niçin dört İncil?	39
3. Yeni Antlaşmanın "Apokrif" İncilleri	42
4. Paulus'un mektupları	44
5. Diğer mektuplar	47
6. Yuhanna Esinlemesi (Apokalips Kitabı)	49
7. Yeni Antlaşmanın Kitapları	50

3. Bölüm

Hıristiyan İnanıcının temel öğretileri

A. Hıristiyan İnanıcının temelleri	51
B. Tanrı (Allah)	55
C. "Tenleşme= Incarnatio"	56
D. İsa	58
E. İsa'nın ünvanları	60
1. Tanrı Oğlu	60
2. İnsanoğlu	61
3. Rab	61
4. Christus = Mesih	61
5. Tanrı Kelâmı	62
6. Rabbin Kulu	62
7. İsa'nın diğer ünvanları	63
F. Üçlü Birlik (= Teslis) (Hıristiyan Tektanrıcılığı)	64
1. Üçtanrıcılık	64
2. Yeni Antlaşma ve Üçlü Birlik	65
3. Hıristiyanlık tarihinde Üçlü Birlik	67
4. Üçlü Birliğin felsefi anlatımı	69

	<u>Sayfa</u>
5. Allah'ın Kurtarma (Selâmet) planı	70
6. Hıristiyanın Üçlü Birlik ile Karşılaşması	71
7. Arap Hıristiyanlar arasında Üçlü Birlik İnancı	72
G. Meryem	74
H. Kurtuluş (Selâmet)	74
1. Günahın ve ölümden kurtuluş	79
2. Günahın kefareti	82
3. Değişim yaratan sevgi	85
I. Kilise ve Gizemler	87
1. Vaftiz	88
2. Güçlendirme (Confirmation)	90
3. Evlilik (Hıristiyan evliliği)	91
4. Ruhbanlık (kutsal rütbelere)	91
5. Barışma	92
6. Hasta Gizemi (yağ sürme)	93
7. Efkariyeti (Eucharistia)	94

4. Bölüm

Hıristiyan Topluluğunun tarihsel gelişmesi

A. Apostolik (havarisel) Kilise	96
B. Kıyım devri	97
C. Mesih konusunda (kristolojik) tartışmalar ve birinci konsiller	99
1. 325 yılı İznik Konsili	99
2. 431 yılı Efes Konsili	100
3. Kadıköy (Kalkedon) Konsili (451)	101
D. İkonaklast (resimleri yeren) çatışma	102
E. Doğu-Batı Ayrılması (Skizma, Şizm)	103
F. Ortaçağ Kilisesi	105
G. Reform	106
1. Protestan Reformu	106
2. Katoliklerin Karşı Reformu	109
3. Ortodoks Kiliseleri ve Reform	109
H. İkinci Vatikan Konsili (1962-1965)	110
İ. Ökümenik Hareket	112

5. Bölüm

Hıristiyan Tanrıbilimine, Felsefesine ve Ruhaniyetine (Tinselliğine) giriş

A. Tanrıbilim (Teoloji)	115
1. Kutsal Kitap inceleyen Tanrıbilimi (Biblik Teoloji)	116
2. Sistematik tanrıbilimi	117
3. Dogma tarihi (Tarihsel tanrıbilim)	121
4. Patristik (Kilise Pederlerinin yapıtları)	122
5. Doğal tanrıbilim (Teodise, din felsefesi)	126
6. Tinsel tanrıbilim (Riyazet ve Mistik)	127
7. Ahlâki tanrıbilim	128
8. İnanlara ruhani hizmet (Pastoral) tanrıbilim	128
9. Tanrıbilimin yeni alanları	129
a. Dinler tanrıbilimi	129
b. Kurtuluş tanrıbilimi	130
c. Tanrıbilim ve Kültürlerle bütünleşme	131
B. Felsefe	
1. Hıristiyan inancının felsefeye ilk yaklaşımları	132
2. İlk Platoncu Hıristiyanlar	134
3. Hıristiyan Yeni Platonculuğu	134
4. Skolastik felsefe	137
5. Müslüman filozofların etkisi	138
6. Aristo'yu yeniden keşfetme	139
7. Thomas ve Aristo'cu Thomizm	140
C. Tinsellik (Ruhaniyet) ve Mistisizm	143
1. Hıristiyan geleneğinde mistisizm	143
2. İlkçağ keşişliği	145
3. Hesikazm	149
4. Ortaçağ Batılı Mistikleri	150

5. İspanyol Mistikleri	152
a. Juan de la Cruz	152
b. Avila'lı Teresa	153
c. Loyola'lı İgnatius	154
6. Protestan geleneğinde Mistisizm	155

SONSÖZ 157

EKLER

Ek 1: Kutsal Kitaptan okunması önerilen parçalar	159
Ek 2: Teknik terimler sözlüğü	164

ENDEKS 170

1. Bölüm

GİRİŞ

A. Bu kitabın amacı nedir?

Bir hıristiyan rahibi kendi inancı hakkında müslümanlar için bir kitap yazarken ne gibi amaçlar güdebilir? Önce şunu belirteyim ki kimsenin dinini değiştirmek, kimseyi hıristiyanlığa yöneltmek gibi bir amacım yok. Ayrıca, hıristiyanlığın doğru, islâmın yanlış, ya da hıristiyanlığın islâmdan üstün olduğunu kanıtlama amacını güden tartışmalara da girmek istemiyorum.

Bu kitap daha çok hıristiyanlık tarihini "Dinler Tarihi" ya da "Karşılaştırmalı Dinler" programı çerçevesinde incelemek isteyen müslüman üniversite öğrencileri için yazılmıştır. İnançlı bir hıristiyan olarak, hıristiyanların kendi dinlerini nasıl algıladıklarını "içerden" gösterebileceğimi ümit etmekteyim.

Kitabın çıkış noktası bu olduğuna göre, vurguladığı konular geçen yüzyıllar boyunca yazılan apolojetik(savunucu) veya tartışmacı eserlerden de farklı olacaktır. Hıristiyanlarla müslümanlar arasındaki tartışmalarda, önemli görünen bazı konulara burada nisbeten az yer ayrılmıştır. Bununla birlikte, müslümanların bana şahsen yönelttikleri, ya da makalelerde

ve kitaplarda dile getirdikleri soruları da kaleme almaya çalışacağım. İslâm hakkında şarkiyatçılarca yazılan birçok yazıya müslümanların yaklaşımı genelde- ve haklı nedenlerle - oldukça eleştiricidir: kanılarına göre, müslümanların gerçekten inandıkları ve yaşadıkları olgu bu yazılarda çarpıtılmıştır. Bu şark bilginleri genelde islâmın dengeli bir sunuşunu yapma çabasını göstermez. Kendileri çoğu kez müslüman değildir. Bilinçaltı bir güdümlle, kendi anlayışlarını, savlarını ön plânda tutarlar ve bunları İslâmla ilgili incelemelerinde şekillendirirler. Sonuç olarak, bu tür yazıları okuyan müslüman, okuduklarında kendi inancını bulamaz.

Bu, hıristiyanlar için de böyledir. Biz de hıristiyan olmayanlarca yazılan kitaplarda, konuşmalarımızın, inancımızın ilgi odağını oluşturan, aramızda sıklıkla hararetli tartışmalara neden olan konuları bulamıyoruz. Dilerim, hıristiyanların kendi inançlarını nasıl algıladıklarının daha iyi anlaşılmasına bu kitap katkı sağlar.

Bu çalışmada, hıristiyanlığın doğru, islâmın ya da herhangi diğer bir dinin, yanlışta içinde olduğuna kimseyi ikna etme çabasında değilim. Ancak baştan şu hususu belirtmek isterim ki, ben inançlı bir hıristiyanım ve inançlı bir hıristiyan olarak da inancımın öğrettiklerine bağlıyım. Gerçek dindar kişi -ister hıristiyan, ister müslüman olsun- insan yaşamının "Nereden geliyoruz? ", "Nereye gidiyoruz?", "Bu dünyada nasıl yaşamamız gerek?" gibi önemli sorularına noksansız yanıtı kendi dininde bulacağına inanır. Herkes, doğal olarak, Tanrının açıkladıklarına gerçek karşılığın, kendi yolunda bulunduğu inancını taşır. Eğer insan Tanrı ile ilgili sorularına kesin yanıtları ve Tanrıyı bulmanın daha geçerli yollarını kendi dininden başka bir dinde bulabileceğine inansaydı, daha inandırıcı ve daha doğru bulunduğu bu yolu izlemek için din değiştirmesi gerekirdi.

Gerçekte ise tarih, açık yürekli, bilinçli, hıristiyan veya müslümanların arasında din değiştirenlerin sayıca fazla olmadığı gösteriyor. Geçmişte olduğu gibi bugün de bireyler, evlilik, mesleki ilerleme, kültürel asimilasyon (özümseme) veya sosyal baskı gibi nedenlerle din değiştirmektedirler. Ancak inançlarına derinden bağlı olup, dini vecibelerini titizlikle yerine getirenler arasında bir dinden diğer bir dine geçenlerin sayısı azdır.

Bunun nedeni açıktır: Kişi Tanrıyı ve Onun mesajını kendi dinsel yaşamında bulmuşsa, Onu başka yerde arama gereğini duymaz. Şu konuda hiçbir kuşku yok: Tanrı, İslâmın veya Hıristiyanlığın öğretisi, Kitapları, ayinleri sayesinde milyonlarca müslüman ve hıristiyanın yaşamına damgasını basmıştır ve bu insanların Tanrı arayışı, islâmi veya hıristiyan inançlarının çerçevesinde gerçekleşmeleridir.

İslâm ve Hıristiyanlık temelde aynı dindir, aralarında ciddi farklılıklar yoktur, demek istemiyorum. Gerçekten ciddi farklar vardır ve bunları, karşılıklı görüşmelerde, ne müslümanlar ne de hıristiyanlar küçümseyebilir ya da görmezlikten gelebilir. Farklılıklar bir acı kaynağıdır, bizi üzer, çünkü insan konumumuza uygun olarak, yaşamımızı paylaşan, ya da yardım ettiğimiz kimselerin bizim gibi düşünmesini ve davranmasını isteriz. Dini inançları olan kimselere, başkalarının da kendileri gibi Tanrıya götüren aynı yoldan yürümemesi özellikle acı verir, çünkü hepimiz inancımıza "paylaşılacak bir hazine" gözü ile bakarız. İnancımız hepimizin gözünde, yakınlarımıza, hatta dünyaya verebileceğimiz en büyük armağandır.

Kaldı ki inançlarımız arasındaki farklılıkları birlikte incelememiz olumlu bir girişim olabilir. Siz ve biz, öz inancımızı diğerlerinden farklı yapan benzersizlikleri yeniden

değerlendirme olanağını bulurak, Allah'a bize bağışladığı inanç için şükreder, aynı zamanda da bizimkinden farklı olsa bile başkalarının samimi inancına daha çok saygı duymayı öğreniriz. Bu farklı inançların kendi sahalalarında nasıl etkin olduğunu, hayata ve hayat sorunlarına nasıl baktığını anlar, Tanrı önünde insan olarak bizi birleştiren ortak yanlarımıza biraz daha yaklaşmış oluruz.

Diğer yandan, sadece aramızdaki farklar üzerinde de durmamamız gerek. Ben şahsen, inançlarımızın ve dini deneyimlerimizin en derin ve en önemli birçok alanında hıristiyanlarla müslümanların bir olduğuna inanıyorum. Gerek hıristiyanlar, gerek müslümanlar birbirlerinin dinini incelemeye koyulduklarında, ortak yanları ile ilgili önemli bulgular bulduklarına tanık oldum.

Kullandığımız farklı terimler, birçok temas noktaları olmasına karşın, Tanrı ve insan yaşamı konusundaki görüşlerimizi sıklıkla maskeliyor. Karşımızdakinin dini hakkında daha fazla bilgi edinmeye çalışırken de, birbirine benzer, hatta birbirinin aynı terimlerin çok farklı kavramlara çağrışım yaptığını görüyoruz. Hıristiyan - müslüman diyalogunun diğer bir yararı da iki inanç arasındaki benzerlik ve ayrılıkları daha sağlıklı bir şekilde belirlemektir.

Bu kitabın çok kısıtlı amacı işte budur: ne "döndürme" ne de tartışmaya girme çabası; sadece hıristiyanların nelere inandıklarının az daha derinine inmek, ve dinin yaşama ne şekilde yön verdiğini daha iyi anlamaya çalışmak.

Bir düşünür şöyle der: "Başkasının inancını ne kadar anlarsak, kendi inancımızı da o kadar iyi öğrenmiş oluruz." Ben buna kendi yaşamında tanık oldum. Bu nedenle hayatımın 20 yılını müslümanlar arasında geçirmemi Kuranı ve Hadisi inceleme olanaklarını bulabilmemi, hıristiyan ve müslüman

inançları ile ilgili sorunları müslümanlarla saatlerce tartışabilmemi Tanrının büyük bir lütfu olarak kabul ediyorum.

B. Yazarın tanıtılması.

Şimdi, müsaade ederseniz, size kendimi tanıyayım: ben aslen Amerikalı bir katolik rahibiyim. Rahip olarak ne karım, ne de çocuklarım var. Annem halâ hayatta, babam öleli birkaç yıl oldu. Bir erkek, iki kız kardeşim var, hepsi de evli, çocuk ve torun sahibi. Rahip olabilmek için, dört yıl süre ile katolik felsefesi, iki yıl süre ile de katolik teolojisi (tanrıbilimi) okudum.

Teoloji öğrenimi Kutsal Kitabı; katolik inancının sistematik bir sunuşu olan dogmatik tanrıbilimi, ahlaki teolojiyi (hıristiyan etik'ini), Kilise tarihini, ilk hıristiyan düşünürlerinin (Kilise Pederlerinin) eserlerini inceleyen Patristik'i ve İsa'yı izlemenin yollarını öğreten hıristiyan tinselliğini kapsar.

Amerikada iki sene bir kilise cemaatinde rahiplik görevi ifa ettikten sonra Endonezyaya giderek bir öğretmen okulunda ingilizce öğretmenliğini üstlendim. Öğrencilerim çoğunlukla müslümandı ve onların sayesinde islâm inancı hakkında bildiklerimi derinleştirme olanağını buldum.

Müslüman öğrencilerimden bazıları bana islâm dini ile ilgili araştırmalar yapmamı önerdi. Bu suretle, öğretmen olarak hıristiyan ve müslüman toplumları arasında bir köprü kurabilecek, hıristiyanlarla müslümanların karşılıklı inançlarını daha iyi anlamasına yardımcı olabilecektim.

Son 16 yıldan beri sürdürdüğüm çalışmanın öyküsü işte budur. 1971 de Lübnan'a giderek arapça öğrenmeye başladım. Bir yıl sonra Chicago Üniversitesinde, İslâm hakkında yazıları beni çok etkileyen Prof. Fazıl ül-Rahman'ın öğrencisi oldum. Bir süre Chicago'da kaldıktan sonra Arapça ve İslâm

hakkındaki bilgilerimi derinleştirmek için Kahire'ye gittim ve orada Amerikan Üniversitesinde, Dar al-Ulum'da ve al-Ahzar'da verilen dersleri izledim.

Chicago Üniversitesine döndüğümde, doktora tezimi hazırlamaya başladım. Çalışmamın konusu İbn Taymiyya'nın hıristiyan dini hakkında "Al-jawab al-salih li-man baddal din al-Masih" adlı çok kapsamlı eleştirisi idi. Bu vesile ile İbn-Taymiyya ve diğer büyük müslüman düşünürlerinin yapıtlarını daha geniş şekilde ele almam gerekti. Tekrar bir yıl için Kahire'ye gittim ve Arap Birliği Kütüphanesindeki elyazmaları üzerinde çalıştım. Sonra Chicago'ya dönerek tezimi tamamladım ve savunmasını yaptım.

Tezimle ilgili olarak yaptığım araştırmalar o tarihlerde ilk kez Türkiye'ye, İstanbul'a gelmeme neden oldu: Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan çok önemli bir İbn Taymiyya elyazmasını incelemek üzere bir ay İstanbul'da kaldım. Bu çalışmaları tamamladıktan sonra bir yıl süre ile New York'ta Columbia Üniversitesinde Arapça ve İslâm felsefesi dersleri verdim.

Daha sonra tekrar Endonezya'ya dönerek Java'nın merkezinde, Togyakarta kentinde hıristiyan okullarında hıristiyan tanrıbilimi, İslâm felsefesi ve İslâm dini temel bilgileri hakkında dersler verdim. Çeşitli müslüman grupları beni birçok kez Endonezya'nın muhtelif islâmi kuruluşlarına davet ederek karşılaştırmalı dinler ve din tarihi çerçevesinde hıristiyan dini hakkında açıklamalar yapmamı istedi. Endonezya'da geçirdiğim bu yıllar çok verimli oldu: Endonezyalı müslüman ve hıristiyanlarla yaptığım sayısız temaslar yaşamımda derin izler bıraktı ve bana zengin tecrübeler kazandırdı.

1981 yılında, katolik hıristiyan topluluğunun başı Papa'nın yönetici kolu olan Vatikan, hıristiyanlarla müslümanlar arasında daha iyi bir anlaşma ve işbirliği gerçekleştirmek üzere, islâmi incelemelerde akademik eğitim görmüş ve müslümanlarla dialogda kişisel deneyimi olan bir kimse arıyordu.

O tarihten bu yana, Vatikan'da, Hıristiyanlık Dışındaki Dinlerle İlişkiler Sekretaryasında, Dinler Arası Dialog Servisinde çalışmaktayım. Görevim müslümanlarla karşılaşmalar, Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye, Mısır, Tunus, Lübnan, Pakistan, Hindistan, Sri Lanka, Malezya, Filipin Adaları gibi İslâm dünyasının çeşitli bölgelerinde tartışma ve konferanslar düzenlemektir. Romada Papalığa bağlı Gregoriana Üniversitesi Misyoloji Fakültesinde İslâmi düşünce ve karşılaştırmalı dinler hakkında ders vermekteyim.

Geçen yıl, Ankarada beni çok mutlu eden bir olay yaşadım. Ankara İlâhiyat Fakültesinde, dinler tarihi programı çerçevesinde, Hıristiyan Teolojisi ve Dinine girişle ilgili dersler verdim. Derslerimi ingilizce hazırladım ve çok iyi ingilizce bilen, derslerimi türkçeye çeviren bir Türk üniversite öğrencisi ile birlikte çalıştım. Sömestre sonuna doğru, İlâhiyat Fakültesinden bazı meslekdaşlarım derslerimi Türkçeye çevirerek bir kitap halinde derlememi önerdiler. Bu kitabı yazma fikri işte böyle doğdu.

C. Bu kitaptan umduklarım.

Ben şahsen, müslümanlarla hıristiyanların bir müşterek atadan, İbrahim'den türeyen iki büyük iman ailesi oluşturduklarına inanıyorum. Kanıma göre, Tanrı bizden karşılıklı saygı ve barış içinde birlikte yaşamamızı, tasarısının yeryüzünde gerçekleşmesine katkıda bulunmamızı ister. Bu kitabın, hıristiyan dini, Kutsal Kitapları, temel inançları, tarihi,

felsefesi, tanrıbilimi, hıristiyan bireyinin iç hayatı ve hıristiyan toplumunun sosyal yükümlülüğü hakkında daha kapsamlı bilgi sağlayacağını umuyorum.

Bu kitap Karşılaştırmalı Dinler çerçevesinde yer alacaktır ve daha önce de belirttiğim gibi, "döndürme" ,"tartışma" türünden hiçbir amacı yoktur. Ben yalnızca hıristiyanların nelere inandıklarını anlatmak istiyorum. "Son Gerçek" sorusunu "En çok Bilen"**Tanrıya** bırakalım. Bir gün hepimiz Tanrı huzurunda, bize öz olan dini eğitim ve değerlere göre nasıl yaşadığımızın hesabını vereceğiz. O zaman farklılıklarımızın ne olduğunu Tanrı bize gösterecek. İster müslüman olalım, ister hıristiyan, Tanrı huzurunda onun arzuladığı müminliğe ancak dürüstlikle ve açıklıkla erişebiliriz.

Üzerinde durmak istediğim son bir nokta var: Yukarda da belirttiğim gibi ben bir katolik rahibiyim. Diğer bir deyimle, "piskopos" adı verilen bazı kişilerin, Tanrı tarafından aramızda bir yönetim, eğitim ve kutsama görevi üstlenmeye çağrıldığına inanan tarihi hıristiyan topluluğunun bir üyesiyim. Piskoposların oluşturduğu gövdenin başı ise Roma Piskoposu olan Papa'dır. Bu nedenle, yani katolikler Roma Piskoposunu başkanları olarak tanıdıkları için bize "Romalı Katolik" denir.

Hıristiyanlar arasında dinleri ile ilgili bazı konularda görüş ayrılıkları vardır. Ortodokslar, Katolikler ve Protestanlar arasındaki malûm ayrılıklar hıristiyan tarihinde bölünmenin başlıca çizgilerini yansıtır. Dördüncü bölümde bu toplulukların nasıl ayrılma noktasına geldiğini anlatmaya çalışacağım. Ben bu kitapta yalnızca Katoliklerin görüş açısına yer vermek istemiyorum. Dini öğretide ayrılık olan durumlarda ortodoks, katolik ve protestan konumları arasındaki farkları belirtmeye de özen göstereceğim.

Bu kitap hıristiyanlık hakkında herhangi bir önbilgi gerektirmez.

Bu bakımdan gerçekten bir "giriş" niteliğindedir. Bununla birlikte hıristiyan tanrıbilimi, felsefesi, tinselliği ile ilgili kısa özetler veren 5. Bölüm, Kelâm, Felsefe ve Tasavvuf öğrenimi görenlere yardımcı olabilir. Bu öğrenciler hıristiyanların en ileri gelen simalarından bazılarını incelerken, aynı sorunlara hıristiyan düşünürlerinin nasıl eğildiğini görebileceklerdir.

Bu kitapta ele alınan konuların ana hatları şunlardır:

1. Hıristiyan Kutsal Kitapları (Tevrat ve İncil)
2. Hıristiyan inancının ana doktrinleri
3. Hıristiyan Kilisesi tarihi
4. Hıristiyan tanrıbilimi , felsefesi ve tinselliğine giriş

2. Bölüm

KUTSAL KİTAP : ESİN VE AÇINLAMA

A. Bible (Kitaplar) nedir?

Bible sözcüğü grekçede "kitap" sözcünün çoğulu olan "Biblia"dan gelir, diğer bir deyimle hıristiyanların Kutsal Kitaplarının tümüne verilen addır. Ufak tefek değişikliklerle Avrupa dillerinin büyük bir bölümü bu terimi kullanılır (İngilizce ve Fransızcada "Bible", Almancada "Bibel", Felemekçede "Bijbel", İtalyancada "Bibbia" v.s.). Arapça konuşan hıristiyanlarla, dilleri- örneğin Farsçada, Urdu ve Filipin dillerinde v.s. olduğu gibi - Arapçanın etkisinde kalan diğer ülkelerdeki hıristiyanlar Kitap için "al-Kitap-al-Mukaddas" terimini kullanır. Bazı hıristiyanlar aynı anlama gelen " Yazı veya Yazılar", "Kutsal Kitap", "Biblik Yazılar" gibi başka terimler de kullanır. "Kutsal Kitap", "Kitabı Mukaddes" ve "Kutsal Yazılar" deyimleri Türkçeye de geçmiştir.

Hıristiyan kitabı farklı iki bölümden oluşur: Eski Antlaşma (Eski Ahit veya Ahdı Atik) ve Yeni Antlaşma (Yeni Ahit veya Ahdı Cedit). Eski Antlaşma Yahudi Tevrat'ının hemen hemen aynıdır ve 46 (39) kitap içerir. Yeni Antlaşma ise 27 kitap içerir ve Hıristiyanlara özgüdür.

Kutsal Kitabın sahifelerini karıştıran müslüman bunun Kuran' dan çok farklı bir yazım olduğunu hemen sezer. Kuran tek bir sunuşla, tek bir dilde 22 yılda yazılmış bir kitaptır. Buna karşın Kutsal Kitap 1500 yıllık bir zaman dilimi

içersinde, çeşitli dillerde yazılan ve derlenen 72 (65) kitaplık bir dizidir. Bazılarının adı bile artık bilinmeyen çok sayıda esinli yazar, bu yazıların karmaşık oluşumu sürecine katkıda bulunmuştur. Kitaplar birçok tarihsel gelişmeyi yansıtmakta ve çeşitli edebi kalıp ve türleri içermektedir. Bazı kitaplar yüzyılların akışı içersinde derece derece oluşmuş ve örneğin Musa Kitaplarında olduğu gibi adı bilinmeyen bir esinli yazar tarafından nihai kalıbına dökülmüştür. Bazıları da, örneğin Aziz Paulus'un mektupları gibi, kimliği belli bir kişi tarafından özel bir nedenle yazılmıştır. Kutsal Kitapta karşılaştığımız çeşitli edebi türler ise şunlardır: Halk tarihi (Musa kitapları), Peygamber (Elçi) mesajları (Amos ve Yeremya kitapları), Bilgelik yazıları (Eyup, Meseller), İnanç tanıklığı (İnciller), Öğretici mektuplar (Paulus, Petrus ve Yuhanna mektupları gibi), İlâhi ve dualar (Mezmurlar) ve açınlayıcı görümler (Danyel Kitabı ve Esinleme = Apokalips).

B. Kutsal Kitap "Kanon"u (Düsturu)

"Kanon" terimi gerçekliği kanıtlanmış olan ve Kutsal Kitaba aidiyeti kabul edilen kitap dizisini belirlemek için kullanılır. Eski Antlaşmanın 46 (39) kitap içerdiğinden sözetmem dikkatli okuyucunun gözünden kaçmamıştır. Bu ne demektir? Soruya açık bir yanıt bulmak için Milattan yüz yıllar önceki Yahudi devrine dönmek gerekir. Büyük İskender'in orduları M.Ö.333 yılı civarında Filistin'i fethedince, çok sayıda Yahudi bu bölgeden göçedip İmparatorluğun diğer yörelerine yerleşmeye başladı. İskender'in halefleri devrinde, özellikle M.Ö. 175-164 yıllarında, Antiochus Epiphanes'in hükümdarlığı sırasında Yahudi kavimi ve dinine karşı sürdürülen kıyım hareketleri "Diaspora" denilen bu tarihi olaya daha da hız kazandırdı.

Çok sayıda Yahudi İskenderiye'ye yerleşerek kültürlerini, dini yaşamlarını orada geliştirdiler. Zaman içerisinde ibranicenin yerini grekçe aldı ve bu Yahudiler grekçe konuşmaya, yazmaya, dua etmeye başladı. M.Ö. 250 yılında İskenderiye Yahudileri Kutsal Yazılarını grekçeye çevirdiler. Geleneğe göre çeviriciler 70 kişiden oluştuğundan, bu çeviriye, latince de yetmiş anlamına gelen, Septuaginta(yani Yetmişler) adı verildi.

Bazı kitapların çevrilmiş yapıtlar olmasından şüphe edilmekte ise de, bu çeviri 46 kitap içerir. Yetmişlere dahil bazı kitapların İbranicisi muhtemelen hiç varolmamıştır. Buna rağmen İbrani Kutsal Kitabının Yetmişler çevirisi Yunan aleminde ve belki de Filistinde yaşayan Yahudilerin çoğunluğu tarafından kullanıldı.

Yeni Antlaşmanın hıristiyan yazarları Eski Antlaşmadan alıntılarında, bu grekçe çeviriye atıf yapmaları adet haline geldi.

Kudüs yıkılarak Mabedi yerle bir edildikten sonra, yahudi önderleri bazı dini kararlar almak üzere M.S. 100 yılına doğru, Filistinde, Jabneel (Jamnia) 'da bir araya geldiler. Bu toplantıda Kutsal Yazıları oluşturan kitaplar tek tek gözden geçirilerek 39 kitaptan oluşan bir Düstur ("Kanon") saptandı. Septuaginta'ya dahil olan, ancak yahudi bilginlerince kabul edilmeyen kitaplara "Apokrif" (şüpheli yazılar) ya da Devterokanonik ("Kanon"da ikinci sırayı alan, yani ağırlığı şüpheli) kitaplar adı verildi.

Roma İmparatorluğunun ilk hıristiyan toplulukları Septuaginta'nın içerdiği geniş kitap dizisini kullandığı gibi, bu metin, zamanla hıristiyan Kiliselerince de kabul edildi. Bugün gerek Ortodoks Kilisesinde, gerekse Roma Katolik Kilisesinde Septuaginta'ya dayanan Eski Antlaşma 'Kanon'u

geçerlidir.

16. yüzyılda Reform taraftarları hıristiyan inancının kaynaklarına dönme amacıyla Deuterokanonikleri reddederek 39 kitaplık Yahudi Kanonu'nu benimsediler. Günümüzde Protestanlar bazı deuterokanonik kitapların manevi değerini kabul etmekle birlikte, onlara genelde diğer 39 kitap kadar önem vermezler. Kutsal Kitabın protestan ve ökümenik (evrensel) çevirilerinde Deuterokanonikler genellikle Eski Antlaşmanın sonunda ayrı bir bölüm olarak yer alır.

Yeni Antlaşma konusunda ise metine ilişkin hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Gerek Ortodokslar, gerekse Katolik ve Protestanlar Yeni Antlaşmanın 27 kitabını metin olarak aynen kabul ederler.

C. Kutsal Kitabın esini.

Hıristiyan inancına göre, Kutsal Kitap Tanrı tarafından, insanoğlu bir alet gibi kullanılarak yazılmıştır, yani Kutsal Kitabın bir tanrısal bir de insani yanı vardır.

Diğer bir deyimle, hıristiyan inancında Kutsal Kitabın yazarı Kutsal Ruhtan gelen ilham ile Tanrının kendisidir. Tanrı insan yazarları, yazmaya teşvik eder, ifşa etmek istediğini ve yalnızca bunu yazacak şekilde onlara yardımcı olur.

Bu noktada müslümanlar, hıristiyan görüş açısının İslâmıkinden farklı olduğunu tespit edeceklerdir. Kutsal Kitabın yazarı en son kademedeki Tanrıdır, ancak Tanrı bu kitapları bir insan yazar aracılığı ile meydana getirir. Belirli bir zaman dilimi, kültür ve çevre içinde yaşamış olan bu insan yazarın, bilgi ve ifade olanakları ise diğer insanlarıki gibi sınırlıdır. Hıristiyanlar genelde Tanrının Kutsal Kitabı insan yazara, kelime kelimesine yazdığını savunmazlar, Tanrısal

mesajı kendisine has şekilde, kendi edebi kalıpları ve uslûbu ile dile getirmekte onu serbest bıraktığına inanırlar. Küçük bir hıristiyan azınlığı ise kitabın harfiyen ilham edildiğine, insan yazarın da Tanrının bildirdiklerini aynen kaleme aldığına inanır. Eski Yahudi Hahamlarının düşünüşüne benzeyen ve Kuran'ın vahiy şekli hususunda müslüman inancına da çok yaklaşan bu görüşün mantıki sonucu, Kutsal Yazılarda hiçbir yanlış sözcük bulunamayacağıdır.

Kutsal Kitapta hiçbir sözcük hatası bulunamayacağını savunan bu görüş, kendi kendilerine Fundamentalist (temelci,esascı) adını veren bazı çağdaş hıristiyanların öz görüşlerinin dayanak noktasıdır. Bu hıristiyanlar, hıristiyan dininin temeli addettikleri olgulara geri dönmek isterler. Bugün ise kendilerine tercihan "İncilciler " adını yakıştırmaktadırlar. Ancak, Ortodoks, Katolik ve Protestan düşünürlerinin çoğunluğu Kutsal Kitabın harfi harfine ilham edilmiş olması görüşünü reddeder. Onlara göre Kutsal Kitabın Tanrı tarafından ilham edilmesi süreci çok daha karmaşıktır.

Hıristiyanların nazarında, zımnen birbirinden farklı olarak kabul edilen iki olgu vardır: Tanrı tarafından verilen kurtuluş mesajı(mazruf) ile bu mesajın veriliş şekli , haberin sunulduğu "zarf". Bu haber Tanrı tarafından verilmiştir, dolayısıyla tüm hıristiyanlar gerçek olduğuna inanır. Sunuluş şekli ise sadece Tanrıya ait değil, Tanrının kullandığı insani araca, Kutsal Kitabın yazarına aittir ve bu yazar, tüm diğer insanlar gibi, yetenekleri bakımından sınırlıdır.

Katolik Kilisesinin görüşüne göre Tanrısal mesaj, Tanrının insan yazar aracılığı ile öğretmek istediklerini içerir; insan yazar, Allah'tan gelen mesajı kendi kültürüne, kendi şahsi uslûbuna göre ve yaşadığı toplumun anlayabileceği bir şekilde iletacaktır; ama bunlar sadece şekilde, mesajı taşıyan zarfla

İlgilidir.

Hıristiyanlar, tarihi ve edebi yöntemlerden yararlanarak Kutsal Yazı alanında yürüttükleri geniş araştırmalarda, Tanrı'nın yanılabilir bir insanın aracılığı ile iletmek istediği mesaj kavramını doğru bir kaide üzerine oturtmuşlardır. Tüm dünya üniversitelerinde, ilahiyat fakültelerinde, Kutsal Kitap enstitülerinde ve ruhban okullarında süregelen bibliik eleştiri çalışmaları "mektubu zarftan çıkarma", Kutsal Yazıların içerdiği Tanrı mesajını meydana koyma çabası olarak nitelendirilebilir.

D. Esinleme (Vahiy)

Müslümanlar sıksık bir insan yazara niçin ihtiyaç duyulduğunu sorarlar. Tanrı mesajını doğrudan bir peygambere ileterek onun bu mesajı aynen insanlığa ulaştırmasını sağlayamaz mıydı? O zaman Tanrının bildirmek istediğini anlayabilmek için uzunboylu incelemelere ve tahlillere de gerek kalmazdı.

Peygamber mesajı açık seçik sunar, insanoğlu da onu kabul ederek uygulama, ya da reddetme arasında bir seçim yapmakla yetinebilirdi.

Vahiy karşısındaki bu tutum, İslâm'la Hıristiyanlığın bellibaşlı farklarından birini oluşturur. Müslüman için Kuran kendinden öte herhangi bir Tanrısal açıklamayı amaç edinmez. Kuran Tanrı vahyinin kendisidir, açık, seçik ve kesin mesajdır. Kuran, inananı, kendinden öte bir Tanrısal açıklama denemesine götürme maksadını götürmez.

Hıristiyanların Kutsal Kitaba yaklaşımı ise farklıdır. Onların inancına göre tam ve mükemmel açıklama bir kitapta değil, bir insanda gerçekleşir. Hıristiyanlar için, Tanrıyı

ifşa eden, Tanrının insana söylemek istediğini yaşamında ve şahsında en mükemmel şekilde anlatan, **Mesih İsadır**. Böylece Kutsal Kitap hıristiyan için daima kendinden öte bir yere işaret eder, İsa'ya ve Tanrının insana söylemek istediklerine olan inancı, oluşturmayı amaçlar. Yeni Antlaşmanın yazarları insandı. Bir insan olarak onlar, aralarında yaşayan, cefa çeken, ölen ve inançlarına göre Tanrının ölümler arasından diriltiği İsa ile yaşadıklarının anlamını açıklamaya çalışıyorlardı. Bu tanıklık hıristiyan Kutsal Yazılarının özünü oluşturur.

Bu noktadan hareketle, Hıristiyanların ve Müslümanların vahiy'e yaklaşımında diğer bir farklılık görüyoruz. Hıristiyanlara göre Tanrı, insanlığa **mesajını** açıklamakla yetinmedi, insanlık tarihinde **kendi kendini** de açıkladı. Kutsal Yazıları oluşturan kitaplar ise **Tanrının bu kendikendini açıklamasını bildirir**, yorumlarlar.

Tanrı kim olduğunu, ne tür Tanrı olduğunu, yani nitelik ve sıfatlarını açıklar, tüm kâinata ve tüm insanlığa karşı tutumunu anlatır, insanlık üzerinde manevi iradesini ve herşeyden önce kurtuluş, selamet ve bağışlama arzusunu belirtir. Bir başka deyimle, bir bütün olarak alındığında, denilebilir ki, Kutsal Kitap kendini bir Kurtarıcı olarak ortaya koyan bizzat Tanrının öyküsüdür.

İslâm'da olduğu gibi, hıristiyan inancına göre de Tanrının özü insanlığa saklı kalır. Allah'ın, öz doğası insanlarca anlaşılamiyacak kadar yüce ve büyüktür. Bunu anlamak yeteneklerimizin çok ötesindedir. Tanrı bize kendi hakkında ne der ve ne gösterirse ancak onu bilebiliriz. İnsanın anlama olanağı ile sınırlı bulunan bu kısmî kendi kendini tanımlaması bile zorunlu olarak gize bürünmüştür. Bu nedenle, en özenli teolojik tanımlamaların dahi eninde sonunda yetersiz

kalmasına, Tanrının özünde ne olduğunu hiçbir zaman anlatamamasına Hıristiyanlar ne şaşar ne de bundan rahatsız olur. Tanrının bir giz olduğunu söylemeleri teolojik tartışmalardan kolayca sıyrılmak için değil, Tanrının her tür insani bilinci aşan azametini, yüceliğini, derinliğini kabullenmelerindedir. Müslümanlarla Hıristiyanların, Tanrının kendilerine doğası ve etkinliği ile ilgili olarak öğrettiğine inandıkları şeyler hususunda birçok ortak nokta vardır. Konuşmayan ve etkinliği olmayan putların aksine Kutsal Kitapta Tanrı **yaşayan bir Tanrı görünümündedir**. Tanrı tarihin akışına en üst düzeyde **egemen** olan varlıktır, insanlığın ve tüm varolanların yaratıcısıdır. Allah insanlık tarihinin başından beri iş başında idi, bilgesiyle, lûtfu ile tarihin tüm olaylarında insanlığa eşlik etti. Tarihin yöneldiği son hedef Tanrıdır. Böylece, gerek Hıristiyanlar, gerekse Müslümanlar **Allahı yaşamlarının Yüce Efendisi olarak görürler**. Peygamberlik lûtfuna nail olan kimselerin aracılığı ile Tanrı insanlar üzerindeki manevi iradesini ifşa etmiştir. Kişiler bir gün bu iradeye dayanarak yargılanacaklar. Böylece Hıristiyanlar Allah'ı **yargıç** olarak kabul ederler. Tüm bu bilgileri bir araya getiren Kutsal Kitap, Tanrının - kurtarıcı yetenekleri olmayan putların aksine - **Kurtarıcı bir Tanrı olduğunu öğretir**. Tanrı kurtarıcı gücünü ve iradesini belli etmek için beşer tarihine etken bir şekilde müdahale eder.

Eski Antlaşmanın ağırlık noktasını oluşturan olay **Çıkıştır**. Tanrı, kavmini **Çıkış** sayesinde tutsaklıktan kurtararak onu özgürlüğüne kavuşturdu. Tanrı iradesini yerine getirebilecek bir kavim durumuna getirdi. Tanrı'nın kurtarıcı kudreti, kendini yalnızca bir kez, yani sadece Yahudilerin Mısırdan kurtuluşunda belli etmedi, ama bu kurtuluş tüm çağlar için Tanrı'nın Sina dağında Yahudilerle yaptığı Antlaşmada simgelenen bir vaat oldu. Bu antlaşmaya göre "O, onların

Tanrısı, onlar da Onun kavmi " olacaklardı.

Yeni Antlaşmada Tanrının kurtarıcı kudretini açınlayan İsa'dır.

Hıristiyanların inancına göre İsa Tanrısal Açınlamanın tamamını kendinde taşıyan kişidir. Tanrı hakkında, Tanrının kurtarıcı girişimleri, yeryüzünde nasıl yaşamamızı dilediği hakkında bilgi edinmek isteyen bir Hıristiyan, İsa'nın şahsında neler ifşa ettiğine bakar. İsa'yı daha iyi anlayabilmek için hayatını inceleriz.

Nasıl yaşamamız gerektiğini öğrenmek için öğretilerini, örnek davranışlarını inceler, araştırırız. Tanrının kurtarıcı iradesi ve gücünün kanıtlarını bulmak için, ıstırapları, ölümü, dirilişi üzerinde düşünürüz.

Yeni Antlaşmanın hıristiyan yazarları, Tanrının İsa'yı yeni bir hayat için ölümden dirilterek kurtardığına ve Dirilen İsa'nın Ruhunun çağlar boyunca Hıristiyanlara eşlik ederek onlara yol göstereceğine inanırlar. Böylece, beşer tarihinin temel taşı Yahudiler için Çıkış ve Sina Tepesinde aktedilen Antlaşma, Müslümanlar için Peygamber Muhammed aracılığı ile vahyedilen Kuran olduğu gibi, Hıristiyan için de **Tanrının, ebedi mesajını İsa'da beşerileştirilmesi** (biz buna Incarnatio = Tenleşme, İnsanlaşma diyoruz) ve **İsayı ölümden hayata geçirmesidir**. Biz buna Redemptio= Kurtarma diyoruz. Hıristiyan inancının bu temel unsurlarını, 3. Bölümde daha da açıklığa kavuşturmaya çalışacağım .

Kutsal Kitabın içeriğine temas etmeden önce, yazıların **açınlanması** ve **esini** bakımından, müslümanlarla hıristiyanların bu konuda birbirinden farklılıkları olan bazı noktaları aşağıdaki şekilde özetlemek istiyorum.

İSLAM

HIRİSTİYANLIK

Kuran

Kutsal Kitap

Bir kitap

Yüzyıllar boyunca derlenen kutsal

22 yıl boyunca vahyedilmiş

kitaplar dizisi.

Dil: Arapça

İbranice, aramice, grekçe

Yazar: Tanrı. Muhammed Tanrıdan
duyduklarını dile getiren bir elçidir.

Tanrı ve insan yazar
İnsan yazar Tanrı mesajını kendi öz
düşünce tarzına göre iletir.

Mesaj: Tanrısal, ebedi, evrensel

Tanrısal, ebedi, evrensel

E. Eski Antlaşma (Aht-i - Atik)

Yahudiler Kutsal Kitabı 3 bölüme ayırırlar: Yasa, Peygamberler ve Yazılar.

Yasa (Torah), Musa'nın 5 kitabından oluşur.

Peygamberler şu kitapları içerir:

- İlk peygamberler (Yeşu, Hakimler, 1. ve 2. Samuel, 1. ve 2. Kırallar kitapları)

- İşaya, Yeremya, Hezekiyel ve 12 küçük peygamber.

Yazılar ise 1.ve 2. Tarih Kitaplarını, Ezra ve Nehemya, Ester, Rut, Mezmurlar, Meseller, Eyub, Mersiyeler, Vaiz, Süleyman ve Daniyel kitaplarını içerir.

1. TORAH (= Yasa): Musa'nın 5 kitabı

Bazan "Pentateukh" yani 5 bölümlük kitap olarak da anılan Musa Kitapları yahudiler için Tevrat'ın en kutsal bölümü sayılırdı. Bugün halen Filistin'in bazı köylerinde varolan ve Yahudiliğin dar görüşlü bir mezhebini oluşturan Samariyeliller yalnızca Musa Kitaplarına esinlenmiş kitap gözüyle bakarlar. Kutsal Kitabın ilk bölümünü oluşturan Torah, hıristiyanlar için de mukaddestir.

İlk çağlarda 5 Kitabın Musa tarafından açıklandığı inancı yaygındı. Ancak, çağdaş Kutsal Kitap bilginlerinin araştırmaları bu kitapların çıkış noktasının daha karmaşık olduğunu ortaya çıkardı. Onlara göre Pentateukh önce yahudilerde ağızdan ağıza yayılan, daha sonra aşamalı olarak birbirine bağlı olmayan yazılı anlatılar ve yasa derlemeleri şeklinde gelişti. Bunlar muhtemelen M.Ö.5.nci yüzyılda bir araya getirilerek kesin şeklini aldı. Bu uzun ve karmaşık tarihsel sürece çok sayıda insanın katkısı oldu ise de birçoğunun adı unutulmuştur. Yahudilerle hıristiyanlar, Torah'ın derleme aşamalarının, Tanrının esin verici gücü tarafından yöneltildiğine inanırlar.

Kutsal Kitap araştırmacıları Pentateukh'da başlıca dört kaynaktan sözeder: Yahveci (J), Elohimci (E), Devteronomcu (D) ve Rahip(P). Pentateukh öğretisinin ağırlık merkezi **Allah'ın tek oluşudur**. Bu Tanrı, kavmini kutsayan, onunla bir Antlaşma yapan, yahudileri kurtaran ve onlara uymaları gereken bir yasa veren Tanrıdır.

Torah (Yasa)nın ilk kitabı **Tekvin (Doğuş) Kitabıdır** ve dünyanın Tanrı tarafından hiçten varedilişini, Adem'in yaratılışını ve günah öyküsünü anlatır. Kitapta daha sonra eski peygamberlerden, Nuh'tan, Tufan ülkesinden ve baba ocağından ayrılarak Filistine göç eden İbrahim, Ishak ve

Ismail, Yakub ve Esav, Yusuf ve Kardeşleri ve yahudilerin Mısır'a geliş öyküleri yer alır.

Bu kitap İbrahim'den (1900) Yusuf'a (1500) uzanan tarih dilimini kapsar. Adem ve çocukları ile Nuh'un öyküleri bundan yüzyıllar önceki döneme ait olup tarihleri saptanamamaktadır. Bu nedenle "Yahudi kavminin tarih öncesi" sayılırlar.

Tekvin (Genesis)'i izleyen Kitap Exodus (Çıkış) kitabıdır ve bu kitap Musa'nın doğuşu ve çocukluğu, işlediği suç, Arabistan'a kaçıışı ile ilgili öyküleri içerir. Musa Arabistan'da yanmakta olan bir çalıdan gelen sesi duyar ve Peygamberlik görevine çağrılır. Kitap Musa'nın Firavun'la karşılaşmasını, afetleri, yahudilerin daha sonra en büyük bayram olarak kutlayacakları Birinci Geçişi (Pascha) ve Tanrının önderliğinde Kızıl Denizi aşarak Mısır'dan çıkışlarını anlatır. Tanrının Sina'da Yahudilere Yasayı vermesi ve onlarla Antlaşma yapması olayları ise Kitabın zirvesini oluşturur. Kapsadığı tarihi dönem M.Ö. 1250'li yıllardır.

Levi rahipleri soyunun yasalarını içeren Leviticus (Levililer) kitabı ise herşeyden önce bir kanun kitabıdır ve Musa yasasının kuralları ile ayin usullerini kapsar. Sayılar Kitabı çöldeki Yahudi Boyları ile ilgili nüfus sayımlarının ve soy kütüklerinin bir derlemesidir.

Pentateukh'un son kitabı "İkinci Yasa" anlamına gelen Devteronomos (Tesniye) dir.En eski kitapların öykülerini tekrarlaması ve Torah'nın törelerini, ahlaki öğretilerini yeniden sunması nedeniyle kitaba bu ad verilmiştir. Araştırmacılara göre bu kitap M.Ö.7.nci yüzyılda, Kırıl Yoşua ve Peygamber Yeremya devrinde, yahudiler arasında başlayan reform hareketi sonucu meydana gelmiştir. Yahudiler bu devirde Tanrıya tapmakla birlikte, halk arasında yaygın olan ve yöresel tapınaklarda sürdürülen, putperestliğe bulaşmış

ayinlere de katılıyordu. Bu nedenle Devteronomos kitabı halkı her türlü putperestliğe karşı şiddetle uyarır ve arınmış bir şekilde Tanrı hizmetine geri çağırır.

2. Devteronomos Tarihi

Devteronomos ve onu izleyen 6 Tevrat Kitabı ile araştırmacıların "Devteronomik Tarih" tabir ettikleri tarih bölümü tamamlanmış olur. Bu tarih, yahudilerin çölde sürdürdüğü göçebe hayatı ile başlar, daha sonra Kenan (Filistin)'in Yahudi kavimlerince fethini, eski hakimlerin, özellikle Samuel ve Saul'un saptadığı töreleri anlatır. Bu bölümün kapsadığı devir tkr. M.Ö. 1000 yıllarına kadar uzanır.

Tarih daha sonraki bölümlerde Davud ve Süleyman'ın kırıallıklarını, İlyas ve Elişa peygamberlerinin anlatılarını içerir ve M.Ö. 587 yılında Yahudilerin Babil'e sürülmesine kadar devam eder.

Devteronomik Tarih, Devteronomos, Yoşua, Hakimler. 1ve2. Samuel, 1.ve2. Kırallar kitaplarını içerir.

Devteronomik Tarihin temel öğretisi Tanrının kendi kavmi olan Yahudi Kavmine yaptığı itaat, doğruluk ve sevgi çağrısıdır. Kitap Tanrıya itaatin başarı, itaatsizliğin ise felaket getirdiğini anlatır. Yahudilerin geleneksel tapınaklarda sürdürdükleri ibadetin putperestlikten arınmasını ve kurbanların sadece Kudüs Mabedin'de sunulmasını sağlamak ister. Yahudi Kavminin Tanrı tarafından kendi kavmi olmak üzere seçildiğini öğretir.

3. Vakanüvisler (Tarihçiler) Tarihi

Tevrat'ta Devteronomik Tarihini, bu tarihin bir paraleli olan "Vakanüvisler Tarihi" izler. Vakanüvisler tarihini oluşturan

kitaplar 1. ve 2. Tarih ile Ezra ve Nehemya kitaplarıdır ve Babil sürgününe kadar Filistin'inin güneyindeki Yahuda Kırallığı ile kuzeyindeki İsrail Kırallığının tarihini, daha sonra da Büyük Kiros Keyhrusev önderliğinde Yahudi Kavminin anayurda dönüşünü anlatır.

Bu kitapta, Yahudi dininin, Babil dönüşü aldığı yeni şekil gözlenebilir. İbadet Kudüs Tapınağına yöneliktir, Yasa merkezileşir ve Ezra gibi din bilginleri Yasa yorumcuları olarak önem kazanır.

Yahudi Kavminin yönetiminin, Davud'un soyundan olanlara bırakılmasına rıza gösterilmesiyle, Davud'un istediği yolda Mesih üzerinde yoğunlaşan bir gelecek umudunun, yahudileri putperest alışkanlıklardan kurtaracağı düşünülür.

4. Peygamber Kitapları

Eski Antlaşmada iki tür peygamber görülür. Samuel, Natan, İlyas, Elişa gibi sözlü mesajlar veren ve özellikle İlyas ve Elişa gibi Tanrının mucizelerine aracı olan peygamberlerle, yazılı kitaplar üreten peygamberler. Birinci gruba dahil peygamberlerin vaazları ve kehanetleri sözlü olmakla birlikte katipler tarafından yazıya çevrilmiştir.

Tevrat 4 adet "büyük" ya da uzun Peygamber Kitabı içerir.

Bunlar İşıya, Yeremya, Hezekiyel ve Daniyel Peygamberlerin kitaplarıdır. Bunlara ilaveten 12 "küçük" peygamberin kitabı da mevcuttur ki bunlar daha kısa olmakla birlikte aynı derecede önemlidir. Bu kitaplar Hoşea, Yoel, Amos, Yunus, Obadya, Mika, Nahum, Habakkuk, Tsefanya, Haggay, Zekerya ve Malaki Peygamberlere aittir.

Peygamberler kavimlerinin günahlarını sert bir şekilde eleştirdikleri için bazan "İsrail'in vicdanı"olarak da anılırlar. Kavmin başlıca günahları putperestlikten, dini riyakârlıktan

kaynaklanıyordu, ancak peygamberlerin en büyük kaygısı bugünkü deyimle "sosyal ahlak"tı. Yoksulu gözetmeyen zengin, güçsüze karşı güçlüyü kayıran yargıçlar, kokuşmuş, rüşvet düşkününü devlet memurları, alıcıyı aldatan satıcılar, kişisel çıkarları için Tanrı Mesajını yozlaştıran dini önderler, yetimlere, dullara, yabancılara kötü davrananlar v.s. peygamberlerce şiddetle kınanmıştır.

Peygamberler, Mısır ve Asur gibi putperest ülkelerle yapılan askeri ittifaklara da karşı çıkmış, kavim pişman olup Tanrıya dönmedikçe sonlarının yıkım olacağını haber vermişlerdir. Yeremya gibi bazıları, halkı idare edenlere, yönelttikleri şiddetli eleştirilerden ötürü takibata uğramış, bazıları da sadakatsızlık, vatana ihanetle suçlanarak öldürülmüştür.

Peygamberlerin farklı kişilikleri, mesajlarına da kişisel bir damga vurur. Amos ve Yeremya kavimlerinin günahlarını öfkeyle kınayarak, pişman olmadıkları takdirde mahvolacaklarını haber verir. Hoşea mutsuz evliliğinden hareketle Yahudi Kavmini kocasına karşı sadakatsız bir kadına benzetir. İşıya ve Hezekiyel ise vecde gelirken gördüklerini halka yönelik mesajlar şeklinde yorumlarlar.

Felaket günü geldiğinde, Yahudiler Babil'e sürülüp müşriklerin boyunduruğu altında ezilmeye başladığı zaman Peygamberlerin rolü değişti. Peygamberlerin zengini horlamak, yoksulu ise yüreklendirmek için var olduğu söylendi. Babil sürgünlerine umutsuz durumlarında ümit ve teselli kaynağı oldular, çektikleri acılara günahlarının neden olduğunu, ancak tekrar Allah'a döndükleri takdirde, Tanrının kendilerini kurtaracağını anlattılar. Ümitsizliğe kapılmamaları, Tanrıya sığınmaları gerekiyordu: Tanrı sadık kullarına kurtuluş ve yeni bir gelecek vadeder .

Peygamberler " anawim" denen, dini bütün yoksulların, horgörülenlerin, ezilenlerin oluşturduğu yeryüzündeki " küçük insan" topluluğuna özel bir ilgi gösterdiler. Tanrının bu alçak gönüllü insanlardan yeni bir kavim meydana getireceğini tekrar tekrar vurguladılar. Bollukta olduğu gibi yoklukta da Tanrıya bağlı ve itaatkâr kalan bu küçük insan topluluğu için Peygamberler " küçük kalıntı " terimini kullandılar .

5. Mesih Umutları

Peygamberlerin bu öğretisi dışında Eski Antlaşmada Mesih umudu büyümeye devam eder . Tanrı kavmini terketmeyecek onu kurtarmak için "Müdehhen "i (Mesih'in anlamı budur) gönderecektir. Peygamber Kitaplarında Mesih'e yönelik umutlar birbirinden çok farklı olmamakla birlikte üç ana odakta toplanmıştır:

a.Davud oğlu Mesih: Hezekiyel ve Malaki peygamberlere göre Tanrı Davud soyundan bir Mesih gönderecek ve bu Mesih İsraili yeniden kalkındıracaktır. Bu Davud oğlu, kavmini müşrik yöneticilerin elinden kurtaracak, kara günde kendine sadık kalıp itaat eden " küçük kalıntı " için Tanrı yasasını yeniden egemen kılacaktır. Bu, yoksula mutluluk getiren ve Tanrıya gerçek ibadeti yeniden tesis eden bir adalet krallığı olacaktır. Tanrı kavmini Mesih'i aracılığı ile yönetecektir. Bazı peygamberlere göre, bu Tanrı Krallığı yalnız Yahudilere mahsus değil, evrensel olacak, dünyanın tüm kavimlerini kapsayacaktır .

b.Acı çeken Tanrı Kulu: Peygamber İşaya gelecek bir kuldun sözeder. Bu kulun askeri ya da ekonomik gücü olmayacağı gibi bedensel güzelliği ve doğal etkinliği de bulunmayacaktır.Tanrı iradesine sadakatla ve şiddetten kaçınarak boyun eğip, horlamalara ve kıyımlara metanetle göğüs gererek, kavminin günahlarını üstlenecek ve kurtuluşun

aracı olacaktır .

c. İnsanoğlu. Bu gizemli şahıs Daniyel, Yoel ve Habakkuk peygamberlerin yazılarında ortaya çıkar. Söz konusu kitapların **edebî uslûbu apokaliptik** türe yakın olup, yazımları çetin, alışagelmışin dışında karmaşık imgeler ve simgelerle doludur .

Apokaliptik edebiyat Yahudilerin her tür zulüme maruz kaldığı bir devirde gelişmiştir; çünkü bu devirde beliren umutların şifreli ve gizli bir şekilde dile getirilmesi gerekiyordu. Apokaliptik Kitaplar "Tanrının günü"nden sözeder. O gün geldiğinde Tanrı felaketslere son verecek, kötöleri yargılayacak ve kendine sadık kalanları kurtaracaktır. Apokaliptik peygamberler İnsanoğlunun gelişinden sözeder: Bu İnsanoğlu göksel bir varlıktır. O, "Tanrı günü"nü'nün anı gelişinin işareti olarak göklerden inecek. Tanrı krallığı da bu İnsanoğluna verilecektir .

6. Yazılar veya Bilgelik (Hikmet) Kitapları

Yahudilerin müşrik komşuları insanlara en iyi yaşam tarzını öğretmeyi amaçlayan birçok kitap yazmışlardı. Yahudiler ise "gerçek hayat"ın Tanrı iradesiyle uyum içinde yaşanabileceğine olan inançları nedeniyle, kendilerine öz bilgelik kitapları yazdılar. Bu kitaplar Eski Antlaşmanın üçüncü ve son bölümünü oluşturur .

Bu kitapların en ünlüsü Davud'un **Mezmurları**dır. Mezmurlar Tanrıya övgü, şükran, nedamet, güven duaları içeren, Mesih bekleyişini ve Tanrıdan yardım yakarışlarını dile getiren 150 adet ilahidir. Mezmurlarda Tanrı özellikle yarattığı evrenin harikaları için övölür. Bu kitap Mesih'ten önceki yüzyıllarda Yahudilerin, İsa ve Havarilerinin "dua kitabı " olduğu gibi, hıristiyanların da dua kitabıdır. Çok sayıda hıristiyan her hafta, manastırlarda ise rahipler ve rahibeler

günde 7 kez bir araya gelerek yüksek sesle bu mezmurları okur.

Önemli bir bilgelik kitabı da Eyup Kitabıdır. Bu kitap mutlu bir yaşam süren, Tanrıdan korkan, servet ve nüfuz sahibi bir Araftan sözeder. Eyup sonradan bir dizi felaketin kurbanı olur, varlığını, sağlığını, ailesini kaybeder. Kitap iyilik ve kötülük sorununu ortaya koyar ve dinine bağlı insanların aklını kurcalayan soruyu dile getirir: Yeryüzünde iyiler acaba neden çile çeker de kötülerin işi görünürde yolunda gider ?

Adı bilinmeyen yazar kitabın 1., 2. ve 42. bölümünde naklettiği halk folklorundan alınmış bir öyküyü kullanarak esas konuyu uzun bir dialog şeklinde araya sokar: Müşfik ve herşeye muktedir olan Tanrı, yarattığı alemde kötülüğün neden varolmasına izin verir?

Meseller Kitabı geleneksel olarak Süleyman'a atfedilen bir bilgelik özdeyişleri derlemesidir. Kohelet Kitabı (Vaiz) hayatın anlamı hakkında şu soru etrafında kümelenmiş düşüncelerdir: "hayatın anlamı ne? Hayatı yaşamaya değer yapan nedir?"

Şarkılar Şarkısı (Neşideler neşidesi) ise beşeri aşkı, güzel, sevimli, Tanrının harika bir armağanı gibi öven Yahudi düşün şarkıları derlemesidir ve insani aşkın Tanrının insana olan sevgisinin bir simgesi sayılabileceğini öğretir.

7. Deuterokanonik (gerçekliği yeterince kanıtlanmamış) Kitaplar

Bu Kitaplar Katolik ve Ortodokslarca Kutsal Kitabın bir kısmı olarak kabul edilmekte, ancak Yahudilerce ve Protestanların çoğunluğunca reddedilmektedir. Kitapların büyük bir bölümü bilgelik edebiyatı türündendir. Makkabi 1 ve Makkabi 2 kitapları müşrik greklerin zulmüne uğrayan

Yahudilerin, inançlarını koruma uğruna gösterdikleri kahramanlıkları anlatır. Tobit kitabı sıradan bir aile yaşamında bulunabilecek dini değerleri sergiler. Bilgelik kitabı gerçek bilgeliğin Tanrıdan kaynaklandığını ve her inananın bilgeliği araması gerektiğini öğretir. Bu kitap Eski Antlaşmanın tüm diğer kitaplarından çok daha açık bir şekilde ölümlerin dirileceği, iyilerin ödüllendirileceği ve kötülerin cezalandırılacağı inancını dile getirir. Diğer bir bilgelik meselleri derlemesi olan Sirak Kitabı ise Meseller Kitabının bir benzeridir. Jüdit ve Ester iki cesur Yahudi kadın kahramanının öyküsünü anlatır. Nihayet Baruh Kitabı Yeremya Peygamberin katibinin sözlerini derler.

8. Eski Antlaşma Kitapları

A. Torah (Musa Kitapları, Pentateukh)

Tekvin (yaratılış)

Çıkış

Levitikus (Levililer)

Sayılar

Devteronomos (Tesniye)

B. Devteronomos Tarihi (Devteronomos, Torah'nın 5. kitabı)

Yeşu

Hakimler

Samuel 1 ve 2

Krallar 1 ve 2

C. Vakanüvisler tarihi

Tarihler 1 ve 2

Ezra

Nehemya

D. Yazılar (Bilgelik edebiyatı)

Eyup

Mezmurlar

Meseller

Kohelet (Vaiz)

Şarkıların şarkısı (Neşideler Neşidesi)

E. Peygamberler

"Büyük" peygamberler

İşaya

Yeremya

Hezekiyel

Daniyel

"Küçük" peygamberler

Hoşea

Yoel

Amos

Obadya

Yunus

Mika

Nahum

Habakkuk

Tsefanya

Haggay

Zekerya

Malaki

F. Deuterokanonikler (Ortodoks ve Katolik yayınlarında)

Tobit

Judit

Ester

Makkabi 1 ve2

Bilgelik Kitabı

Sirak

Baruh

F . Yeni Antlaşma

Yeni Antlaşma Hıristiyanlara özgü yazıları içerir ve Yahudilerce Kutsal Kitabın bir bölümü olarak kabul edilmez. Eski Antlaşma ile ilgili görüş ayrılıklarına karşın, tüm Hıristiyanlar (Ortodokslar, Katolikler, Protestanlar) Yeni Antlaşma için aynı metni geçerli sayar. Bu kitapların bazı nüshaları M.S ilk yüzyıla uzanır. Yeni Antlaşmanın "Kanon"u (resmi listesi) 150-200 yılları arasında saptandığı şekilde bugüne dek tüm Hıristiyanlarca kabul edilir.

Yeni Antlaşmanın tüm kitapları grekçe yazılmıştır. Matta İncilinin başlangıçta, İsanın ve havarilerinin konuştuğu dil olan aramice yazılmış olabileceği bir ara ileri sürüldü ise de bu savı doğrulayan pek fazla tarihi ve dilbilimsel dayanak mevcut değildir. Çağdaş dillere çeviriler ise araştırmacıların incelemelerinde kullandıkları metin olan grekçeden yapılmaktadır. Kutsal Kitap araştırmaları iki odakta kümelenir:

-dilbilimsel tahliller yolu ile metnin tam anlamını çıkarma doğrultusunda metin açıklaması

-metnin tarihi ve kültürel çerçevesi içinde anlaşılması doğrultusunda yorum.

Bu çalışmalar İslâm'ın tefsir ilmi ile kıyaslanabilir.

Yeni Antlaşma yazarları istinasız ya "Sahaba" gibi İsayı şahsen tanımış olan, ya "Tabi'un" gibi onu izleyenlerin ilk kuşağını oluşturan şakirtlerdir. Hıristiyanlar Yeni Antlaşmanın tüm yazarlarının İsa'nın yaşamının görgü tanıkları olduğunu iddia etmezler: Bu yazarların bazıları gerçekten görgü tanığı olmuştur, ancak hepsi ilk kuşak şakirtleridir. Hıristiyanlar Yeni Antlaşma yazarlarını peygamber saymamakla birlikte yazdıklarında Tanrı tarafından

inlendiklerine inanırlar.

1.İnciller

Yeni Antlaşmanın ilk 4 kitabına Evangelium adı verilir. Evangelium grekçede iyi haber, müjde anlamına gelir. Arapçada kullanılan İncil/Anajil sözcüğü de aynı kökenden gelir. Esasında her İncil dirilen İsa'ya iman belgesidir.

Her İncil inanan hıristiyanlar için İsa'nın yaşamının taşıdığı anlamı vurgulamak ister. İsa İncil'de

a. Eski Antlaşmadaki Mesih umudunun gerçekleşmesi

b.Tanrının açınlanması

c.Tanrı iradesinin ve insanlığı kurtarmaya muktedir oluşunun kanıtı

d.Kilise dediğimiz ve çağlar boyunca İsa'nın etkenliğini sürdüren ve onun inancına tanıklık eden topluluğun kurucusu ve başı olarak algılanır.

İnciller yazılmadan önce ağızdan ağıza nakledildi. Hıristiyan tarihçilerine göre İsa takriben 30 yılında öldü. Onu tanıyan, yaptıklarını gören, söylediklerini işiten şakirtleri İsa'nın bu anılarını sakladılar. İlk hıristiyanlar İsa'nın hayatta olduğundan, ölülerden dirildiğinden, ruhunun aralarında yaşadığından emindiler. Hıristiyanlar dua etmek üzere bir araya geldiklerinde İsa'nın dediklerini, yaptıklarını anlatırlardı. İsa ile ilgili öyküler zamanla daha kapsamlı sözlü anlatılar şeklini aldı.

Bu anlatıları 60 lı yıllarda kaleme alan ilk şakirt Petrus'un arkadaşı Markos'dur. (Bu tarih Yeni Antlaşma kitapları ile ilgili diğer tarihler gibi takribi olup araştırmacılarca kitabın özüne dayandırılan bir tahmindir.)

Dört İncil arasındaki bağlar ilginçtir. Her İncil İsa ile ilgili

olarak diğ er İncillerle ortak malzemeler içerir ve aynı zamanda sözler ve öykülerle birlikte, İsanın hayatı konusunda benzeri olmayan bir kavrayış sergiler. Her "İncilci", yani her İncil yazarı, İsa'nın görevinin belirli yönlerini vurgular, yaşamını muhataplarının gereksinmelerini ve konumunu göz önünde tutarak yorumlar.

Bu nedenle İncilciler hıristiyan topluluğunun ilk "tanrıbilimcileri" sayılır. Her İncil benzersiz ve diğ erlerinden farklı olmakla birlikte, hıristiyanlar bu İncillerde sergilenen özgün iman görüşleri arasında hiçbir çelişki görmez, 4 İncili de aynı derecede etkin ve önemli sayar.

a.Matta İncili

Yeni Antlaşmada ilk sırayı 70 yılından az sonra bir Filistinli Hıristiyan tarafından yazılan Matta İncili alır. Matta İsa'yı büyük hoca, Yeni antlaşmanın, Yeni Ahdin Yasasını getiren yeni Musa olarak takdim eder. Matta İncilinin edebi yöntemi, İsa'nın sözlerini ve yaptığı işleri sistematik bir şekilde bir araya toplamak, İsa'nın görevini kronolojik olmaktan çok tematik bir düzen içerisinde sergilemek olmuştur. Dağdaki vaaz (Bölüm 5-7) İsa'nın öğretilerinin bir özetidir.

İsa'nın benzetileri (parabol'ler, meseller) 13. Bölümde, mucizeleri ise 8. ve 9. bölümlerde anlatılır. İsa, Tanrı Gününü ve Sonun belirtilerini 24. ve 25. bölümlerde önceden bildirir.

Matta İncilinde teolojik vurgular. Yukarda da belirtildiği gibi Matta İsa'yı yeni Musa olarak görür. Musa Yahudi Kavmine eski Antlaşmayı ve eski Yasayı verdiği gibi İsa da Yeni Antlaşmayı ve Yeni Yasayı verir. Yeni Yasa öncelikle dine bağlı insanların oluşturduğu "küçük kalıntı" ya yöneliktir (Bk.Mutluluklar, Mt. 5, 1-8) ve bu yasayı meydana getiren yazılı kaideler değil, insan kalbine nakşedilmiş olan

Tanrı sevgisidir. İsa'yı Eski Antlaşma kehanetlerini gerçekleştiren kişi olarak sunmaya en çok özen gösteren İncilci, Matta olmuştur. Matta, sarsılmaz itaati sayesinde kavminin kurtarıcısı olacak Tanrı Kuludan bahseden İşaya Peygambere atıflar yapar. İşaya'nın cefakar kul hakkındaki kehanetleri Matta'ya göre İsanın acılarında ve ölümünde gerçekleşmiştir.

Kutsal Kitap araştırmacıları Matta İncilinin 70 yılında Kudüs Mabedinin yıkılmasından sonra yazıldığını ileri sürerler; Matta, yahudiler İsa'yı reddetmeleri için Göklerin Kırallığının yahudi olmayanlara da açıldığını izah eden olaylara ve sözlere önem vermektedir; onun nazarında Tanrı Krallığı gelecek olan bir şeyden ziyade Tanrının bugünkü gerçek içinde şimdi varolan, aktüel bir hükümdarlığıdır.

b. Markos İncili

Yukarda da belirttiğim gibi, Markos İncilinin yazılan ilk İncil olduğu ve 60 lı yıllar civarında meydana geldiği sanılır. Markos İsa'nın 12 havarisinden biri değildi, ancak Yeni Antlaşma Paulus'un ve Petrus' un yardımcısı olduğunu kaydeder. "Görgü tanığı" hakkında söylenenler Markos'un Petrus tarafından anlatılanlara bağlı kaldığını düşündürmüştür. Kutsal Kitap araştırmacılarına göre Markos İncili öncelikle Yahudi olmayan Hıristiyanlar için yazıldı.

Markos, İncilinin ilk satırlarında amacının "Tanrı Oğlu İsa Mesih ile ilgili Müjdeyi yaymak" olduğunu bildiriyor. Matta'nın aksine Markos İsa'nın dediklerinden çok yaptıklarının üzerinde duruyor(şeytanlara karşı koyması, onları kovması, günahları affetmesi, mucizeleri gibi). Markos İsa'nın kimliğindeki insani nitelikleri vurguluyor, insanlığının ancak bir görüntüden ibaret olduğunu ileri sürenlere karşı, gerçek insan İsayı savunuyor.

Markos, İsa'nın mesajını iki esas odakta toplar :

a. Günahtan koparak Tanrıya dnn ve

b. Tanrının yaşamınıza egemen olmasını kabul edin (Tanrı Krallığı).

İsa'nın ıstırapları ve ölümünün yks, Markos İncilinde önemli bir yer tutar. Matta incilinde olduğu gibi Markos'da da İsa'nın ıstırabı İşaya'da söz edilen Tanrı kulunun ıstırabı doğrultusunda anlatılmıştır.

c. Luka İncili ve Havarilerin İşleri

Luka'da Müjde iki bölümde anlatılmıştır :

a. Luka İncili

b. Havarilerin İşleri

Luka'ın Aziz Paulus'un Yahudi olmayan bir arkadaşı olduğu sanılır. Luka İncili ile Markos İncili arasında çok kuvvetli bağlar olmasına karşın, Markos'un çalışması çok daha tanrıbilimseldir, başka bir deyimle Luka İncilinde, İsa'nın yaşamında yer alan olaylar ve öğretileri ölümünün ve dirilişinin ışığında yorumlanmıştır. Araştırmacılara göre, Luka İnciller arasında en kültürlü olanıdır: İncilini zarif ve seçkin bir grekçe ile kaleme almıştır.

Luka İncili

Luka İncili'nin başlıca konuları şöyle özetlenebilir : Luka İsa'nın görevinin (misyonunun) evrenselliği üzerinde durur .

Müjde yalnızca Yahudilere değil, tüm dünyaya yöneliktir. Luka İncilinde, İsa gnahkrların dostudur. İsa'nın acı çekenlere gösterdiği ilgi Luka İncilinde önemli bir yer tutar. Zenginliklerin tehlikelerini ve özgürce kabul edilen bir yoksulluğun İsa şakirtleri için taşıdığı nemi Luka diğer incillerden daha fazla vurgular. Luka'da ağır basan Mesih'in

misyonu anlayışında, İsayı şakirt olarak izleme fikri temel taşı oluşturur. İsa erkek, kadın (kadınlar Luka İncilinde diğer üç İncilden daha önemli bir yer tutmaktadır) bir grup insanı çağıran kişidir . Bu insanları kendisiyle birlikte yaşayacak ve çalışacak bir şakirt topluluğu olarak eğitmek ister .

Luka İncilinin son bir özelliği üzerinde de durmak gerekir. Luka İsa'nın kendini sık sık ibadete ve temaşaya veren bir kişi olduğunu vurgular. Luka İncilinde İsa, yaşamının tüm kritik anlarında dua ederken görülür. Bu dua, resmi yahudi ayinlerinin kalıplaşmış formüllerinden çok, Pederi saydığı Tanrı ile sessiz ve içten bir birleşmedir. Luka İncilinde yer aldığı duasında Tanrı ile birleşen İsa görüşü, Hıristiyan tinsellik tarihini derinden etkilemiştir (s.144-156).

Havarilerin İşleri

Luka'nın Müjdeyi sunuşunun ikinci bölümü bir İncil olmamakla birlikte, bu bölümü İncil ile rabitali olarak burada ele almak yerinde olur. Havarilerin İşleri Kitabı hıristiyan topluluğunun Ruhun verdiği güçle nasıl geliştiğini anlatır. Bu gelişme yalnızca sayıca bir artış değildir. Topluluğun kendi kendini ve görev anlayışında kaydettiği ilerlemedir. "Havarilerin İşleri" Kitabı bazen "Ruhun İncili" olarak da anılmıştır.

Bu kitap, Yahudilikten farklı bir evrensel inanç birliği gerçekleştirerek, İsa'yı Mesih olarak kabul eden küçük bir yahudi mezhebinden hıristiyan topluluğunun nasıl doğduğunu anlatır. Havarilerin İşlerinde Luka çok sık birinci şahıs kullanarak, anlattığı olaylarda kendisinin de hazır bulunduğunu ima eder.

Havarilerin İşlerinde temel teolojik konular yer alır. Luka'nın verdiği esas mesaj, Tanrı Ruhunun hıristiyan topluluğunu şekillendirdiği ve ona yön verdiği anlamındadır.

Yahudi olmayanlar da İsa'nın şakirtleri olup yahudilerle aynı konuma sahip olabilirler. Yahudi Yasasının kaidelerine uymak zorunda değillerdir. İsa'nın Müjdesi tüm insanlığa sunulan bir evrensel mesajdır. Ölülerin arasından dirilen İsa kendisine iman edenlerin topluluğunda yaşamaya devam eder.

d.Yuhanna İncili

Bu İncilin geleneksel olarak İsa'nın "en çok sevdiği" şakirdi Yuhanna tarafından Efes'te yazıldığı kabul edilir. Yazılış tarihi hakkında ise bilginler arasında görüş ayrılıkları vardır. Tahminler 65-90 yılları arasında değişmekle birlikte bugün genelde en eski tarihi kabul etme eğilimi ağır basmaktadır. Yuhanna İncili Markos İncili gibi birçok "canlı" "anında yakalanmış" ayrıntılar içerdiğinden, yazarın anlattığı olayları bizzat yaşamış olması gerekir.

Yuhanna İncili bir yahudi mezhebi olan Kumran ile büyük dil ve fikir benzerlikleri arzeder. Kumran topluluğu sivil toplumun yozlaşmış olduğuna, insanların kendi kendilerini "Tanrı Günü" ne hazırlaması gerektiğine inanan bir yahudi tarikatı idi. Mensupları bu nedenle Yahuda çölünde manastırlara çekilmişlerdi. Vaftizci Yahya'nın bu mezheple bazı ilişkileri olduğunu düşündüren nedenler mevcuttur. Ölü Denizde (Lut Gölü) bulunan yazı tomurları üzerinde yapılan son incelemeler, görüş açışı ve kullanılan terimler bakımından Yuhanna İncili ile çok sayıda benzerlik ortaya koymuştur.

Bu İncil 4 İncil arasında en mistik (gizemsel) olanıdır! İsa'nın yaşamı ile ilgili ayrıntılar, sözlerinin arkasında ikinci planda kalır. Öğretileri ise uzun konuşmalar halinde itina ile düzenlenmiş ve karmaşık simgeler kullanılarak işlenmiştir. Yuhanna'nın görüşünde İsa'nın hayatında yer alan olaylar, hıristiyan topluluğunda yaşayan ve yetkin olan Mesih gerçeğini sergiler.

Yuhanna Tanrının Ebedi Mesajının tenleştğini ve İsa'da İNŞAN konumunu aldığını öğretir, Mesihin "sakramental" (kutsallaştırıcı) etkinliklerini, yani İsa'nın şakirtleri için gerçekleştirdiği ve bugüne dek Vaftiz ve Şükran(Efkaristiya) gizemlerinde (bk.s.89-90 ve 94-95) süregelen eylemini daima göz önünde tutar.

Yuhanna İncili'nin önemli bir teolojik öğretisi de Tanrının Sevgi olması, İsa şakirtlerinin topluluğunu belirginleştiren ögenin de Sevgi olması gerektiğidir. Sevginin her şeye üstün önemi, Yuhanna'ya atfedilen mektupların da ana konusunu oluşturur (s.47).

Yuhanna İncilinde İsa; Işığı, Gerçeği, Hayatı getiren kişidir.

Tanrı yolunu gösterendir. Bu öğretiler İsa'nın ölümünden önceki gece, son yemekte yaptığı uzun konuşmada bir araya getirilmiştir (Yu . 13-17)

2. Niçin dört İncil ?

Yeni Antlaşmanın diğer kitaplarına, geçmeden önce bir an durarak Müslümanlarca sıkça sorulan bir soruyu yanıtlamak yerinde olacaktır: İsa Tanrıdan tek bir İncil getirmedi mi? Hıristiyanlar neden 4 İncil kabul eder? Ayrıca, tarih ilk hıristiyanlar arasında başka İncil yazarları da olduğunu bildirdiğine göre, Hıristiyanlar Kutsal Kitaplarında neden yalnızca bu 4 İncili (Matta, Markos, Luka, Yuhanna) kabul eder de ötekilerini kabul etmezler?

Bu sorular İslâm Tanrıbilimi açısından makul ve mantıklı sorulardır. Bir Hıristiyan olarak vereceğim yanıt ise, Açıklama olgusuna (s.17-18) hıristiyanca yaklaşımı öngörür.

Önce şu hususun altını çizmek gerek: Hıristiyanlar İsa'nın bir kitap, bir İncil getirdiğini kesinlikle

savunmazlar. Müslüman inancına göre Muhammed'in Kuran'ı getirdiği anlamda İsa insanlara bir açıklama taşımış değildir. Hıristiyanlar için bizzat İsa Tanrının insanlara yaptığı açıklama ile bütünleşmiştir.

Bu nedenle biz İsa'nın kendi eliyle yazdığı ya da şakirtlerinden birine yazdırdığı bir kaynak İncil arayışında değiliz.

Hıristiyanlara göre İsa insan olmuş **Tanrı Kelamı** veya **Mesajı** olduğundan, İnciller de Hıristiyanların nazarında şakirtlerinin inançlarını ve bu inancın Hıristiyan topluluğu için ne ifade ettiğini açıklamaya yönelik esinli yazıtlardır.

İncillerin herbiri İsa'ya kişisel bir tanıklık belgesidir. Vurguladıkları hususlar ve kaydettikleri ayrıntılar bakımından birbirinden farklı olmakla birlikte, özde İsa denilen kişinin kim olduğu ve Tanrının İsa aracılığı ile şakirtlerine neler ilettiği hususunda mutabıktırlar.

Hıristiyanlar, İnciller arasında bir tercih yapma konumunda değillerdir. 4 İncilin tümü imanımıza şekil ve yön verir. Bunlardan birisinin reddedilmesi durumunda inancımızın noksan olacağına inanırız.

Burada Tanrı açıklamasının hıristiyanlarla müslümanlarca algılanması şeklinde daha da büyük bir farklılık gösteren ikinci bir noktaya geliyoruz. Günümüzün hıristiyanları Kutsal Kitabın 4 incil içerdiğini kabul eder. Ne bu 4 incilden bir fazlası ne de bu 4 incilin yerine herhangi başka bir İncilin alınması söz konusudur, çünkü ilk hıristiyanlar bu inanç tanıklıklarını Tanrıdan gelir gibi kabul etmişlerdi. Hıristiyan inancı Havarilerin inancı üzerine kurulmuştur, denir (s.51-55). Yukarda da belirttiğim gibi ilk hıristiyanların inancına göre, toplulukları, yani Kilise, Tanrı Ruhu tarafından yönetilirdi. Bundan çıkan anlam şudur: Topluluk, yaşamının en önemli ilk

30 yılında (M.S. 30-60), henüz yazılı İnciller yokken ve İsa'nın söyledikleriyle yaptıkları ağızdan ağıza nakledilirken, Ruh aracılığı ile Tanrıdan ilham alıyordu. İncilleri yazıya döken İncil yazarları da aynı Ruhtan ilham aldılar. Bunun da ötesinde, İsa'nın hayatı, ölümü, dirilişi sayesinde Tanrının insanlara öğretmek istedikleri hususunda İncil yazarlarının teolojik görüşünü Ruh şekillendirip yönetiyordu. Nihayet, aynı Ruhun yönetiminde ilk hıristiyan toplulukları, 4 İncil dahil 27 kitabı diğer hıristiyan yazıları arasından Tanrı ilhamı ile yazılmış olarak kabul ettiler. Yeni Antlaşma Kitapları adını taşıyan bu kitaplar hıristiyan inancının kuralcı yetkesini oluşturdu. Burada gördüğümüz Kutsal Kitap açıklamasını algılama şekli İslâm'inkinden farklıdır. Müslümanlar "Kuran'ın meydana getirdiği bir topluluk"tur. Müslümanlar Tanrının Muhammed'e Kuran'ı Vahyi ile gönderdiğine ve İslâm topluluğunun Kuran öğretisine uygun olarak şekillendiğine inanır. Hıristiyanlara göre ise Tanrı Ruhunun yönettiği topluluğun kendisi, öz ve gerçek inanç tanıklıklarını, yani Tanrının İsa'da açıklanmasını amaçlayan Yazılar ise daha sonra kaleme alınmıştır. Aynı düşünüş çerçevesinde, Kutsal Yazıları oluşturacak kitapların bu 4 Kitap olup, başkası olmayacağına da toplum karar verdi.

Yeni Antlaşma Kanon'unu saptama şekline gelince, burada bir tür konsensüs (icma) söz konusudur. Bu konsensüs çok erken çağlarda oluştu. 150-200 yılları arasında Kutsal Yazıları oluşturan kitaplara ait ilk listeler hıristiyanlar arasında dolaşmaya başladı.

Uzun yüzyıllar sonra Kiliseler (örneğin 1546 Trento Konsilinde Katolik Kilisesinde yapıldığı gibi) hangi kitapların Kutsal Yazılara dahil sayılması gerektiği hakkında resmi açıklamalar yaptıysa da, geç kalan bu açıklamalar Hıristiyanların zaten geleneksel inancı olan hususları onaylamaktan öte bir anlam taşımadı.

3.Yeni Antlaşmanın "Apokrif" İncilleri

İlk hıristiyanların ürettiği, bazen "Apokrif Yeni Antlaşma" adı ile anılan ve Kilise tarafından "kanonik" olarak kabul edilmeyen diğer inciller, mektuplar, yazılar ve "apokalips"ler hakkında ne demeli? Bunlar büyük bir sayı oluşturur, bazılarının ise sadece ismi bilinmektedir.

Apokrif İncillerden bazıları, örneğin "İbranilerin İncili", "Mısırlıların İncili, "Petrus İncili", öz ve öğreti bakımından "kanonik" incillere benzer ve Kanonik İncillerde yer almayan İsa'nın bazı sözlerini içermeleri de mümkündür. Marcion, Thomas, Philippe incilleri gibi diğer bazı inciller ise ilk "gnostik"lerin(bilinirci/irfaniyecilerin) ürünüdür ve geleneklere bağlı hıristiyan topluluğu tarafından kabul edilmeyen gnostik öğretiler içerir.

Diğer bir takım yazılar, örneğin Aziz Thomas'ın çocukluk İncili, Dülger Aziz Yusuf'un öyküsü, Meryem'in Gidişi ve Arap Çocukluk İncili, İsa'nın çocukluğu ile ilgili öyküler üzerinde duran, ilk çağ hıristiyanları arasında çok rağbet gören yazılardır. Arap Çocukluk İncili'nin içerdiği İsa ve Meryem ile ilgili öyküler Kuran'da yer alan öykülere benzemektedir.

Aynı paralelde, sahih kabul edilen "Havarilerin İşleri" kitabı yanı sıra, Petrus'un, Paulus'un, Yuhanna'nın, Andreas'ın, Thomas'ın yaptıklarının öykülerini içeren Kitaplar da mevcuttur ve bunların tümü muhtemelen 2.yüzyılın sonuna aittir. Ayrıca Klemens'in ve Barnaba'nın yazdığı ilk 2 mektuptan, Paulus'a atfedilen diğer iki mektuptan, Kanon'un kabul ettiği ve Korintlilere hitap eden 2 mektuba ek bir üçüncü mektuptan ve Laodikyalılara yazılan bir mektuptan da söz edilir. Kanon'a dahil Aziz Yuhanna Apokalips'i dışında başka Apokalips'ler de yazılmıştır.

Bazıları çok derin esin kaynağı olabilecek bu kitapları ve

İnci'nin öğretilerini içeren diğer bazı gerçek derlemeleri ilk hıristiyanlar Kutsal Kitabın bir parçası olarak kabul etmediği için günümüzün hıristiyanları da kabul etmez. Örneğin geçmişin ünlü bir Kutsal Kitap yorumcusu ve çeviricisi olan Hieronymus, "İbrani İncilini" aramiciden grekçeye ve latinceye çevirdi, eserin üstünlükleri savundu, ancak onu hiçbir zaman öğretileri hıristiyan inancının esasını oluşturan bir İncil olarak görmedi.

Buradan da yine aynı sonuç çıkıyor: Kutsal Yazıları oluşturan Kitap Tüzüğü temelde ilk hıristiyan topluluğunun konsensüsüne dayanıyor. İsa'nın yaşadığı çağa ve kitapların kaleme alınması sürecine bizden daha yakın olan bu insanlar, hıristiyan inancının temelini hangi kitapların oluşturması gerektiğine karar verme konumunda idiler. Bu insanları izleyen kuşaklar ise bu ayrımı yapan ilk hıristiyan topluluğuna Tanrı Ruhunun yol gösterdiğine inandı.

Bu noktada, **Barnaba İncili** olarak bilenen yapıta da deyinmek gerekir:

Yirminci yüzyılın ilk yarısında iki ingiliz bilgini olan Lonsdale ve Laura Ragg tarafından ingilizceye çevrildiğinden bu yana bu kitap sayısız tartışmalara ve incelemelere neden olmuştur. Dilbilimine dayanan bulgular ve çağın olaylarına yapılan atıflar nedeniyle bilginler eserin 16. yüzyıl sonuna doğru yazılmış olabileceğini ileri sürmektedir. Bazılarına göre ise yazar özellikle Yahudi-Hıristiyan kaynaklarından alınan bazı malzemeleri kullanmış olabilir.

Yazarın otoritesi tartışılmakla birlikte, 16. yüzyılda yaşamış ve hıristiyanlıktan İslâma geçen bir İspanyol olan Fra Marino'ya götürülen birçok ipucu vardır. Fra Marino'nun İslâm'la uyum içinde olan bir İncil yazma arzusundan yola çıktığı sanılır. Yazar kim olursa olsun, İslâm dinine yeni geçmiş bir

kimse izlenimini vermektedir ve kitabın öğretileri ne Hıristiyanlığın ne de İslâm'ın öğretilerine tümüyle uymaktadır.

Bu bölümü kapatmadan önce son bir noktaya değinmek gerek. Hıristiyanlar dört adet Kutsal Ruh tarafından esinlenmiş olan İncil kabul etmekle, İslâm'ın tek bir İncil'le ilgili öğretisiyle ters düşmemekte midir? Böyle bir sonuç çıkarmanın gereğine inanmıyorum. Daha önce de belirttiğim gibi 4 İncil'in birçok bölümü bazen çok cüzi farklarla aynı öyküleri içerir. Daha 2.yüzyılda bazı hıristiyanlar 4 İncil'den aldıkları parçaları bir tek uzun öykü halinde bir araya getirmeye başladılar. Bu derlemeler özellikle dini törenlerde kullanılmaya yönelikti; fakat bu nevi eserler hiç bir zaman kilise tarafından hakiki bir İncil olarak kabul edilmemiştir.

Bunların en ünlüsü 150-160 yıllarında Tatianus tarafından derlenen Diatessaron'dur. Tatianus'un Diatessaron'u Suriye Hıristiyanları arasında çok rağbet gördü ve yüzyıllar boyunca Büyük Suriye yöresinde okunup incelenen İncil'in normal metnini teşkil etti. Bazı araştırmacılarca Kuran'da İncil'in bu basitleştirilmiş şekline atıflar yapılmıştır. Bu sorunun kesin yanıtı tarihçilerin halen sürmekte olan araştırmalarına bırakılmalıdır.

4. Paulus'un Mektupları

Yeni Antlaşmada Paulus'a atfedilen 13 mektup mevcuttur ve bu mektuplar kronolojik bakımdan Yeni Antlaşmanın en eski yazılarını oluşturur. Paulus'un mektupları genelde Roma, Korint, Galatya, Efes, Filipi, Kolose, Selanik gibi ilişkide bulunduğu çeşitli yerel kiliselere hitaben yazılmış olmakla birlikte bazılarının muhatabı da özel kişilerdir (Timoteus, Titus, Filemun gibi).

İlk çağ hıristiyanlığının gelişmesinde oynadığı önemli rol nedeniyle Paulus'un yaşamı ile ilgili bazı bilgilerinin verilmesi yerinde olacaktır. Paulus M.Ö. 5-10 yıllarında Tarsus'ta doğdu, yani İsa'dan az daha gençti. Yahudi dinine mensup ancak Roma vatandaşı olan Paulus 30'lu yıllara doğru, yani İsa'nın öldüğü sırada Musevi Yasasını okumak üzere Kudüse gitti.

Paulus, mektuplarının otobiografik bölümlerinde de vurguladığı gibi (özellikle Ga. 1;11 - 2;14), Filistinde geçirdiği yaşamının bu çağında, İsa şakirdi değil, aksine büyük bir Hıristiyanlık düşmanı idi.

34 yılına doğru, Şam'da yaşayan hıristiyan topluluğunu yoketmek için bu kente giderken, yolda, Havarilerin İşleri Kitabının 9; 1-30 ve 22; 1-22 bölümlerinde anlatılan dramatik bir dinsel deneyim geçirdi ve İsa'yı izleyenlere katıldı.

İsa'ya iltihak etmesi Paulus'un hayatında büyük bir bunalıma yol açtı. Kudüse dönmektense Arabistana yöneldi ve orada yaşamının üç yılını inzivaya çekilecek duaya hasretti. Bu süreç içinde Paulus da, İsa'nın mesajının sadece yahudilere değil, tüm insanlara yönelik olduğunu anlamıştı ve ilk misyonerlik seyahatlerine başladı. Paulus ilk çağ hıristiyanlarının en büyük misyoneri olarak yaptığı dört uzun yolculukta Roma İmparatorluğunun çeşitli yörelerine uğradı. Gezdiği her kentte küçük hıristiyan toplulukları kurduktan sonra başka yörelere yöneliyordu.

Yerel topluluklar, din konularında öğüt istemek, aralarında meydana gelen ahlaki yolsuzluklar hakkında çözüm için bilgi almak veya hıristiyan topluluklarının iç örgütlenmesi ile ilgili sorunları görüşmek için Paulus'a mektup yazmayı adet edindiler. Paulus'un bu mektuplara yanıtları Yeni Antlaşmanın en eski yazılarını oluşturur.

Hıristiyanlar dua etmek üzere bir araya geldiklerinde, otorite addedikleri Paulus'un mektuplarını okurlar, çoğu kez de bu mektupların suretlerini diğer kiliselere gönderirlerdi. Paulus'un Selanik Hıristiyanlarına hitap eden mektubu 51 yılı civarında yazılmıştır. Bugünkü Türkiye'de veya Yunanistan'da yaşayan hıristiyan topluluklarına ya da özel kişilere yazdığı 12 mektubu daha vardır. Tarihçilere göre Paulus 67 yılına doğru Roma kentinde iman uğruna şehit edildi.

Tanrıbilimci Paulus

Hıristiyanlar Paulus'u Yeni Antlaşmanın en büyük tanrıbilimcisi addeder. Yaşamı boyunca İsa ile bir kez olsun karşılaşmayan bir kimsenin İsa'nın hayatı ve eserinin en önemli yorumcusu olması garipsenebilirse de bunu kısmen Paulus'un geçmişi ile izah etmek mümkündür. Paulus Yahudi Yazılarını ve Töresini yakından incelemiş bir bilgin, 12 havari ve ilk şakirtlerin çoğu ise basit balıkçılardı. Paulus ayrıca bir kentli olduğundan, İsa'nın mesajını Roma İmparatorluğunun büyük kentlerinde yaşayan insanlar tarafından anlaşılabilir bir ifade tarzı iletmek imkânlarına da sahipti.

Bununla birlikte, gerek Hıristiyanlara göre, gerekse bizzat Paulus'a göre gerçek nedeni yine de Tanrının lûtf ve vergilerinde aramak doğru olur. Tanrı 12 havariye yalın ve güçlü bir İsa inancı bağışladı. Paulus'a da öğretim vergisini, İsa'nın hayatının anlamı üzerinde teolojik düşünce üretme mevhibesini lûtfetti.

Paulus'un yazıları çok geniş kapsamlı, düşüncesi de bir o kadar grift olduğundan, başlıca teolojik görüşlerini özetlemek hayli güçtür. Ancak, düşüncesinin ağırlık merkezini oluşturan husus şudur: **İnsanları kurtaran Tanrı inayetidir, Yahudi Töresine bağlılık değil. Kurtuluş Tanrının karşılıksız lûtfudur, insan gücü ile elde edilmez. İsa'yı**

Ölümlerden diriltlen Tanrıya iman ise, kurtarma sağlayan inayetin önde gelen başlıca gereğidir. Netice olarak, Hıristiyanlar, ister yahudi kökenli olsun, ister olmasın, Yahudi Töresine bağlı değillerdir.

Paulus, insanın, tarihin başından beri, günahı nedeniyle Tanrıdan kopmuş bulunduğunu öğretti. İsa, insan olarak gösterdiği kusursuz teslimiyeti ve yaşamında, cefasında, ölümünde, beliren Tanrıya itaati sayesinde tüm insan soyunun Tanrıyla yeniden barışması gerçekleştirdi. Hıristiyanlığın Kurtuluş doktrinin özeti budur. Bu doktrin 3. bölümde incelenecektir. Paulus'a göre iman itaati gerektirir. Paulus hiçbir zaman kişinin İsa'ya inanıp dilediği türde bir yaşam sürdürebileceğini savunmadı. İyi işlerle dolu bir Hıristiyan yaşamı kişinin imanı olduğunu gösterir. Ancak Paulus kişinin yaptığı iyi işler sayesinde değil, Tanrının karşılıksız inayeti sayesinde kurtuluşa kavuştuğunu vurgular.

5. Diğer mektuplar

Yeni Antlaşmada Havari Yuhanna'nın üç kısa mektubu da yer alır.

Hıristiyan Kutsal Kitabında Tanrının sevgi dolu doğası hakkında verilen en açık bilgiyi bu mektuplar içerir. Yuhanna şöyle der: "Tanrı sevgidir, her kim sevgide kalırsa, Tanrıda kalır ve Tanrı onda kalır." Hıristiyan yaşamının belirgin niteliği Tanrı Sevgisi ve insan sevgisi olmalıdır. Yuhanna "Birbirimizi sevelim" diyor, "çünkü sevgi Tanrıdan gelir. Her kim severse Tanrıdan doğmuştur ve Tanrıyı tanır. Sevmeyen kişi Tanrıyı tanımaz, çünkü Tanrı sevgidir."

Bazı bilgilere göre Yakub'un mektubu Yeni Antlaşmanın

en eski mektubu olup 35-50 yılları civarında Filistinli bir Hıristiyan tarafından yazılmıştır. Başkalarına göre ise bu mektup daha geç bir tarihte kaleme alınmıştır. Aslında hiç bir güncel olaya atıfta bulunmadığı için mektubun tarihini saptamak imkânsızdır. Yazarının ise Kudüs Yahudi-Hıristiyan topluluğunun başında bulunan Yakup olduğu sanılır. Mektup herşeyden önce ahlâki öğretiler içerir.

Yakup Mektubunda özellikle imanın iyiliksiz, ölü bir iman olduğu vurgulanmıştır. İyilik yapmaksızın imanın canlı olduğu söylenemez. Yakup, hıristiyanlara varlıkları hiçbir şekilde kayırmamalarını, herkese eşit saygı göstermelerini öğretir. Yoksula ilgi göstermeyen bir dinsel davranışın, ikiyüzlülükten başka birşey olmadığını kuvvetle vurgular. Yahudi ahlaki edebiyatı ile büyük benzerlikler arzeden Yakub'un Mektubu ancak iki kez açık olarak İsa'ya atıfta bulunur.

Yazarı meçhul İbranilere Mektubun 80-90 yılları arasında yazılmış olacağı sanılır. İsa'ya iltihak eden bir yahudi din adamı tarafından yazıldığı izlenimini veren bu mektupta İsa'nın insanlığı vurgulanmaktadır.

İsa aynı zamanda bizim gibi bir insandır, tek farkı günah işlememiş olmasıdır .

İbranilere mektupta, İsa, Tanrı ile insan soyu arasında Sina Dağında aktedilen Anlaşmanın yerine geçen Yeni Antlaşmanın Rahibidir. İsa Allah'a ilk ve son kez olmak üzere sunulan kusursuz Kurbandır. Tanrı nezdinde insanlığın aracısı ve arabulucusudur.

Bu mektupta Yahudi Töresinin tüm kurumlarının (Mabet, Rahiplik, Kurban, Antlaşma) İsa'da tamamlandığı anlatılır.

Yeni Anlaşmada ikisi Petrus'a (P.1 ve2), biri de Yahuda'ya ait olmak üzere 3 kısa mektup geriye kalıyor. Petrus'un birinci

mektubunun önemi baştan beri, topluluğa yeni katılan üyelere Hıristiyan yaşamının değer ve ülkülerini öğretmekte kullanılmasından kaynaklanıyor. Bu mektup Hıristiyanların zulme uğradıkları bir devirde yazılmıştır ve böyle zamanlarda ne gibi bir tutum izlenmesi gerektiği hususunda çok sayıda öğütler içerir.

6. Yuhanna Esinlemesi (Apokalips Kitabı)

Apokalips Kutsal Yazının son kitabı ve en zor anlaşılanıdır. Eski Antlaşmadaki Daniyel Kitabı gibi Apokalips türünde yazılmış, karmaşık ve karanlık simgelerle dolu ve uslûbu kasten güçlendirilmiş olduğundan, ancak konuya aşina olanlarca anlaşılabilmekteydi.

Tarihçi ve tenkitçiler bu kitabın 94-95 yıllarında İsa'nın şakirdi Yuhanna tarafından yazıldığını kabul eder. Petrus'un Mektubu gibi Apokalips de Hıristiyan topluluğunun maruz kaldığı bir kıyım ve bunalım sırasında yazılmıştır. Kitap, tarihi, bir yandan Tanrı kavmi, diğer yandan dünyada varolan şer güçler arasında ki sürekli bir savaş gibi yorumlar. Tanrının seçtiği kavim çok cefa çekecektir, ancak umudunu yitirmemesi gerekir, çünkü Tanrı sonunda kötülüğü kesin olarak yenecektir. Apokalips Kutsal Kent, Yeni Kudüs simgesi Gökler görüntüsü ile biter: bu, kıyamette tüm insanlığı kucaklayacak Tanrının evrensel ve nihai zaferidir.

7. Yeni Antlaşmanın Kitapları

A. İnciller

Matta

Markos

Luka

Yuhanna

B. Havarilerin İşleri (Luka kaleminden)

C. Paulus'un Mektupları

Romalılara

Korintlilere (1 ve 2)

Galatyalılara

Efeslilere

Filipililere

Koleselilere

Selaniklilere (1 ve 2)

Timoteus 'a (1 ve 2)

Titus'a

Filemun'a

D. Diğer mektuplar

İbranilere

Yakup

Petrus (1 ve 2)

Yuhanna (1,2 ve 3)

Yahuda

E. Apokalips

3. BÖLÜM

HIRİSTİYAN İNANCININ TEMEL ÖĞRETİLERİ

A. Hıristiyan İncanın Temelleri

Hıristiyan Yazılarının içeriği ile Açıklama ve Esin'in hıristiyanlarca algılanma şekli hakkında verilen bu kısa bilgiler ışığında, hıristiyan dini ile İslâm dini arasındaki başlıca ayrılıkların bazıları açıkça ortaya çıkmış oluyor. Farklar sadece Peygamberlik, Açıklama, Kitap kavramlarının bu dinlerde oynadığı değişik rollerden kaynaklanmayıp daha derinlere iner, Allah'ın sözle ve eylemle tarihe müdahalesini kavrama şekillerine dayanır.

İslâm öğretisine göre, Tanrı tek dinle ilgili mesajını bir dizi peygamber aracılığı ile açıkladı. Her peygamber esasta aynı mesajı getirmekle birlikte, bunu daha önce söylenenlerin üzerine inşa etti. Nihayet Tanrı Muhammed aracılığı ile son, mükemmel tam mesajı (Kur'anı) göndererek, ümmeti, yani bu mesaja karşılık verebilecek ve onunla uyum içinde yaşayacak kavmi meydana getirdi. Böylece, bir dizi peygamber aracılığı ile gerçekleşen ve Muhammedin mesajı ile misyonunda doruk noktasına varan açıklaması İslâm dininin temeli sayılabilir.

Şimdi de hıristiyanların inançlarının temelini nasıl algıladıklarını anlatmaya çalışalım. Hıristiyan dininin Havarilerin incancına dayandığını daha önce belirtmiştim. Havari teriminden kastettiğim, İsa'nın, misyonunu paylaşmak

için kendisini izlemeye çağırdığı, özellikle 12 kişilik grubu kapsayan şakirtler topluluğudur. Şakirtler 1 ila 3 yıl İsa ile birlikte yaşadı, yaptıklarını gördü, öğretilerini dinledi. İsa ele verilirken şakirtler yanında idi ve İncil'e göre en azından birisi (Yuhanna) ölümü anında çarmıhın dibinde bulunuyordu.

12 Havari ve İsa'nın diğer ilk şakirtleri, İsa'nın Yahudi kavmince beklenen Mesih olduğuna, Tanrının Onu kendilerini kurtarmak için gönderdiğine kaniydiler. İsa'nın ölümüyle bir an için bunalıma girdiler, İsa'nın Mesih rolünü başaramadığı kuşkusuna düştüler. Bu ne demek oluyordu? Yahudilerden korktukları için bir araya toplanarak Tanrıya kendilerine yol göstermesi için dua ettiler.

Üç gün sonra küçük gruplar (önce kadınlardan oluşan bir grup, daha sonra Mecdeleli Meryem, Petrus ve Yuhanna, Kudüs yakınında yolda giden iki şakirt), nihayet daha büyük gruplar (10 havari, sonra havarilerin tümü ve nihayet 500 kişilik bir grup) ölümlerden dirilen İsa'yı gördüler ve ona dokundular. İncil'de de açıklanan bu olaya tüm hıristiyanlar içtenlikle inanırlar.

Dirilen İsa ile ilgili bu aralıklı karşılaşma olayları yaklaşık bir ay (40 gün) sürmüş ve bundan sonra İsa'yı birdaha gören olmamıştır.

Şakirtler için yeni bir bunalım devri başladı. 12 Havari, İsa'nın annesi Meryem ile tekrar Kudüste biraraya gelerek dua etmeğe ve nasıl bir yol izlemeleri gerektiğine karar verinceye dek beklemeye koyuldular. Bu inziva ve dua süreci 10 gün sürdü. Bu sürecin sonunda, Yahudilerde Pentekost Bayramı kutlandığı sırada, hep birlikte, şiddetle **Tanrı Ruhu'nun** aralarında varolduğunu hissettiler, Tanrı Ruhu'nun gücü ile doldular.

Şakirtler büründükleri sessizlik perdesini yırttı ve önderleri

Petrus vaaza başladı. Petrus'un o günkü vaazı hıristiyan inancının ilk şeklinin özetini içerdiğinden, Havarilerin İşleri Kitabının 2. Bölüm, 14-36 ayetlerinde yer alan bu vaazın bir kısmını buraya aktarmak isterim:

Petrus Yahudi Peygamberi Yoel'in sözlerini tekrarlamakla söze başlar:

"Son günlerde, diyor Tanrı,
tüm insanların üzerine Ruhumdan dökeceğim.
Oğullarınız ve kızlarınız peygamberlik edecekler.
Gençleriniz görümler görecek,
yaşlılarınız da düşler görecekler.
O günlerde gerek erkek gerek kadın,
kullarımın üzerine Ruhumdan dökeceğim,
onlar da peygamberlik edecekler.
... o zaman Rab'be yakaran herkes kurtulacaktır."

Ve bu sözlerden sonra Petrus asıl konuya girdi:

"Ey İsraililer, şu sözleri dinleyin: bildiğiniz gibi Nasıralı İsa, Tanrının, kendisi aracılığıyla aranızda yaptığı mucizeler, harikalar ve belirtilerle kimliği kanıtlamış bir kişidir. Tanrı'nın önceden belirlenmiş amacı ve önbilgisi uyarınca elinize teslim edilen bu adamı, yasa tanımaz kişilerin eliyle çarmıha çivileyip öldürdünüz. Tanrı ise, ölüm acılarına son vererek O'nu diriltti." Petrus bundan sonra Adil'in çürümesine Tanrı'nın müsaade etmeyeceğinden sözeden bir mezmuru anımsattı ve sözlerini şöyle bağladı:

"Tanrı, bu İsa'yı ölümden diriltti ve biz hepimiz bunun tanıklarımız. O, Tanrının sağına yüceltilmiş, vaadedilen Kutsal Ruh'u Baba'dan almış ve şimdi gördüğünüz

ve işittiğiniz gibi bu Ruh'u üzerimize dökmüştür. Böylelikle tüm İsrail halkı şunu kesinlikle bilsin:

Tanrı, sizin çarmıha gerdiğiniz bu İsa'yı hem Rab hem Mesih yapmıştır."

Pentekost'te yaşadıkları olaylar sonunda, Havarilerin inandıkları, Petrus'un vaazına yansıdığı şekilde şöyle özetlenebilir: Havariler

1. Tanrının ölümlerden dirilterek Rab ve Mesih yaptığı
2. İsa'yı tanıtmak için,
3. Tanrı Ruhu'nun (Peygamberlik Ruhu'nun) verdiği güç ile
4. Bir topluluk oluşturmuşlardı.

Havarilerin inancı işte bu idi ve bu inancı kendileri ile birlikte "Yol"u izleyenlerle paylaştılar. Bu olayı izleyen yıllarda Hıristiyanlar (henüz kiliseleri barındıracak binalar mevcut değildi) evlerinde toplanarak, mezmurları okumayı, İsa'nın yaptıklarını ve söylediklerini anımsamayı ve İsa'nın "Son Yemeği"ni yenilemeyi adet edindiler. Bu Son Yemek için "Rabbin Akşam Yemeği", "Efkaristiya" (Şükran) veya "Agape" (Sevgi Yemeği) tabirleri kullanıldı. Hıristiyanlar İsa'nın ikinci gelişini, kıyametin işareti olarak Yargı için nihai dönüşünü bekliyorlardı.

Zamanla topluluklarına yeni üyeler de kabul etmeye başladılar. Yeni üyeler "Katekhezi" (din eğitimi) denilen ve vaftiz ayini ile biten bir eğitim ve öğretim süreci sonunda topluluğa katılıyordu. Hıristiyanlığa yeni katılan kişinin suya batırılması ve tekrar sudan çıkarılması şeklinde gerçekleşen vaftiz ayini ile hıristiyanlar, İsa'nın bu kişiye kendi ölümü ve kendi dirilişi deneyimi yaşattığına inanıyorlardı. Vaftizden sonra hıristiyanlığa yeni iltihak eden kişi İsa'ya inananların topluluğunda yeni bir yaşama başlayabiliyordu.

Başlangıç yıllarında Hıristiyanların Yahudi Tevratı dışında Kutsal Kitabı yoktu. Zamanla, Paulus, 4 İncil yazarı, Petrus ve başkaları Tanrının İsa aracılığı ile gerçekleştirdiklerine, tanıklıklarını yazmaya koyuldular. Bu yazılar toplulukça Tanrı tarafından esinlenmiş ve inançlarının kuralcı ifadesi gibi kabul edildi. Burada altı çizilmesi gereken husus, Pentekost'te yaşanan olayın, tüm topluluğun Peygamberlik Ruhu ile takdis edildiği inancını da içermesidir. (Bk. Petrus'un vaazında atıfta bulunduğu Yoel Peygamberin sözleri) (s.53).

Hıristiyan inancının temelleri hakkında verilen bu kısa bilgilerden, "Havarilerinin inancı"nın bugünkü hıristiyanlar için dinlerinin can alıcı noktasını oluşturduğu anlaşılabilir. Hıristiyanlar için dinlerinin can alıcı noktasını oluşturduğu anlaşılabilir.

Bu inanç, Hıristiyan Kutsal Kitabından önce gelmiş, ona önderlik yapmış ve onu belirlemiştir; demek ki kutsal yazarlar bu imanı kağıda geçirerek, ona tanıklık yapmak için kalemi ele aldılar. Hıristiyanların dinlerini ifade etme şekillerinde yüzyıllar boyunca çok sayıda değişiklikler ve gelişmeler meydana geldiyse de, hıristiyan Kiliseleri ve her hıristiyan birey daima "Havarilerin inancı"nın yargısını kabul etmek durumundadır. Bu inanç, kesin ve değişmez ifadesini Yeni Antlaşmada bulmuştur.

Bu nedenle, inancımızla ilgili öğreti tartışmalarında hareket noktası daima Kutsal Kitapta olmaktadır. Hıristiyanların Kutsal Kitabı buldukları başlıca doktrinleri (inançları) ve bu doktrinlerin, Kutsal Kitapta sürekli inceleyen, duasının ve düşünüşün konusu yapan Kilise geleneğindeki gelişmelerini bundan sonra açıklamaya çalışacağım.

B. Tanrı (Allah)

Hıristiyan dininin Yahudilik ve İslâmla paylaştığı temel

inancı, **Allahın tek oluşudur.** Hıristiyanlar İbrahim'in, Musa'nın, Yahudilerin, İslâm'ın Allahının aynı olduğuna inanırlar. Diğer bir deyimle Hıristiyanlar kendilerini İbrahime dayanan, tek ve aynı Allah'a inanan üç iman topluluğunun biri olarak görürler. Bu iman toplulukları Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslüman cemaatlarıdır.

Hıristiyanlar Allah'ın **ebedi, herşeye muktedir, herşeyi bilen, evreni ve evrenin içerdiği herşeyi yaratan, her yerde hazır ve nazır, hayatı ihsan eden, merhametli ve bağışlayıcı, yüce ve fakat içkin (mündemiç), herşeye üstün Rab, kıyamette tüm insanlığın adil yargıcı, ebedi mükafatı veya cezayı veren tek varlık olduğuna** inanırlar.

Allah'ın **ebedi bir mesajı vardır.** Bu Allah'ın **Kelâmı** veya **Bilgeliliğidir,** kendi öz sözü, özünün kusursuz ifadesidir, ne yaratılmıştır ne de kendinden farklıdır.

Hıristiyanlar Allah'a **"Baba"** adını verir. Bu Allah'a Baba, Yahudi Kavmine de Allah oğulları diyen Yahudilerden bize geçmiş bir tabirdir. Davud'un Mezmurlarının birinde Tanrı Yahudi Kavmine şöyle der: "Sen benim oğlumsun, ben seni bugün tevlit ettim." Hoşea Peygamberde ise Tanrı: "Oğlum (Yahudi kavmini) Mısırdan çağırdım" der. İsa bu tabire daha samimi, daha içten bir anlam vererek şakirtlerine Tanrıya **"Abba"** demelerini öğretti. Abba bir sevgi sözcüğüdür, tıpkı bir ailede çocuğun babasına verdiği ad (ingilizcede "Daddy, Arapçada "Baba", Fransızcada "Papa") gibi.

C. "Tenleşme" = Incarnatio.

İkinci temel inanç **"Tenleşme"** (= vucut bulma) olgusudur. Biz Tanrının yaratılmamış olan ezeli mesajının tenleştiğine ve

İsa olarak aramızda yaşadığına inanırız. ("Incarnatio" ten alma, ten olma, yani insan olma anlamına gelir.)

Diğer bir deyimle, Mesaj veya Kelâm İsa'nın insanlığında açınlandı da denebilir. Daha önce de belirttiğim gibi (s.17-18), İsa bize açınlanmış bir kitap iletmedi, Tanrı Açınlamasına vücut verdi, Tanrı Açınlanmasının kendisidir. Hıristiyanlıkla İslâm arasındaki temel farklılıklardan biri budur.

Hıristiyanlar İsa'nın Tanrı gücü ile, kendini Tanrıya adanmış bir bakire olan Meryem'den doğduğuna inanırlar. İsanın herhangi bir bedensel eylemle Tanrı tarafından tevlit edildiğine, ya da Tanrının insanlarda olduğu gibi veya eski Yunanlıların, Romalıların ve Cahiliye devrinde (İslâmdan önce) Arapların tanrılarına yakıştırdıkları şekilde bir oğlu olduğuna inanmadıkları gibi, Meryem'in Tanrının zevcesi olduğuna, ya da bir tanrısal "tohum"un Meryem'de döllendiğine de inanmazlar. Hıristiyanlar için **"İsa Tanrı gücü(Aziz Ruh) sayesinde rahime düşmüş ve Bakire Meryem 'den doğmuştur."**

Tanrıya Pederimiz ve İsa'nın Pederi adını vermenin, insan hayatından alınan istiare (metafor) olduğunu biliyoruz. Yukarda sözü geçen metinde Yuhanna "her seven insanın Tanrıdan doğduğunu" öğretir (s. 47). Yakınlığı, içtenliği, birliği ve hayatı anımsatmayı amaçlayan bu tür istiarelerin herhangi bir cinsel üreme anlamını kapsayacağını hiç bir hıristiyan düşünmez, ve kabul etmez.

İlk Kilise Konsilleri Tanrı Kelâmının İsa'da yabancı bir cisim gibi mevcut olmadığını vurgular. İsa günah dışında her yönüyle tam bir insandı, ama aynı zamanda Tanrı Kelâmı ile birleşmişti. İsa'nın da bilgi ve bilinci, her insanda olduğu gibi, yaşamı süresince edindiği deneyimler ve diğer insanlarla ilişkileri sayesinde genişledi.

D. İsa

İsanın yaşamı ve misyonu hakkında İncillerin öğrettiklerini burada kısaca özetleyelim:

İsa, kendinden 1000 yıl önce Davud'un doğup büyüdüğü Beytlehem kentinde doğdu. Doğum yılı ve günü kesin bir şekilde bilinmemekle birlikte, 0(sıfır) yılı civarında, yani Miladi tarihin başlangıcında yer aldığı kabul edilir.

Annesi Nasıra şehrinde dülgerlik yapan Yusuf ile nişanlı bir bakire idi.

İsa'nın doğum öyküsü Matta İncilinin ve Luka İncilinin 1 ve 2 bölümlerinde anlatılmıştır. İnciller İsa'nın "erkek ve kız kardeşleri"nden söz eder.

Katoliklerle Ortodokslar Meryem'in tüm hayatı boyunca bakire kaldığına inanırlar. Bu nedenle, İsa'nın bedeni anlamda kız veya erkek kardeşlerinin olması imkânsız görüldüğünden, İncilde kullanılan sözcüğe "akraba" yani Meryem'le Yusuf'un genişletilmiş ailesi anlamını verirler. Aile sözcüğünü gerçek anlamında kabul etme eğiliminde olan bir çok Protestana göre ise, İsa Bakire Meryem'den doğmuştur, ancak İsa doğduktan sonra Meryemle Yusuf'un başka çocukları olmuş olabilir.

Kuran'da Çocuk İsanın bazı mucizelerinden, örneğin yemlikte söylediği sözlerden veya kilden şekillendirdiği ve canlandırdığı kuşlardan bahsedilir.

Hıristiyanlar, Kutsal Kitabın söz etmediği bu mucizelerin doğruluğunu hiçbir zaman ne iddia ne de inkâr etmişlerdir. İlk yüzyıllara dayanan bazı dinsel içerikli kitaplar Kuran'inkilere benzer öyküler içerir.

İsa yaklaşık 30 yaşına geldiği zaman doğduğu Nasıra şehrinde ayrılarak, yakın akrabası Vaftizci Yahya'nın ardından vaaza başladı. İsanın temel mesajı iki bölümden

oluşur:

a. Pişman olun (günahtan koparak Tanrıya dönün)

b. Tanrının hayatınıza hükmetmesini kabul edin (Tanrı Hükümdarlığı).

Vaazı ve öğretisi dışında İsa:

a. Mucizeler yaptı ve Tanrı gücü ile hastalara şifa verdi.

b. Şeytanlarla savaştı ve onları kovdu.

c. Tanrı adına günahları afetti.

d. Hastaları, üzgünleri, yoksulları avuttu.

e. Günahkârlarla dostluk kurdu.

f. Yahudi ileri gelenlerini ve yasa yorumcularını şiddetle eleştirdi.

g. Dünyanın büyük bir bunalım yaşayacağını ve bunalımın Tanrının zaferi ile neticeleneceğini bildirdi.

h. Kendisi gibi yaşayacak ve öğretisini tüm insanlara iletcek bir şakirt topluluğu kurdu.

Bu topluluk 12 havariden oluşan bir çekirdek ve şakirtlerden oluşan daha geniş bir grubu içeriyordu. Dini reisler İsa'nın öğretisinde kendilerine yönelik bir tehdit sezdiler ve onu öldürmek üzere bir komplo hazırladılar. İsa yakınlarının ihanetine uğradı ve 12 Havariden biri olan Yahuda tarafından ihbar edilerek Romalı yetkililere cezalandırılmak üzere teslim edildi. İsa Roma'nın sömürge idaresini devirmek maksadı ile bir ayaklanma düzenlemekle suçlandı.

Yaşamının son gecesi, İsa Havarileri ile birlikte yediği son yemekte onlara, kendi vücudu olarak yemeleri için ekmek, "kendileri ve dünya için dökülecek kanı" olarak da içmeleri için şarap verdi. Bu son yemekten sonra İsa Romalı yetkililerce

tutuklanarak, yargılandı ve ölüme mahkum edildi. İnciller İsa'nın çarmıha gerilerek öldüğünü ve defnedildiğini yazar. Üç gün sonra Tanrı, İsayı ölümlerden diriltti. İsa şakirtlerine birçok kez görüldü ve göklere yükseldi. Şakirtler Pentekost'te (S.52) Kutsal Ruh'la donatıldılar. Kutsal Ruh onları tarih boyunca İsa'nın mesajını taşıyacak bir topluluk haline getirdi.

E. İsa'nın ünvanları

Hıristiyan dininin özünde, Tanrının İsa'nın şahsında yaptıklarına ve öğrettiklerine inanma vardır. Gerçekten de Hıristiyanlığın temel unsuru budur. Yeni Antlaşmada İsa'ya, misyonunun şu veya bu cephesini belirlemek üzere muhtelif ünvanlar verilmiştir.

1. Tanrı Oğlu

Hıristiyanlar İsa'ya "Tanrı Oğlu" adını verirler. Bu ünvanla belirlemek istediğimiz olgu, Tanrının İsa ile benzeri olmayan, içten bir ilişki oluşturduğu, ezeli ve yaratılmamış mesajının İsa'da varolduğudur. "Tanrı Oğlu" ünvanı karşılıklı ve içten bir aşinalık (İsa Pederi tanır) ve bir birlik azmi (İsa Yalnız Allahın istediğini yapar) belirtir.

Bunun dışında, "Tanrı Oğlu" ünvanı, ilk Hıristiyanların İsa'da "yeni İsrail'i, Yahudi Kavminin Mesihle ilgili tüm umutlarının gerçekleştiğini gördüklerine işaret eder. Yahudi Kavmine "Tanrı Oğlu", yani Tanrının sevdiği, seçtiği kavim, ünvanı verildiği gibi (s.55-56), "yeni İsrail" olan İsa da kendisine inananlar tarafından "Tanrı Oğlu", olarak tanımlanmıştır. Yukarıda da vurguladığım gibi, bu ünvan Hıristiyanlar için, İsa'nın Tanrı tarafından fiziksel olarak tevlit edildiği anlamına gelmez.

2. İnsanoğlu

İncillerde İsa'nın kendisi için en sık kullandığı tabir budur. Daniyel Kitabında da yazılı olduğu gibi (s.27-28) İnsanoğlu Son Günün büyük bunalımından önce gökyüzünden gelecek olan bir şahıstır ve Tanrı ona Kırallığı yargılama yetkisini verecektir. Bu Yahudilerde Mesih umudunu taşıyan apokaliptik akımdır ve Hıristiyanlar İsa'nın bu umudu gerçekleştirdiğine inanır.

3. Rab

İsa'ya Rab ünvanı verilir. Bu ünvan yetki ve otorite ile donatılan bir kimseyi anımsatır ve Hıristiyanlar bu yetki ve otoritenin İsa'ya Tanrı tarafından ölümlerden diriltildiği an verildiğine inanırlar. Bu ünvan İsa'nın Tanrı ile insanlar arasında tek aracı olduğuna ilişkin hıristiyan inancına işaret eder.

Bu ünvan, Dirilen İsa'nın hıristiyan topluluğu içinde varoluşuna da atıfta bulunur. Özellikle Paulus'un mektuplarında topluluk İsa'ya çoğu kez "Rab" ünvanı vermiştir. Nihayet, Hıristiyanlar İsa'ya Rab ünvanını verdiklerinde, yargıç olarak Tanrının sağına oturmak üzere Son Günde yeniden geleceğine inandıklarını da dile getirirler. Bu ikinci gelişi bekleyen ilk hıristiyanların çok sık kullandığı bir ifade "Maranatha" idi. Bu sözcüğün anlamı "Gel, Rab İsa"dır.

4. Christus = Mesih

Bu ünvan adeta İsa'nın ikinci adı olmuştur. Christos, Messias ("Müdehhen") sözcüğünün Grekçe çevirisidir ve Peygamberlerin sözettiği, Yahudi Kavmine vaadedilen

Kurtarıcıyı belirler (s.27). Yahudi Kavmi Mesih'in Davud soyundan geleceğine inanırdı. Matta ve Luka İncillerinin başında İsa'nın, Davud soyundan olduğunu gösteren bir şecere yer alır. İsa'nın Davud'un şehri Beytlehem'de doğmuş olması da, ilk hıristiyanlar için beklenen Mesih olduğunu gösteren diğer bir olgu idi.

Bununla birlikte terimin anlamı açık değildi ve İsa'nın bu ünvanı hoşlanmadığı da İncillerden anlaşılmaktadır. Yahudilerin büyük bir kısmı için, Mesih, putperest idareyi (İsa devrinde bu idareyi Romalılar temsil ediyordu) devirecek ve bir dünyevi hükümdarlık kuracak askeri önder anlamına geliyordu. İsa'nın misyonunu algılama tarzı ise bu değildi. Yargılandığı sırada Romalı Vali Pilatus'a şu yanıtı verir: "Evet, kıralım, ancak Kırallığım bu dünyadan değildir."

Yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü İsa yaşamı boyunca kendisi için "Mesih" ünvanını kullanmış olmasa da, dirilişinden sonra ilk hıristiyanlar gerçekten vadedilen Mesih olduğuna kanaat getirdiler. Bu nedenle İsa için çok kez İsa ile eş anlamlı bir isim gibi, "Mesih" adı da kullanılır.

5. Tanrı Kelâmı

İsa, özellikle Yuhanna İncilinde Tanrı Kelâmının yerleştiği, bir insan olarak algılanır. Tanrının hikmetiyle herşeyi yaratırken araç ettiği bu ebedi mesaj (Kelâm) insanlar arasında "çadır kurdu", İsa'da ten oldu. İsa'da insan olan Allah'ın ebedi mesajı, her insan gibi, yaşamak için çalıştı, beslendi, bir aile içinde, dostlar arasında yaşadı. Diğer insanlardan tek farkı günah işlememiş olmasıdır.

6. Rabbin Kulu

İsa misyonunu İşaya Peygamberin sözettiği Tanrının sadık

kulu olma şeklinde algıladı (s.27). (İşaya Kitabında en önemli Kul İlahileri 42,: 1-9), 49; 1-17, 50; 13-15 ve 53; 1-2 mısralarında bulunur) Tanrının bu alçakgönüllü kulu şiddet yollarına başvurmayacak, askeri zaferler kazanmayacak, aksine sadık ve itaatkâr bir yaşamda, masum olduğu halde, kavminin işlediği günahların yükünü üstlenecek ve çektiği ıstırap sayesinde kavmini kurtaracaktır.

Tanrı Kulu yeryüzünde gerçek adaleti kuracak ve yoksullara İyi Haberi müjdeleyecektir. Kötülüğü telin etmek için dili "sert"leşecek, ancak kendisine sövenlere ve kötülük edenlere karşı koymayacaktır. Tüm İnciller İsa'nın cefasını ve ölümünü İşaya'da söz konusu edilen Cefakar Kul'a uygun şekilde algılarlar.

7. İsa'nın diğer ünvanları

Yeni Antlaşmada İsa'ya başka ünvanlar daha verilmektedir: İsa Kurtarıcıdır, yani Allah'ın dünyaya kurtuluşu getirmekle görevlendirdiği kişidir. Bu ünvanın anlamı, daha aşağıda "Kurtuluş" bölümünde incelenecektir (s. 74).

İncillerde İsa, dini liderlere ve yoksulları ezenlere yönelttiği eleştiriler nedeniyle, insanlığa Tanrının mesajını getiren Peygamber olarak adlandırılır. İbranilere hitap eden mektupta İsa, Allah ile insanlar arasında aktedilen Yeni Antlaşmanın mükemmel, kusursuz kurbanını ilk ve son kez Tanrıya sunan büyük Rahip olarak görülür. İsa, sürüsüne yol gösteren, sürüsünü koruyan İyi Çobandır. Yuhanna İncilinde İsa'ya, **Yol, Gerçek, Hayat** adları verilir, diğer bir deyimle İsa Tanrıya götüren Yol'dur, Gerçeğin simgesidir ve insanlara gerçek, ebedi hayatın yolunu gösterir. Paulus'un Koloselilere ve Efes Hıristiyanlarına hitap eden mektuplarında İsa

görünmeyen Tanrının simgesi gibi gösterilir. Duyularımız sınırlı olduğundan Tanrı'yı kimse göremez, ancak İsa'nın şahsında insana uygun şekilde beliren vasıfları ve erdemleri hakkında muayyen bir fikir edinebiliriz.

F. Üçlü Birlik = Teslis (Hıristiyan Tektanrıcılığı)

Daha önce de belirttiğim gibi (s.56), Hıristiyan dininin temelini "tek Tanrıya" inanç oluşturur. Hıristiyanlıkta Tektanrıcılığın önemini kesinlike anlamak gerekir, çünkü Tanrının üçlü doğasını izah etmeye yönelik ve Tanrının tek oluşunu yadsıyan herhangi bir tanrıbilim hıristiyan inancının gerçek ifadesi sayılamaz. Hıristiyanların putlara sunulan kurban etini yemelerinin caiz olup olmayacağı hususunda Aziz Paulus'un verdiği yanıtta belirtildiği gibi "Yerde ya da gökte ilâh diye adlandırılanlar varsa da, bizim için tek bir Tanrı Peder vardır. O herşeyin kaynağıdır ve biz Onun için yaşarız." Diğer bir deyimle, Hıristiyanlar Üçlü Birlikten bahsederken, Tanrının tek olduğunu kastederler.

1. Üçtanrıcılık

Hıristiyanlık tarihinde bazı kimseler ve gruplar Tanrının tek olduğunu yadsıyan bazı kurgul (spekülatif) görüşler öne sürerek 3 tanrının varlığını iddia etme noktasına gelmişlerdir. Hıristiyan Kiliseleri, gerçek hıristiyan öğretisi ile bağdaşmayan bu görüşleri daima şiddetle kınamış ve reddetmiştir.

6. Yüzyılda, Tanrıda özünde birbirinden farklı üç cevher bulunduğunu savunan Yuhanna Philoponos ve öğrencilerinin görüşleri Kilisece reddedilmiştir. Orta Çağda, Roscellinus ve Gilbert de la Porree adlı skolastik filozoflar üçtanrıcılığı

savunmakla itham edilmişlerdir. 1215'te Laterano Konsili bu iddialara karşı, Tanrının tek oluşunun hıristiyan dininin kesin inancı olarak kabul edilmesi gerektiğini resmen beyan etmiştir.

Halk düzeyinde, hıristiyanlar arasında yaygın bazı deyim ve görenekler "fiili üçtanrıcılık" izlenimini verebilmiştir. Bazı durumlarda hıristiyan kişilerin söyledikleri veya yazdıkları, hıristiyanların genelde üç tanrıya taptığı zannına neden olabilirse de, bu ifadeler Hıristiyan Kiliselerinin ileri gelenleri ve tanrıbilimcilerce yanlışlığından ötürü daima çürütülmüş ve reddedilmiştir.

2. Yeni Antlaşma ve Üçlü Birlik

"Üçlü Birlik" terimi Kutsal Kitabın hiçbir yerinde geçmez. Bu terim hıristiyan tarihinde ilk kez 180 yılında Antakyalı Theophilus tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte Üçlü Birlik kavramının dayandığı temeller Yeni Antlaşmada mevcuttur ve en açık ifadesini Matta İncilindeki vaftiz formülünde bulur:

"Peder, Oğul ve Kutsal Ruhun adına vaftiz edin! " Mektuplarda hıristiyanların birbirlerini selamlamak için kullandığı ifade çoğu kez Üçlü Birliğe atıfta bulunur. Örneğin:

Dünyaya yabancı, Allah tarafından seçilmişlere,

Peder Allah'ın önbilgisi uyarınca, Ruhun takdisi ile,

İsa'ya itaat etmeniz ve İsa'nın Kanı üzerinize serpilmesi için seçilen sizlere selam. Lütuf ve esenliğin bereketi sizinle olsun. (1 Petrus 1,2)

Yeni Antlaşmada Tanrıya atıfta bulunurken o Theos (harfiyen Allah) terimi kullanıldığında, bu terim ebedi Allah, Yaratan, hayatı idame ettiren, herşeye üstün Rab anlamına gelir. O Theos daima İbrahim'in, İshak 'ın ve

Yakub'un, Musa'nın ve Peygamberlerin Allah'ını kasteder.

Kutsal Kitapta ne İsa ne de Kutsal Ruh "O theos" olarak isimlendirilir.

Kutsal Kitap yazarları Tanrıya genellikle Yahudilikten devraldıkları bir deyimle "Peder" adına verirler. Yukarıda da belirttiğim gibi (s.56) İsa şakirtlerine "Göklerdeki Pederimiz" diye dua etmeyi öğretti ve bu peder sözcüğüne "Abba" şekli ile içtenlik, samimiyet kazandırdı. İsa "Babamın ve Babanızın, Tanrımın ve Tanrınızın yanına" döneceğinden bahseder.

Ancak Kutsal Kitap İsa'nın Peder Allah ile özel bir bağlantısı olduğunu beyan eder. Yukarıda da gördüğümüz gibi, Yuhanna, Allah'ın tenleşen ve İsa'nın şahsında aramızda kalan ebedi Kelâm'ından sözeder. Paulus da buna benzer bir ifade kullanmaktadır: "Tanrı Mesih'de idi" der. Diğer bir yazıda Paulus "Tanrının iyiliğinin ve insan sevgisinin İsa'da açınıldı"ğına işaret eder (Titus 3,4). Yuhanna İncilinde İsa "Ben ve Peder biriz" der. (10,30)

Temel düşünce benzersiz, tek ve içten bir sevgi, irade ve eylem birliğidir.

İsa Tanrının iradesini mükemmel bir şekilde yerine getirir. İsa'nın tüm bildikleri ve öğrettiklerini "bana Peder tarafından verildi" sözleriyle ifade eder ve İsa şu sözleri ilave eder: "Peder benden büyüktür."

İsa ile Tanrı arasındaki ilişkiyi anlamak için, Sufi yazarların sözcüğü "Hulul" ve "İttihad" kavramlarından yararlanmak mümkündür. Müslümanların çoğunluğu bu kavramlara İslâm Hadis'inin gerçek öğeleri nazarı ile bakmazsa da, Orta Çağın Arap hıristiyan yazarları İsa'nın Pederi ile bağıntısı anlatmak için bu terimleri kullanırdı.

Tanrı ile arasındaki bu özel bağıntıdan ötürü İsa'ya "Tanrı

Oğlu" adı verilir; ancak bu ünvan hiçbir zaman fiziksel bir tevlit anlamına gelmez. Tanrıdan çocuk doğabileceğini düşünmek İslâm'a olduğu kadar Hıristiyanlığa da aykırıdır. Hıristiyanların yaygın şekilde yararlandığı bir Kutsal Kitap incelemesinde J.McKenzie şöyle der: "Tanrı Oğlu ünvanı, ilkçağ Kilisesinin, İsa'nın kesinlikle hiçbir benzeri bulunmayan doğasına imanını ifade etmek için kullandığı bir yöntemdi."

Bu eşsiz bağıntı nedeniyle Hıristiyanlar Tanrının İsa aracılığı ile insanlarla iletişim kurduğuna inanırlar. İsa Tanrının Kuludur, Habercisidir.

Peder Ona bilgiyi verdi, yargılama ve hayat verme gücünü bağışladı. Tanrı ile insanlar arasında tek arabulucu odur ve özel bir kurtarıcı etkisi vardır.

Yeni Antlaşma Kitapları Kutsal Ruhtan "Tanrı Ruhu" olarak bahseder. Hıristiyanların Kutsal Ruh anlayışı İslâmınkinden farklıdır. Hıristiyan Kutsal Kitabında ve Geleneksel Öğretisinde Kutsal Ruh, Tanrıdan farklı, yaratılmış bir varlık değil, insanların kalbinde ve yaratılan evrende yaşayan ve etkin olan Tanrının kendisidir. Ruh, Tanrının dünyada etkin olan, güçlü ve içkin (mündemiç) mevcudiyetidir. İsa, Ruhun gücü ile rahime düştü ve Ruh tarafından çöle götürüldü. İncil, İsa, Peygamberlik misyonuna başlayacağı sırada, Ruhun bir güvercin görünümünde üzerine inişini anlatır.

Ruh, hıristiyan topluluğunu yönlendirir ve eğitir, Tanrı Sırlarını açıklar ve Yazıları esinler. Yeni Antlaşma Kitaplarında Ruh, Avutucu, Bilgelik, İman, Güçlendirme, Sevgi ve Mutluluk Ruhu olarak anılır.

3. Hıristiyanlık Tarihinde Üçlü Birlik

Yeni Antlaşma "Üçlü Birlik" sözcüğünü kullanmamakla

beraber, aslında "Peder" olarak adlandırılan Tanrıdan, tenleşen ve İsa'da yaşayan Tanrı Kelâmından, "Ruh" denilen Tanrının güçlü ve içkin mevcudiyetinden sözeder. Daha sonraki kuşaklar Kutsal Kitabın öğrettikleri üzerinde düşünerek bunları daha iyi kavrayabilmek üzere özgün terim ve kavram kategorilerinden faydalandılar.

Hıristiyan Kiliseleri tarihi boyunca, Hıristiyanlar Tanrının üçlü doğasının Tanrının gerçek cevheri ile ilgili bir giz olduğunu, bu niteliğinin ise insan dilinin oluşturduğu hiçbir terimle ifade edilemeyeceğini düşünmüşlerdir. Hıristiyan yazarları, tanrıbilimcileri, mutasavvıfları ve ileri gelenleri, Tanrı doğasının anlayışına bir ölçüde yaklaşmak üzere Yeni Antlaşma verilerinden faydalanmaya çaba göstermişlerdir. Ancak yine de çabalarının, zorunlu olarak yetersiz kaldığını ifade ederler.

Hıristiyan düşünürleri her çağda, Üçlü Birliğin gizini ifade etme çabalarında, çağlarına özgü filozofik kavram ve sistemleri kullanmaya çalışmışlardır. Kilise Konsilleri ve Papalar bazı özgül formülleştirmelerin yanlış olduğunu ifade etmekle birlikte, gerçek hıristiyan öğretisini kendi beyanları ile sınırlandırmamışlardır.

Biz Hıristiyanlar, Kilisenin her zaman Tanrının Kutsal Ruhu tarafından yönetildiğine inandığımıza göre, konuya yeni bakış açıları getiren Papalar, Konsiller, Tanrıbilimciler ve mutasavvıflar sayesinde Üçlü Birlik gizini anlayış tarzımızın da, gitgide derinleştiğine ve geliştiğine inanıyoruz.

Kilise başkanlarının topladığı ilk Konsiller (İznik, Efes, Kadıköy, İstanbul Konsilleri) üç "hipostaz" lı (kişili- uknumlu) tek Tanrı kavramını tanımladı. Grekçe bir terim olan "hipostaz (hypostasis) "varolma tarzı" olarak tercüme edilebilir. Böylece Tanrının üç "hipoztaz" ı, Tanrının üç varolma ve etkin

olma şekli veya tarzı anlamına gelir.

"Hypostasis" terimi hıristiyan Arap yazarlarınca **sıfak** (nitelik, görünüm) veya Grekçede şekil anlamına gelen **gnome**'den uknum olarak Arapçaya çevrilmiştir. Aynı terimin latince karşılığı "maske" veya "olma tarzı" anlamına gelen **persona** olmuştur. Ancak, modern lisanlarda "persona" = şahıs; artık **var veya etkin olma anlamına gelmemekte** ve belirli, özerk bir bireye, bağımsız, kendine has idrak gücü, iradesi ve manevi sorumluluğu olan bir varlığa atıf yapmaktadır.

Bu nedenle, Hıristiyanlar bugün üç şahıslı bir Tanrıdan sözettiklerinde, bundan üç bireyden veya üç beşeri varlıktan oluşan, bir tür üç üyeli bir komite meydana getiren bir Tanrıya inanıyorlarmış gibi **yanlış bir sonuç çıkarılabilir**.

Bu sonuç gerçek hıristiyan öğretisine uygun olmadığı gibi, ilk Konsillerin beyanatında amaçlananla da ters düşmektedir. (Çağdaş anlamda "persona" sözcüğünün arapça karşılığı şahıs/eşhas'tır. Hıristiyan Arap yazarları Üçlü Birlikten'ten hiçbir zaman üç şahıslı bir Tanrı gibi sözetmemişlerdir.)

4. Üçlü Birliğin felsefi anlatımı

Tanrı'nın üçlü doğası ile ilgili hıristiyan öğretisi tam olarak nasıl formüle edilebilir? Hıristiyanlar, doğası üç temel vasıf veya üç temel nitelikten (sıfattan) oluşan bir Tanrıya inanırlar.

Bu tek Tanrı kendini,

Hıristiyanların "Peder" veya "Pederimiz" dedikleri

herşeye kadir Yaratan ve hayatın Efendisi,

Kelâmını ise İsa denilen insanda ifşa eden,

Hıristiyanların "Ruh" dedikleri,

Yaratılan evrende içkin, etkin, yaratıcı varlık olarak gösterir.

Müslümanlar gibi hıristiyanlar da Tanrının birçok adı ve vasfı olduğuna inanmakla birlikte, bu sayısız evsafi arasında üç tanesinin ebedi, Tanrı doğasına öz ve gerekli olduğunu savunurlar:

-Tanrının kendinde aşkın (müteal) doğası (Peder)

- İsa'da tenleşen Kelâmı (Sözü)

-Tanrının yaratılmış evrende içkin (mündemiç), etkin, yaratıcı varlığı.

Bu vasıflar ebedidir, çünkü doğası her zaman aynı olan Tanrıda öze değin değişiklik yoktur. Bu vasıflar aynı zamanda içkindir, çünkü Tanrı doğasına özdür, dışardan eklenebilecek ya da bizim insan olarak Tanrıya yakıştırdığımız nitelikler değildir. Nihayet bu vasıflar gereklidir, çünkü Tanrının kendi hakkında Kutsal Kitapta ifşa ettiğine bakılacak olursa, gerçek doğasının özünü oluşturan bu vasıfların hiçbiri ne yadsınabilir ne de çıkartılabilir.

5. Allah'ın Kurtarma (Selâmet) planı

Çağdaş hıristiyan tanrıbilimcileri "Allah'ın kurtarma tasarısında Üçlü Birlik"ten sözedirler. Allah'ın, insanlık tarihinde halen etkin olan ve insanlığa yönelik bir kurtarma plânı vardır. Ancak tarih sayısız maddi olaylar ve günâhkar insanlarla doludur. Ebedi ve aşkın olan, "Tümüyle başka" Yüce Tanrı insanları kurtarmak için bu oluşum dünyasına somut olarak nasıl girebilir? Allah insanların uğraşları ile arasına mesafe koyarak mesajını uzaktan mı iletir yoksa insan konumuna bizzat mı müdahale eder?

Bu soruya Hıristiyanların vereceği yanıt, Tanrının kurtuluş eserini insanlık tarihinde iki şekilde gerçekleştirdiği yolundadır. Birinci şekil, mesajına, her yaptığında ve her dediğinde Tanrıyı tümüyle ve en mükemmel şekilde açıklayan bir insanda ten vermektir. İsa'nın, Tanrının kurtarıcı kudreti sayesinde, ıstırapı ve ölümü yenmesinde insanlık, Tanrının insanların herbiri için yaptığının ve yapmak istediğinin vaadini görür. Tanrı İsa aracılığı ile, bu insanda açıklanan Tanrı selâmetine tanıklığı sürdürülecek bir insan topluluğu oluşturur. Hıristiyanların inancına göre Tanrının İsa'da gerçekleştirdiği budur.

Tanrının yaratılan evrende etkin olmasının ikinci şekli ise, doğal alemde olduğu kadar her erkek ve her kadında güçlü varlığı sayesinde gerçekleşir. Tanrının bu etkinliği evrenseldir ve tüm insanları kapsar, sadece hıristiyanlara münhasır değildir. Bu etkinlik, Tanrının her insan ruhunun derinliklerinde var olması, Müslümanların, Yahudilerin, tüm diğer insanların yaşamında öğretici, yol gösterici, kurtarıcı mevcudiyetini kanıtlamasıdır. Bu nedenle, Hıristiyanlar selâmetin sadece kendilerine mahsus olmadığına, her erkeğin, her kadının, kalbinde konuşan ve etkin olan Tanrıya kulak veren herkese açık olduğuna inanırlar.

6. Hıristiyanın Üçlü Birlik ile karşılaşması

Hıristiyan için Üçlü Birlik bir matematik veya felsefi alıştırma değil, kişisel dini bir deneyimdir. Duada, ayinde, Kutsal Kitabı okurken ve Kutsal Yazılar üzerinde düşünürken ya da günlük hıristiyan yaşamının gerektirdiklerinde Tanrı ile karşılaşırken, varlığının "bu üç şekilde" etkinliğini hissederiz.

İnanan hıristiyan için, Allah bizi yaratan, birlikte yaşamaya gayret ettiğimiz insanları gözardı etmeksizin taptığımız ve

Meryem'i Ulu Ana ile, İsa'yı da fiziksel olarak Allah ile Meryem'den doğan oğul Rab ile özdeşleştirdiler. Hıristiyan inancının bu şekilde çarpıtılması güvenilir hıristiyan tanrıbilimcileri ve Kilise ileri gelenleri tarafından reddedilmişti. Tanrı doğasına yaraşmayan bu inancı Kuran da kabul etmez. Hıristiyanlar, Tanrı'nın bir oğul tevlit etmenin çok fevkinde olduğu, Meryem ile İsa'nın Allah'a ilaveten iki tanrı olabileceği, ya da Allah'ın bu üç tanrıdan biri olduğu şeklindeki çarpıtmaları reddetme konusunda Kuran'ın öğretisi ile eş kanıdadır.

Kuran'ı bir Hıristiyan olarak okuduğumda, Tanrının üçlü doğası hakkında doğru inancı savunan Kiliselerin geleneksel öğretisi ile ilgili hiçbir atıf yapılmadığını görmekteyim. Ancak buna şaşmamak gerek, zira Kuran o devirde Hicaz'da yaygın yarı hıristiyan bir müşrikliğin ilkel inancını telin etmekteydi. Bu inancı Hıristiyan Kiliseleri de aynı şekilde reddederler.

Bu hususu vurgulamakla bir tartışma başlatmak gayesini gütmüyorum, sadece ne günümüzün hıristiyanlarının, ne de geçmiş çağlardaki aydın hıristiyanların Kuran'da reddedilen hususları, **kabul ettiğini** göstermek istiyorum. Hıristiyanlarla müslümanlar arasında geçmişte sıklıkla anlaşmazlık konusu olmuş sorunları aşmak için, uzun dialoglar gerekecektir. Hıristiyanlarla müslümanların Tanrıya bakış açısının aynı olduğunu ya da her iki tarafın farklı sözcüklerle aynı şeyi söylediğini de iddia etmiyorum. Görüş ayrılıkları olduğu tartışılmaz. Ancak, açık yürekli bir dialogdan hareketle gerçekten birbirinden farklı olan veya olmayan konuları ayırmamız mümkün olabilecektir.

G. Meryem

Hıristiyanlar Meryem'in Tanrının eşi olduğunu hiçbir zaman iddia etmezler. Meryem kutsal ve bakire bir kadındır. İsa'nın annesi olduğu için onu bizim de annemiz sayarız. Tanrının özel bir lûtfu ile Meryem'in hiçbir zaman günah işlemediğine inanırız. Birçok hıristiyan, özellikle Ortodoks ve Katolik Kiliselerine mensup olanlar Meryem'e vakfedilen kutsal yerleri (Efes veya Filistin'de Nasıra gibi) ziyaret eder, kiliselerde Meryem'in resimlerine yer verir, **ancak onlara kesinlikle tapmaz**, (hıristiyanlar sadece tek Tanrıya tapar), sadece saygı gösterirler. Hıristiyanlar Meryeme, Tanrıya kendileri için ve kendileri ile birlikte dua etmesi için seslenirler.

İsa Meryem'in bakir rahmine Tanrı gücü ile düştü. Hıristiyanlar o andan itibaren Tanrı'nın ezeli mesajının Meryem'in rahminde vücut bulduğuna inanırlar. Çok sayıda Hıristiyanın Meryem'e dua ederken kullandığı "Theotokos" (Tanrı Anası) ünvanı buradan kaynaklanır. Bunun dışında, Tanrının anası olmadığını ve Tanrının hiçbir zaman fiziksel olarak bir oğul tevlit etmediğini her Hıristiyan bilir.

H. Kurtuluş (Selâmet)

Kurtuluş ile ilgili Hıristiyan doktrininde daha derinlere inen bir önvarsayım mevcuttur: Her insan bir kurtulma gereksinimi duyar mı? Duyarsa bu kurtuluş nasıl ve kimden gelebilir? Dindar olsun olmasın, hayatına ve yaşadığı topluma göz atan herkes bir takım belirsizlikler, acılar, noksanlar, kusurlar farkeder. İnsan yaşamının dolu olduğu bu deneyimlere kişiler, inançlarına göre farklı tepkiler gösterir.

Çağdaş varoluşçu felsefeler kötümserdir: insan hayatının

tümüyle ve onarılmaz şekilde anlamsız olduğunu, bu olguyu açık yüreklilikle kabul etmenin ise insanın tartışılmaz gerçeği olduğunu iddia ederler. Hiçbir kurtuluş olasılığı yoktur. Marksist ideolojilerin yanıtı ise çok farklıdır. Onlara göre insanın çektiği acıların ve kendini gerçekleştirememesinin nedeni, baskıcı toplumsal yapılardır. Sosyal ve ekonomik düzeni değiştirerek, onu daha insancıl ve daha adil bir kalıba sokarak, insan fiilen kendi kendini kurtarır. Dünyasal hümanistlere göre ise kurtuluş bir sorun değildir. Kişi beşeri değerleri gözönünde tutarak yaşamalı ve dünyayı daha yaşanır hale getirmeye çaba göstermelidir. Yanıtı kurtuluşa aramamak gerekir.

Dünyada hüküm süren bu çeşitli görüş ve ideolojiler karşısında İslâm'ın ve Hıristiyanlığın tavırları şaşılacak benzerlikler arzeder. Gerek müslümanlar, gerekse hıristiyanlar insanın kurtarılmaya muhtaç olduğu, kurtuluşunu kendibaşına gerçekleştiremeyeceği hususunda mutabıktırlar. Selâmet ancak Tanrıdan gelebilir. Hıristiyanlarla Müslümanların bu yanıtı iki dinin müşterek yönünü oluşturur.

İslâm'a göre Tanrı Kurtuluş yolunu göstermek için peygamberlerini gönderir, inanana lûtfu ile yardımcı olur (na'mah, rahman), pişman olan günahkârdan rahmetini esirgemez. Müslümanların sıklık sorduğu bir soru vardır: Tanrı Kadiri Mutlak ve merhamet dolu olduğuna göre, Hıristiyanlar bu Tanrının, insanlığın kurtuluşunu gerçekleştirmek için neden İsa'nın çarmıhta ölmesine başvurma durumunda kaldığına inanırlar? Tanrı içtenlikle nedamet getiren ve kendisine sığınan günahkârı bağışlayabildiğine, bağışlamaya da hazır olduğuna göre, bunun gereği varmıydı? Diğer bir deyimle, Tanrı insanlığı neden her zaman ve her yerde doğrudan, "tepeden inme" bağışlamaz?

Hıristiyanlar neden günahkâr insanın kurtuluşunu Tanrının çok özgü bir tarihsel olay sonucu, İsanın ölümü sayesinde gerçekleştirdiğine inanırlar? Hıristiyanların bu sorulara verdiği bazı geleneksel yanıtlar inandırıcı değildir. Üçüncü yüzyılda Origenes'e dayanan bir nazariyeye göre, Adem'in işlediği ilk günahtan ötürü şeytanın insan üzerinde bazı hakları vardı. Bu öldürücü gücünü haksız yere günahsız İsa'ya da teşmil etmeyi denediğinde şeytan yenik düştü. Bu teolojik kuram çağımızın Hıristiyanları arasında rağbet görmemektedir.

Orta çağda Anselmus "Kefaret kuramı" olarak isimlendirilebilecek nazariyeye başka bir şekil verdi. Hakaretin ağırlığı, hakarete uğrayanın haysiyet ve saygınlığı ile orantılıdır. İnsanın işlediği günah ise Yüce Tanrıyı incilten bir hakaret olduğu için kefareti de aynı oranda olacaktır. İnsanın işlediği günahın neden olduğu kötülüğü, ancak Tanrının öz oğlunun ölümü tazmin etmeye yeterli olabilir.

Bununla birlikte, çağdaş hıristiyan tanrıbilimcileri Tanrının merhamet ve adaletini çarpıtan, başkalarının günahının bedelini ödemek için, hiçbir günahı olmayan bir Mesihin kanının en acımasız bir şekilde işkence ve ölüm tarziyle dökülmesini isteyen bu kefarete kuramını eleştirmektedirler.

Kimse bu denli haksız ve zalim olamaz. O halde bu tutumu Tanrıya nasıl yakıştırabiliriz?

Önce şunu belirtelim ki ne İsa ölmeyi istemiş, ne de Tanrı İsa'nın çarmıhta can vermesini dilemiştir. İsa sadece insanların Tanrının mesajını kabul etmesini, günâhlarından dolayı pişman olmalarını, Tanrının isteğini yerine getirmelerini istiyordu. Bunun da ötesinde, günâhı hiçbir zaman arzulamayan veya istemeyen Allah, Yahuda'nın İsa'yı ihbar etmesini, yahudi ileri gelenlerinin ihanetini ve masum bir

insanın Romalı yönetim tarafından haksızca ölüme mahkûm edilmesi gibi günahkâr tavırlara rıza gösteremezdi.

İkinci olarak, Tanrının, mesajına İsa'da vücut vermesinde, kesin bir zaruret olmadığı gibi, İsa'nın çarmıhta ölmesinin de beşeriyet için kurtarıcı bir etkisi olması da mutlak surette gerekmezdi. Tanrı en mutlak anlamda özgürdür, onu ne herhangi bir tarihsel olay ne de tarihin kendisi zorlayabilir, bu nedenle başka bir tutum izlemesi de mümkündü.

Hıristiyanlar Allahın insanlığın kurtuluşunu İsa aracılığı ile gerçekleştirmeyi özgürce seçtiğine inanırlar.

Tanrı selâmet verici kudretini, insani araçlar ya da vekiller vasıtasıyla mı kullandı? Bu soruyu olumlu yanıtlama hususunda sanırım hıristiyanlıkla islâm hemfikirdir. Tanrı Sözü'nü insanlara iletme için Peygamberleri haberci olarak kullanmıştır, ancak peygamberler sadece mesaj ileten kimseler değildir. Tanrı İbrahim sayesinde kendisine inacak ve isteğini yerine getirecek kavim üretti; Musa sayesinde Kavminin Mısırdan çıkışını sağladı. Müslümanlar, Tanrının Muhammed şahsında bir müslüman modelinin örneğini verdiğiğine inanır. Muhammed sadece Kuran'ı iletmedi, gerek öğretisinde, gerekse aldığı kararlarda bu mesaja uygun şekilde yaşadı. Bu nedenle sözleri ve fiilleri İslâm topluluğu için Sünnet oldu.

Hıristiyanların inancına göre de Tanrı, Kelâmına İsa'da vücut vermekle kalmadı. Hıristiyanlar İsa'nın eylemlerinde özel bir selamet etkisi olduğuna da inanırlar. İsa sıradan bir vaiz gibi işe başladı, insanları nedamet getirmeye, günahattan el çekmeğe, Tanrının Hükümranlığını kabul etmeye çağırdı. Ancak aynı zamanda Tanrının gücü ile mucizeler de yaptı, Şeytanları susturdu, kovdu, dini reislerin koyduğu kurallar altında ezilenleri korudu ve dini bir kâr aracı haline getirerek

kokuşturanları telin etti. Sarrafları ipten yapılmış kamçıyla Mabetten kovdu ve Yahudi Yasa Bilginleri ile sert tartışmalara girdi.

İsa görevini sürdürdüğü sürece, izlediği yolun kendisini insanların bencilliği, hırsı, nüfuz tutkusu nedeniyle onlarla ihtilâflı durumuna düşürdüğünü anladı. İnciller, birisi doğduğu şehir olan Nasıra'da diğerleri Kudüste dini reisler tarafından İsaye karşı düzenlenen muhtelif suikastlerden sözeder. İsa özellikle Kudüse son gelişinde içine düştüğü bu nefret ve düşmanlık ortamından kurtulamıyacağını açıkça gördü. Hazırlanan komplo söylentileri karşısında havarileri onu Kudüs'e dönmemesi için uyarıyorlardı. İsa ise bu haberlerin aylak kimselerin hayal ürünü olmadığını çok iyi biliyordu. Son Akşam Yemeğine başlarken İsa şakirtlerine şöyle der: "Tanrının Kırallığında birlikte içeceğimiz güne dek asmanın bu ürününden sizinle bir daha içmeyeceğim." (Matta, 26, 26).

Hıristiyanlar İsa'da bir tür "Şehitlik kompleksi" olduğuna inanmazlar.

O ne ıstırap çekmek, ne de ölmek istiyordu. İbranilere Mektupta şöyle denilmektedir: "İnsan bedenindeyken, İsa kendisini ölümden kurtarmaya gücü olan Tanrı'ya yüksek sesle bağırarak, gözyaşlarıyla dualar, dilekler sundu. Tanrısayarlığı nedeniyle işitildi." (İbr.5, 7).

Son Akşam Yemeğinden sonra İsa dua etmek için bir bahçeye çekildi ve şöyle dua etti: "Baba, mümkünse bu ıstırap kâsesi benden uzaklaşsın. Yine de benim değil, senin istediğin olsun."

İsa ıstırabı, ölümü istememesine rağmen; Tanrı Kelâmını kusursuz, tavizsiz vaazetme görevinin tüm sonuçlarını özgürce üstlendi.

Bahçede duasını sürdürürken, Romalı askerlerce tutuklanarak, yargıcın önüne götürüldü, ölüme mahkum edildi ve çarınha gerildi. İnciller Romalı Vali Pilatus'un İsa'ya bir "çıkış kapısı" gösterdiğinden sözeder. İsa öğretisini geri çekmeyi veya yumuşatmayı kabul etseydi, Pilatus onu salıverebilecekti. Ancak İsa, ölmek istediğinden değil, Tanrı tarafından kendisine verilen ve inanmış bulunduğu göreve kendini tümüyle adadığından bunu kabul etmedi ve ölümü göze aldı.

Hıristiyanlar için sorun, İsa'nın niçin ölmesi gerektiğini ya da Tanrı'nın ölmesini neden istediğini bilmek değildir. Peygamberlik görevi bu feci şekilde son bulduğuna göre, önemli olan: Tanrının İsa'nın ölümü sayesinde bizim için neler gerçekleştirdiği, bize neler öğrettiğidir. İsa'nın ölümü Hıristiyanlarca, insanların selâmet gereksinmesi duyma nedenlerine karşılık veren üç unsur, şu şekilde algılanır.

1. Günahın ve Ölümden kurtuluş

İnsanlar kendi dışlarında etkin olan, ancak kendilerini tutsak eden ve gerçek mutluluğa erişmelerini engelleyen güçlerin baskısını hisseder.

Aziz Paulus günahın ve ölümün kudretinden, şeytani güçlerin boyunduruğundan kurtarıldığımızdan sözeder. Benim burada kastetmek istediğim, kişisel günahın ziyade, birey tutumlarından daha güçlü olan ve bizi Tanrı isteği ile ters düşecek şekilde davranmaya sevkeden yıkıcı yapı ve değerlerdir. Bu günah güçleri kültürden kültüre, çağdan çağa değişmekle birlikte şu veya bu şekilde daima mevcuttur. Bazı hallerde, insan ezebilecek doğanın güçleri karşısında hissedilen korkudur tabuları yokeden. Dinle ilişkisi kalmayan,

sanayileşmiş toplumlarda adi bir maddecilik ve tüketim kaygısı, insanlara, çevrelerinde bulunan güzel şeylere sahip olarak, refah ve zevküsefa içinde yaşadıkları sürece mutlu olacaklarını telkine çalışır. Yine başka toplumlarda aile şerefi veya ırk üstünlüğü kavramı sağlıklı yargılara gölge düşürür ve insanları başka koşullar altında kötülüğünden şüphe etmeyecekleri korkunç işler işleyebilecek hale getirir. Bazı toplumlar ise gençliği, güzelliği, sağlığı, zenginliği, nüfuzu, başarıyı mutluluk sağlayabilecek öğeler gibi görür ve bu yaklaşım aslında genç, güzel, zengin, nüfuzlu olmayan, başarıdan da nasibini alamayan çoğunluk tarafından çok acı bir şekilde algılanır. Bu tür olguların bitkinlik yarattığı, insanların mutsuzluğuna neden olduğu kuşku götürmez.

Kişisel olarak kimsenin sorumlu olmadığı, ancak herkesin yaşamını etkileyen bu sağlıksız toplumsal tutumlar için Kutsal Kitab "dünyanın günahı" tabirini kullanır. Hıristiyan tanrıbilimcilerinin "ilk günah"tan sözederken kastettikleri olgu, bu günah dolu çevrenin insanlık tarihinin başından beri insan yaşamını etkilemesidir. Bunun da ötesinde, herbirimizi yolun sonunda bekleyen ölüm var. Ölüm yokluğa açılan kapımızdır? sevdiği bir varlığı yitirmenin acısını çeken herkes, bu görünüşte, yokolma ve anlamsızlıkla yüzyüze gelir. Bunun anlamı nedir?

Hıristiyanlar İsa'nın ölümünü günahın ve ölümün gücünden kurtulma şeklinde algılar. İsa masum olarak aramızda yaşadı, birbirimizi sevmemizi öğretti, bu sevgiyi yoksullara, hastalara hizmet ederek, insanları gerçeğe ve Tanrıya itaate çağırarak belgeledi.

İnsanlar Onun öğretisine karşı çıktığı zaman, ölümden kaçınmadı, kendisine karşı kullanılan güç ve yalan silahları ile karşılık vermedi. Lukas İncili, çarımhta ruhunu teslim ederken

söylediği sözleri hatırlatır: "Baba, onları bağışla, çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar."

İsa'nın çarmıha gerilerek ölüme terkedilmesi son derece korkunç bir zulümdü; bu, köleler ve şerirler için öngörülen aşağılayıcı bir idam şekli idi. Şakirtlerinin büyük bir kısmı, en yakın havarileri dahil, onu terkedip kaçtılar. Genç yaşta (takr. 30 yaşında) ölen, aşağılanan, düşmanları karşısında güçsüz bırakılan, yüz hatları kana bulanmış, yara berelerle tanınmaz hale gelen, üstlendiği görev görünürde başarısızlıkla sonuçlanan İsa, aslında dünya bilgisine göre varolmamaları gereken insanların bir simgesi haline gelmişti.

Ancak, Hıristiyanlar Tanrının bu İsa'yı ölümlerden diriltiğine inanırlar.

Bu diriltme ile Tanrı, İsa'nın üstlendiği görevi, tüm yaptıklarını ve yaşam tarzını onayladı. Hıristiyanlar İsa'nın yeni bir hayata dirilişinde günaha ve ölüme karşı kazanılan zaferi görürler. İsa günahı yendi, ancak düşmanlarının kullandığı beşeri yöntemlerle değil, Tanrıya güvenerek, Tanrıya çarmıhta ölmeye kadar giden bir itaat göstererek. Düşmanları İsa'yı çarmıha germekle İsa sorununu hallettiklerini sanmışlardı, ama yanılıyorlardı. Tanrı Onun, şer güçleri yenmesini sağlamış ve onu diriltmişti.

İsa, dirilişi ile, aynı şekilde ölümü de yendi. Hıristiyanlar için İsa'nın dirilişi, en utanç verici ölümden hayatı yeşertebilen, en açık başarısızlığı başarıya çevirebilen, en korkunç acıyı sevince dönüştüren herşeye üstün Tanrı kudretinin simgesidir. Allah İsa'yı diriltmekle, herkesin son düşmanı olan ölümün artık üzerimizde kesin bir yetkisi olmadığını gösteriyor. Korintlilere yazdığı mektupta Paulus şöyle seslenir: "Zaferin nerede, ey ölüm? Dikenin nerede?"

Hıristiyan kiliselerinde, okullarında evlerinde, İsa'nın

vücudunu taşıyan çarmıh resmi görülür, çünkü çarmıh tüm Hıristiyanlar için inançlarının temel simgesi olmuştur. Bazı müslüman dostlarım, bu simgenin ölümün icra edildiği oldukça marazi bir çekiciliği, bir büyüü anımsattığını söylerler. Biz bunu böyle algılamamaktayız. Çarmıhta ki İsa bize, insanlığı tutsak eden günahı, ölümü ve şer güçleri Allah'a olan sonsuz güveni ve itaatı, insanlara olan engin sevgisi sayesinde nasıl yendiğini anımsatır.

Bu tutumun gerçekçi olmadığı ileri sürülebilir. Günahın ve ölümün hiçbir zaman eksik olmadığı bir dünyada yaşadığımız bir gerçektir. Haksızlık, şiddet, zulüm, nefret varlığını sürdürüyor ve insanlar hala ölmeye devam ediyorlar.

Yeni Antlaşma Kitapları, İsa'nın ölümü sayesinde Tanrının şer güçleri yendiğini, günahın ve ölümün artık yaşamlarımıza hakim olmayacağını Tanrının gösterdiğini öğretir. Son zafer henüz gelmemiştir, ancak sonunda gelecektir. Bu nedenle de Hıristiyanlar yeryüzünde yaşayıp çalışırken, umutlarını Tanrının kudretine çevirerek bu yaratılmış evrende Tanrı zaferinin tümüyle belireceği günü beklerler.

2. Günahın kefareti

Günahın etkileri insanın dışında kalmaz. Davud'un mezmurlarında tekrarlanan yakarışlar vardır: "Beni günahımdan arıt!" Kişiler günahkâr insanlığa aidiyetleri nedeniyle kendilerini kötüye bulaşmış, lekelenmiş, kirlenmiş hissederler. Vücut yıkama, hemen tüm dinlerde, günah yüzünden kirlenmiş olmayı kabullenme ve Tanrının arıtıcı lûtfuna gereksinme duyma anlamına gelir. Yahudilerde ve İslâm'da ibadetten önce yer alan bir aptest müessesesi vardır.

Hıristiyanlıkta ise bu, Tanrı kudretinin ilk Gizemi, yani su ile yıkama sayesinde gerçekleşen Vaftizdir (s. 89). Günahın ruhumuzu lekelediğini ve suçumuzdan arınmamız gerektiğini hepimiz kabul ediyoruz.

Hıristiyanların İsa'nın ölümünü algılamasının ikinci şekli "onarım", tarziye veya günah kefaretinde ifadesini bulur. Konuya kişi düzeyinde bakıldığında, Hıristiyanlar da Müslümanlar gibi günah işleyen kimsenin Tanrı ile ilişkisini kopardığına inanırlar. Bu kimse gerçekten kendi kendine kötülük yapar. Pişman olduğu takdirde ise, Tanrı onu bağışlar ve kişisel ya da "öznel" suçunu siler.

Bu gerçeğe rağmen, günah yine de Tanrının rahmetine, yaratılışa ve ahlaki düzene karşı işlenen ağır "nesnel" bir suç, günahkarın şahsı ötesinde tüm insanlık soyunu lekeleyen bir olgudur. Arınma gereksinimiz "lekelenmiş" olma duygumuzdan kaynaklanır. Günahın ahlaki düzende neden olduğu kopukluğu yadsımak ve yalnızca kişisel suçluluk üzerinde durmak, hıristiyanın nazarında Tanrının bağışlamasına önem vermemek ve kötülüğü hafife almaktır.

Günahın neden olduğu "nesnel" düzensizlikte her insanın payı olduğuna göre, tüm insanlığın tek bir temsilcisi bu günahın kefaretinin ödeyebilir.

Hıristiyanlar, günahın neden olduğu bu nesnel kopmayı İsa'nın bir defada ve kesin olarak onardığına inanırlar. Kusursuz başeğmesi ve itaati sayesinde İsa, sonsuz merhametli Tanrı ile isyankâr insan arasında günahın ördüğü duvarı yıktı. Bu eylemi herhangi bir kimse üstlenemezdi. Bunu gerçekleştirenin bizzat günahsız ve Tanrı bilgisi ile, yani evrenin gerçek düzeni ile birlik halinde olması gerekiyordu.

İsa'nın üstlendiği kefaret eylemini, sevgili Oğlunun ölümünü talep eden hiddete kapılmış bir Tanrıyı tatmin edecek bir

davranış gibi gösteren bazı vaizler olmuştur. Tanrıyı intikam almak için zulme başvuran bir canavar gibi gösteren bu yaklaşım hıristiyan kefarete kavramını tümüyle çarpıttığı gibi Yeni Antlaşmada da hiçbir temele dayanmamaktadır. Aksine, hıristiyan öğretisine göre İsa, tüm insanlık soyunu temsilen, Tanrıya karşı işlenen tüm günahların kefareti için ödemek üzere ıstırap ve ölümü özgürce üstlenir.

Hıristiyanlar bazen İsa'nın ölümüne kurban anlamını verirler. Eski Antlaşmada Yahudilerin kurbanları ne anlama gelirdi?

Bu kurbanlar intikama susamış bir Tanrıyı teskin etmek ya da onu satın almak yolunu veya elde etmek istedikleri şeyleri sağlama amacını gütmeydi. Putperest kurbanlarının gayesi belki bu idi, ancak Kutsal Kitapta durum farklıdır. Burada kurban insiyativi insandan değil, Tanrıdan gelir. İnsanların kendisiyle birleşmesini sağlayabilen, insanların Tanrıya itaat içinde yaşama ve ölmeyi serbestçe kabullenme olanaklarını veren düzenleri Tanrı kendisi kurar.

Yahudi rahipleri kurban ayinlerinde kurbanın kanını Tanrıyı simgeleyen sunağın ve halkın üstüne serperlerdi. Böylece, kurban sayesinde Tanrı ile kavmi hayati bir birliği paylaşmış olurdu. Tanrıyı onların Tanrısı, halkı Onun halkı yapan Antlaşmanın anlamı budur.

İsa'nın ölümü Hıristiyanlar için, sadece Yahudi Kavmi ile değil, tüm insanlıkla Tanrı arasında akdedilen bir Yeni Antlaşmanın doğuşu anlamını taşır. Son Akşam Yemeğinde İsa şöyle der: "Alınız ve içiniz. Bu benim kanımdır, sizin için ve birçokları için, günahların bağışlanması uğruna akıtılacak Yeni Antlaşmanın kanıdır." Bu yeni yaşamda günahın nesnel suçluluğu artık bir engel olmaktan çıktığı gibi, insanlık da

temsilcisi aracılığı ile Tanrıyla barışmış olacaktır.

3. Değişim yaratan sevgi

İsa'nın ölümü Hıristiyanlarca üçüncü bir tarzda da algılanır. Bir insanın kalbine erişmek, onu değiştirmek, tüm hayatını yeniden şekillendirmek ancak sevgi ile mümkündür. Yuhanna İncilinde İsa şöyle der: "Sevilen kişi için hayatını vermekten daha büyük sevgi yoktur." Masumiyeti ve Tanrı ile olan eşsiz ilişkisi nedeniyle İsa'nın sevgisi bizi değiştirme gücüne sahiptir.

Bu olgu, insanın selâmet (kurtuluş) gereksinimini algılamasının üçüncü şekline de uygundur. Bizi baskı altında tutan sadece dış güçler ya da günahkâr insan konumumuzdan gelen bir tür "bulaşma" duygusu değildir.

İçimizdeki güçler de bizi Tanrıya isyan etmeye, kendimize ve başkalarına kötülük etmeye iter. Bu yukarda da sözünü ettiğim günahın ve suçluluğun nesnel doğasıdır. Tamahkarlığımızla, kibirimizle, hiddetimizle, ihtirasımızla, kıskançlık ve tembelliğimizle başbaşa bırakılsaydık, hem kendi yaşamımızı, hem başkalarınınkini mahvetmemiz işten bile değildi.

Günah işleyip de nedamet getirdiğimiz zaman., Tanrı bizi bağışlar, ancak yine yapabileceğimizi Tanrının bildiği ve yapmamızı dilediği değişimi gerçekleştirmemiz için Onun gücüne ihtiyacımız vardır. Hıristiyanlar İsa'nın örneğinde onu izleme ve onun sayesinde değişme ilhamını ve inayetini bulurlar.

İsa'nın verdiği, bu kendinden kopmuş, feragatlı sevgi örneği, şakirtlerine bıraktığı mirasın anahtarıdır, denebilir. Bu

sevgi, sayısız erkek ve kadının alicenaplığın, bağışlamının en yüksek mertebelerine erişmesine neden olmuştur. İsa'nın son Akşam Yemeği sırasında şakirtlerine söylediği sözler birçok hıristiyana yol gösterdi: "Ben size bir örnek verdim. Ben Rab olduğum halde ayaklarınızı yıkadım. Öyleyse, sizler de birbirinizin ayaklarını yıkamalısınız." (Yu. 13,12-14)

Müslümanlar, bunların çok güzel sözler olduğunu, ancak hıristiyanların bunları yaşamlarında uyguladıklarını pek görmediklerini ileri sürerler. Hıristiyanlar başkalarından daha fazla cömert, sevecen, yardımsever, bağışlamaya hazır görünmezler. Hıristiyan tarihinin kendisi bile savaşlar, hesaplaşmalar, açgözlülük, hoşgörüsüzlük, sömürücülük örnekleri ile doludur. Engizisyonu icat eden ve Haçlı Seferleri katliamlarını düzenleyenler hıristiyanlardır. Milyonlarca Yahudinin, Çingenenin ve başkalarının hayatına mal olan Soykırım Hıristiyan Avrupanın bir ürünüdür.

Bunlar doğrudur ve Hıristiyan topluluğu için ağır bir itham oluşturur. Bunu izah etmenin tek yolu ise bazı hıristiyanların İsanın öğretisini yadsımaları veya ona uymayı reddetmeleridir. İsanın sevgisinin etkilerini açıkca görebilmek için, hayatlarını ve davranışlarını yönlendirmeyi Mesih'in değişim yaratan Sevgisine bırakan Hıristiyanlara bakmak gerekir. Ve şu gerçeği de unutmamalıyız ki, bu nevi suistimal ve yolsuzluklara her ülkede ve her dinde rastlanabilir.

Tarih, Hıristiyanların başlattığı savaşların ve tartışmaların yanısıra, İsa'nın örneğine uyarak sevmeyi, hizmet etmeyi, bağışlamayı amaç edinen şahıslardan ve gruplardan da söz eder. Roma ordularına katılmaktansa ölmeyi yeğleyen ilk çağ Hıristiyanlarını, İsa'yı izlemenin başkalarını sevmek ve onları bağışlamak olduğunu çocuklarına öğreten anne ve babaları, hayatlarını gençleri eğitmeye ve hastalara bakmaya

hasreden rahibeleri, Haçlı Seferlerinin ortalığı kasıp kavurduğu bir anda bir barış elçisi olarak Mısırdaki Sultanı ziyarete giden Assisi'li Francesco'yu (s. 151) ve benzerlerini burada anmak gerek.

Hıristiyan gerçeği bu tür insanları da içerir ve bunlar Kurtuluşun üçüncü tür etkilerine tanıklık ederler.

İ. Kilise ve Gizemler

"Kilise" sözcüğünü burada Hıristiyan topluluğuna eşdeğer olan ilk ve esas anlamında kullanıyorum, yani ne sonradan türeyen anlamıyla dini merasimlerin yapıldığı binayı, ne de tarih boyunca gelişen kurumsal yapılaşmaları kastediyorum. Bu anlamı ile "kilise" mescid'in değil, İslam ümmetinin Hıristiyanlardaki karşılığıdır.

Gizem (Sacramentum) Tanrının insanlara lûtfunu sunduğu duyulur veya görünür bir olaydır. Diğer bir deyimle, gizem Tanrının görünmez etkinliğinin görünür bir işaretidir.

Hıristiyanların inancına göre, Kilise, yani Hıristiyan topluluğu, İsa aracılığı ile Tanrının insanlık için yaptığını ve yapmaya devam ettiğinin simgesi olarak dünyada varolmaktadır. Tanrının uzlaşma (insanların Tanrı ile ve kendi aralarında uzlaşması) ve kutlulaştırma eseri (insanların kutluluşması, yani Tanrıya itaati sevgi içinde yaşaması) Hıristiyan Kilisesinin içinde olduğu kadar dışında da gerçekleşir (örneğin Tanrı İslam topluluğu içinde ile etkinliğini gösterir).

Kilise, Tanrının tarih içinde uzlaştırma ve kutlulaştırma etkinliğine, insanın selâmetini, Hıristiyan inancına göre nasıl gerçekleştirdiğine tanıklık etmek için vardır.

Hıristiyanlar Dirilen İsa'nın topluluk için ve toplulukla birlikte yaşadığına, Filistin'deki yaşamı boyunca yaptıklarını, halâ yapmaya devam ettiğine, eğitmeyi, ibadeti, hizmeti, şifa vermeyi, açları doyurmayı, bağışlamayı, cefa çekmeyi, ölmeyi sürdürdüğüne inanırlar. İsa'nın bu görünmez eylemleri Kilisenin gizemsel(sakramental) yaşamında görünür hale gelir. Diğer bir deyimle, bir Hıristiyan gizemsel bir etkinliğe katıldığı zaman, kendisine Tanrının kurtarıcı lûtfunu bağışlayan Dirilmiş İsa ile karşılaştığına inanır.

Tüm hıristiyanlar için başlıca gizemler Vaftiz ve Efkaristiya gizemleridir. Bu iki esas gizeme ek olarak Ortodokslar ve Katolikler beş gizemsel etkinlik daha kabul ettiğinden(Güçlendirme - Evlilik - Ruhbanlık- Barışma - Hasta gizemi) toplam gizem sayısı 7'dir. Protestanların çoğunluğu Vaftiz ve Efkaristiya gizemlerini kabul etmekle birlikte, diğer gizemler hususunda farklı tutumlar izlerler. Quaker'ler ve Selâmet Ordusu gibi bazı protestan kiliselerinde ise gizem müessesesi mevcut değildir.

1. Vaftiz

Birinci Gizem Vaftiz'dir ve diğer gizemlerin kabulü için temel şartı oluşturur. Vaftiz hıristiyan topluluğuna kabul, giriş gizemidir. Vaftiz olan kimse Kilisenin tarihsel görevini üstlenir. Bu görev Tanrının İsa'da gerçekleştirdiği kurtarıcı eylemlere tanıklık etmektir. Hıristiyan kişi, İsa'nın yaşamının ve ölümünün tüm etkilerini, Tanrının vaftiz gizemi ile kendisine malettiğine inanır. Hıristiyan kişi topluluğa

girdiğinde, yani girdiği anda yalnızca bir kez vaftiz olur.

Vaftiz ayini daima bir tür suya batırmayı içerir. Bazı Kiliselerde vaftiz olacak kimsenin başına su serpilir, bazılarında ise bir su havuzu bulunur ve vaftiz olacak kimse suya batırıldıktan sonra yüze çıkar. Bazı hıristiyanlar ise nehir veya göller gibi doğal mekanları yeğler. Vaftizde kullanılan sözcükler Matta İncilinden alınmıştır:

"Seni Peder, Oğul ve Kutsal Ruhun adına vaftiz ediyorum." Bazı Protestan kiliseleri ise sadece İsa adına vaftiz ederler.

Topluluğa katılacak yeni üyeleri Hıristiyanların en büyük bayramı olan Paskalya kutlamaları sırasında vaftiz etmek ilk çağlardan beri adet haline gelmiştir. Üç gün süren bu bayram, ilk baharda, Yahudi Paskalyası ile hemen hemen aynı tarihte kutlanır. Bu bayram üç belirli bölümden oluşur ve herbiri Hıristiyan inancının esasını oluşturan, İsa'nın hayatında yer almış olaylara dayanır:

a. Bayramın Perşembe akşamı İsa'nın Son Akşam Yemeği anılır.

b. Cuma günü, günün ortasında Hıristiyanlar İsa'nın Çarmıhta ölümünün anısını tazeler.

c. Nihayet Cumartesi akşamını Pazar sabahına bağlayan gece, İsanın yeni bir hayata dirilişi, yani Paskalya, kutlanır.

Bu kutlamaların en önemlisi olan Paskalya, eskiden cumartesi akşamı başlar, tüm gece sürer ve Paskalya Pazarı gün ağarırken (İncillere göre İsa'nın dirildiği saatte) sona ererdi. Bugün bu kutlamanın süresi 2-4 saate indirilmiştir. Paskalya kutlaması sırasında hıristiyan toplumunun yeni üyeleri geleneksel olarak imanlarını beyan edip vaftiz olurken, daha önce vaftiz olan üyeler de iman beyanlarını yeniler ve hıristiyanca yaşamaya tekrar söz verirler.

2. Güçlendirme (Confirmatio)

İkinci gizem olan Güçlendirme, Hıristiyanlığa kabul ayininin ikinci bölümünü oluşturur. Vaftiz günahıtan kurtulma olayı üzerinde durur. Tanrı, günahkâr kulunun kendisiyle barışmasına olanak verir ve onu "itaat içinde bir iman hayatı" yaşamaya çağırır. Güçlendirme'de ise, Tanrının İsa aracılığı ile insan soyu için yaptıklarına tanıklık etmenin olumluluğu, bu görevi yerine getirmek için Kutsal Ruh gücünün bağışlanması olayı vurgulanır. Selâmet sadece günahların bağışlanması değil, İsa'nın dünyayı Tanrı isteğine uygun değiştirme misyonunu devam ettirmeye de bir çağrıdır. Bu nedenle kişi Güçlendirme gizemi ile yetişkin bir hıristiyan olarak üstlendiği toplumsal sorumluluğu taşımaya çağırılır.

Piskopos veya vekili tarafından gerçekleştirilen Güçlendirme ayininde güçlendirilecek kimseye şu sözlerle kutsanmış yağ sürülür: "İsa'ya tanıklık edebilmek için Kutsal Ruhu kabul edin." (Muhtelif Kiliseler bu esas formülün bazı değişik şekillerini kullanır.)

Kiliseye kabul edilen kişi ergin olduğu takdirde, vaftiz ve güçlendirme gizemleri aynı ayininin iki bölümü olarak aynı anda tevdi edilir. Vaftiz edilen kişi küçük çocuksa, Güçlendirme gizemi yetişkin olmaya başladığı zaman, 13-16 yaş arasında, verilir. Bazı Protestan Kiliseleri, vaftizden önce İsa'yı izleme hususunda vicdanen karar verilmesi gerektiğini öne sürerek, küçük çocukları vaftizden imtina eder, onların bu konuda karar verebilecek yaşa gelmelerini beklerler.

3. Evlilik (Hıristiyan evliliği)

Yaşam halini ilgilendiren iki gizemden biri Hıristiyan evliliğidir. **Hıristiyanlar için evlilik hiçbir zaman medeni hal ile ilgili laik bir olguya indirgenemez.** Evlilik Tanrının insanlığa sevgisini simgeleyen bir yaşam halidir. Karşılıklı sadakat ve yarar duyguları ile, çocukların doğabileceği ve hıristiyan inancında yetiştirilebileceği bir ortam yaratmayı taahhüt eden iki kişinin bu sevgi birliğidir. Hıristiyan kişi bu sevgi birliğinde Tanrının insanlara karşı tutumunun simgesini görür. Tanrı kavmini sever, onu korur, verdiği sözü tutar. Hıristiyanlar, evliliklerini Tanrının insanlığa, İsa'nın şakirtlerine olan sevgisinin, canlı bir simgesi haline getirmeye söz verirler. Bu nedenle **Hıristiyanlar evliliğin yaşamboyu süren bir taahhüt olduğunu savunurlar, eş hayatta oldukça boşanmayı ve tekrar evlenmeyi onaylamazlar.**

4. Ruhbanlık (Kutsal rütbeler)

Yaşam hali ile ilgili diğer gizem Ruhbanlık Gizemidir. Bu gizemle kişi hayatını hıristiyan topluluğuna, dolayısıyla tüm insanlığa hasretmeyi vaadeder. Bu gizemi özgürce kabul eden kişiler üç rütbe altında toplanır:

a. **Piskopos:** "diosez" bölgesinde, **öğreten, ayinleri yöneten, hizmet eden** kişi olarak İsa'yı temsil eder.

b. **Presbiter (papaz):** münferit topluluk düzeyinde bu üç görevde piskoposa yardımcı olur.

c. **Diyakos:** Tanrı Kelamını okur, yayar, yoksullara, yaşlı kimselere, hastalara, ölmek üzere olanlara yardım eder.

(Papa, Patrik, Başpiskopos, Arşimandrit, Monsenyör v.s. gibi tüm diğer ünvanlar Kilisede toplulukla ilgili özel görevlere işaret eder, ancak gizemsel bir anlam taşımaz.)

5. Barışma (Tövbe)

Hıristiyan yaşamındaki bunalım anlarına yönelik iki gizem mevcuttur. Birincisi Tövbe veya barışma gizemidir. Bu gizemde Hıristiyana, Tanrının bağışlama mesajı ulaşır. Hıristiyanlar günahlarından ötürü pişman olduklarında, Tanrının kendilerini (müslümanları, Yahudileri, tüm diğer insanları da afettiği gibi) bağışlayacağına inanırlar. Hıristiyanlar Tanrının bağışlayıcı sözlerini işitmek için, Tanrının bu bağışlamayı sırf kendi rızası ile, yani İsa'nın şahsi ve hayatındaki selâmet eylemi sayesinde, gerçekleştirdiğini anımsamak için **Barış Gizemine** başvururlar. Günah sadece Tanrıyı incilten kişisel bir davranış olmayıp, sosyal boyutları da olduğundan, Hıristiyanlar Tanrının bu bağışlama simgesine topluluk, yani Kilise çerçevesinde mazhar olur.

Bu tövbe gizemi yüzyıllar akışında farklı şekiller almıştır. Kilisenin ilk yüzyıllarında aleni tövbe yöntemi yaygındı. Gizem daha sonra günahların özel itirafı şekline büründü. Bugün bu gizemin topluluk açısından taşıdığı anlam daha fazla vurgulanmaktadır.

Burada bazılarının anlamada oldukça zorlandıkları bu barışma gizemine, neden bir rahip veya papazın iştirak ettiği hususunu Yuhanna Bab 20,23'ü olduğu gibi aktararak yardımcı

olmak isterim.

"Kimin günahlarını bağışlarsanız, onlara bağışlanmış olur, ve kimilerininkini alıkoyarsanız alıkonmuş olur."

Bundan da anlaşılacağı gibi rahip bu gizemde İsa tarafından görevlendirilmiş ve sadece Kilisenin kendine verdiği yetkiyi kullanma konumundadır. **Günah işleyen kişi, Allah tarafından affedilir.** Rahip sadece bu pişmanlığa günahkâr kişi ile iştirak ederek, yüklendiği görevi yerine getirmektedir ve rahip sadece bir aracıdır. Hıristiyan kişi bu gizemin farkındadır ve **günahların sadece Allah tarafından bağışlandığının bilincindedir.**

6. Hasta Gizemi (yağ sürme)

Bunalım anları ile ilgili diğer gizem Hasta gizemidir. Ruhun hastalık durumu olan günah, Tanrı ile ilişkiyi bozduğu gibi beden hastalığı da hayata son verebilecek bir bunalımdır. Bu iki durumda da Hıristiyanlar inançlarında Tanrının selâmet mesajını bulurlar.

Hıristiyanlar İsa'nın Tanrı tarafından hastalara teselli ve şifa getirmek ve onları ölüme hazırlamak üzere gönderildiğine inanırlar. Gizem, Tanrının sevgisiyle hastanın yanbaşında olduğunu, onu terketmediğinin işaretidir. Diğer bir deyimle, bu gizem, hastalıkta ve özellikle ölüm yaklaştıkça insanın benliğini saran yoğun yalnızlık duygusuna çare olmayı amaçlar. Hasta gizemi hastaya yalnız olmadığını, İsa'nın başucunda durduğunu, Tanrı huzuruna dek yanında kalacağını, kendisi için ve kendisiyle birlikte dua eden bir topluluğun olduğunu kanıtlar.

7. Efkaristiya (Eucharistia)

Efkaristiya, Hıristiyanlar için "yedi gizemin biri" olmakla kalmaz, **Hıristiyan inancının ve ibadetinin temel taşını oluşturur.** "Eucharistia" şükretmek demektir, İsa'nın ölmeden önce şakirtleri ile paylaştığı son akşam yemeğini anma ve yenileme ayinidir. Bu yemek sırasında İsa, şakirtlerine kendi vücudu ve kendi kanı olarak ekmek ve şarap verdi. Hıristiyanlar bu birlik ("communio") yemeğini paylaştıklarında, **İsa'nın bedensel olarak aralarında varolduğuna inanırlar.** Tanrı ile Yahudi Kavmi arasında akdedilen Eski Antlaşma Sina dağında kurbanların kanı ile pekiştirilmişti. Hıristiyanlar Yeni Antlaşmanın da İsa'nın Kanı ile pekiştigiğine inanırlar.

Efkaristiya kutlaması için her kilise kendine özgü ayinler oluşturdu. Ancak iki ana unsur tüm ayinlerde daima mevcuttur:

- a. Kutsal Kitaptan okunan (2 veya 3) parçalar ve
- b. Birlik (komünyon) yemeği

Ekmeği ve şarabı kutsarken ayini yöneten, İsa'nın Son yemek sırasındaki sözlerini tekrarlayıp hatırlatır. Ortodoks ve Katolik Kiliselerinde Şükran ayinini kutlayan topluluğun başında daima piskopos veya piskoposu temsil eden rahip bulunur. Ayinde, okumalar ve komünyon dışında, ilahiler, rica ve şükran duaları, Kutsal Kitaptan okunan kısımlar ve bunların Hıristiyanların günlük yaşamında uygulanmaları ile ilgili bir vaaz ve barış selamı yer alır.

Protestanların çoğunluğu, Efkaristiya'nın son derece önemli bir olay olduğunu, bu nedenle de itina ile hazırlanması ve ancak istisnai hallerde kutlanması gerektiğini savunur. Bu

nedenle de birçok Protestan Rabbin Son yemeği'ni ya yılda 4 kez, ya ayda bir kez kutlar. Ortodoks Hıristiyanlarda Efkariştiya ayini pazar ve bayram günleri icra edilir. Katolikler ise Efkariştiya'yı Tanrıya günlük ibadetin kalbi saydıklarından, bu ayini hergün yenilerler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HIRİSTİYAN TOPLULUĞUNUN TARİHSEL GELİŞMESİ

A. Apostolik (havarisel) Kilise

Yeni Antlaşma Kitaplarında sözedilen ve tanımlanan Hıristiyan Topluluğuna "Apostolik (Havarisel) Kilise" adı verilir. Bu, Havarilerin kurduğu ve ilk hıristiyan kuşaklarını içeren Kilisedir ve 30-100 yılları arasındaki zaman dilimini kapsar, yani Pentekost'ten Kutsal Yazıların son Kitabının yazılış tarihine uzanır.

"Havarilerin İşleri" Kitabı Kudüste yaşayan ilk hıristiyan topluluğunu şöyle anlatır (2, 42-47):

"Bunlar kendilerini Havarilerin öğretisine, beraberliğe, ekmek bölmeye ve duaya adadılar. Herkesi bir korku sarmıştı. Havarilerin aracılığıyla birçok harikalar ve mucizeler yapıyordu. Havarilerin tümü bir arada bulunuyor, her şeyi ortaklaşa kullanıyorlardı. Mallarını mülklerini satıyor ve bunun parasını herkese ihtiyacına göre dağıtıyorlardı. Her gün tapınakta toplanmaya devam eden imanlılar, kendi evlerinde de ekmek bölüp içten bir sevinç ve sadelikle yemek yiyor ve Tanrı'yı övüyorlardı. Tüm halkın beğenisini kazanmışlardı. Rab da her gün yeni kurtulanları onların arasına katıyordu."

Zamanla bu beğeniş önce Yahudilerde, daha sonra da Roma İmparatorluğunda düşmanlığa dönüştü. Kudüste ve Filistinde, Yakub'un yönetimindeki bir yahudi-hıristiyan

topluluğu gelişmeye devam etti. **Paulus** ve **Barnabas** gibi misyonerler, Yahudi olmayanlar arasında vaaz vermeye koyuldular. Kilisenin karşılaştığı ilk büyük bunalım, hıristiyanlığa geçen paganların, hıristiyan olmadan önce Yahudi olup Yahudi Töresini kabullenmeleri gerekip gerekmeyeceği sorunundan çıktı. Paulus'un ileri sürdüğü ve Petrus ile Yakub'un da paylaştığı görüşe göre, Tanrı İsa'yı ölülerden dirilterek yeni bir selâmet çağı başlattığından, Hıristiyanlar için artık Yahudi Töresine uyma zorunluluğu yoktu.

Sonunda ve Havarilerin vaazleri sayesinde, gitgide artan bir sayıda insan Roma İmparatorluğunda yaygın olan putperest inançları terkederek Hıristiyan Kilisesine katıldıklarından, Yahudi olmayan unsur Kilisede ağır basmaya başladı. Bunlar Roma İmparatorluğunun dört bir yanına, Suriyeye, Anadoluya, Yunanistana, Mısıra, Romaya dağılmış küçük, imanlı topluluklardı. Hıristiyan geleneğine göre Petrus önce Kudüste, daha sonra Antakyada ve nihayet Roma'da kilisenin Başı olarak kabul edildi ve İmparator Neron devrinde Roma'da din uğruna şehit edildi.

B. Kıyım devri

İlk zamanlar, İsanın çok geçmeden tüm ihtişamı ile geri geleceğine inanan bazı hıristiyan toplulukları, gitgide artan bir belirginlikte Son Günün uzun bekleyişine intibak etmeye başladı. Yeni Antlaşmanın ilk önce yazılmış olan bölümleri (örneğin Selaniklilere 1 ve 2 mektupları) İsa'nın kısa sürede dönüşü konusunda ümitle dolup taşmasına karşın, son kitaplarda (Timoteus'a, Titus'a 1 ve 2, Petrus 2) daha çok topluluğun örgütlenmesinden söz edilmekte, bu dünyada hıristiyanca yaşama ile ilgili ahlaki öğretiler üzerinde

durulmaktadır.

Zaman içinde topluluk daha elverişli bir şekilde örgütlendi. Her bölgede Kilise başına bir Piskopos getirildi, papazlar onların yardımcısı oldu. Diakoslar yaşlı kimselerle, yoksullarla ilgilendi ve diğer hayır işlerini üstlendi. Örgütlenme sürecinde her toplulukta bazı kimseler Kilisenin yapılanması için gereken özel lûtuflara mazhar oldu.

Toplulukta havariler, peygamberler ("esinli hükümler" verenler), İncili vaazedenler, topluluğu yönetenler, eğitmenler görüldü. Bazı kimselere mucizeler yapma, şifa verme, "dillerde konuşma" yeteneği bağışlandı.

Romalı yetkililer bazan hoşgörülü olmakla birlikte, genelde Hıristiyanlara zulmettiler. Petrus ve Paulus dahil birçokları imanlarını açıkca beyan ettikleri için ölüme çarptırıldılar.

Zamanla muhtelif merkezlerin önemi ve etkisi arttı. Bu merkezlerin başında, Petrus'un piskopos olduğu Roma sonra Kudüs, İskenderiye ve Antakya gelir. Bu son üç merkez Patrikler tarafından yönetildi. Patriklere bağlı bölgeler de bölünerek, piskoposların (harfiyen gözetnicilerin) yerel idaresine verildi. 4. yüzyılda Konstantin yeni başkentini İstanbul'da (o zamanki Konstantinopolis'de) kurduğunda bu kent de bir patriğin yönetime bırakılan merkezlerden biri olmuştur.

İsa'nın kesin dönüşünün hemen gerçekleşmeyeceğinin bilincine varan hıristiyan çoğunluğunun tutumuna karşın, küçük bir hıristiyan azınlığı İsa'nın çok kısa zamanda geri geleceği inancındaydı. Apokalips Kitabında sözedilen iyilik ve kötülük arasındaki çatışmaları harfiyen yorumlayarak, bunlara Hıristiyanların Roma İmparatorluğunda maruz kalacakları kıyım anlamını verdiler. İsanın dönüşünü beklemeye koyuldular ve 1000 yıllık bir hükümlanlık sonunda Kıyametin

geleceğini öne sürdüler. Hıristiyan tarihinde, kendilerini İsa'nın dönüşüne hazırlayan, "apokaliptik" veya "milenarist" (1000 yılı) tabir edilen küçük mezhepler her zaman varolmuştur.

C. Mesih konusunda (kristolojik) tartışmalar ve birinci Konsiller

Roma imparatorluğunun muhtelif bölgelerinde yaşayan hıristiyan düşünürleri İsa ile Tanrı arasındaki bağıntıyı belirlemek gayesi ile, çağlarının felsefi terim ve kavramlarını kullanmaya koyuldular. Felsefi tanrıbilim böylece Hıristiyan Kilisesinin yaşamına girdi.

İlk yüzyıllarda bazı hıristiyanlar bilinirci (gnostik, irfaniye) düşüncenin etkisi ile İsa'nın insanlığını reddetti. Bilinircilere göre İsa, Tanrı hakkında gizli bilgi ileten, melek doğasında bir varlıktı. "Gibi görünmek, benzemek" anlamına bir kökten türemiş olan "Doket" diye adlandırılan bir grup ise, İsa'nın insan "görünüm"ünde olduğunu, ancak insan vücudu olmadığını Çarmıhta ölmediğini ileri sürüyorlardı. 2. yüzyıl Hıristiyan kiliseleri bilinirci ve doketist öğretileri reddederek İsanın gerçekten insan olduğunu beyan ettiler.

1. 325 yılı İznik Konsili

İskenderiyeli iki tanrıbilimci olan Athanasius ve Arius arasında başlayan tartışma tüm Hıristiyan Kilisesine yayıldı ve İlk Ökümenik (Evrensel) Konsilin İznik'te toplanmasına neden oldu. Athanasius (ölümü 373) ve Arius (ölümü 336) Tanrı Kelâmının tenleşmesi ve İnsan İsa'da kalması hususunda mutabık olmakla birlikte, Kelâmın doğasını farklı şekilde algılıyorlardı. Athanasius'a göre İsa'da tenleşen

Kelâm, yani Tanrı Sözü, ezeliydi, yaratılmamıştı ve baştan beri Tanrıyla birlikte idi.

Arius'a göre ise Tanrı Kelamı ezeli değildi, Tanrı tarafından, evren yaratılmadan önce ama zaman içinde yaratılmıştı. Arius'a göre İsa'da ezeli, yaratılmamış Kelam değil, bir yaratık tenleşmişti. (Apolojetik literatürü (Kelâm) inceleyen Müslümanlar, sonradan müslüman tanrıbilimcileri arasında Tanrı Kelâmı konusunda gelişen tartışma ile bir benzerlik farkedeceklerdir. "Ashari" konumu Athanasius'unkini anımsatır, "Mu'tazili" görüşü ise Arius'unquine yakındır.)

Tartışma Kilisede uyuşmazlıklara neden olduğundan, hangi ifadenin gerçeğe daha yakın olduğuna karar vermek üzere Konstantin İznik Konsilini topladı. Bu Konsile yaklaşık 220-250 Hıristiyan lider katıldı. Konsil Athanasius'un ileri sürdüğü formülü onayladı ve Arius'unkini reddetti. Konsilin saptadığı ve imanın kısa özetini içeren Credo (Amentü/ İman beyanı)da Tanrı Kelâmının bir yaratıktan değil, Tanrının gerçek doğasından ileri geldiği belirtildi.

Sonuçta hem Arius'un kendisi hem Arius'cu hıristiyanlar İznik Konsilinin kararına uydular ve Arius'cuların Kilise içinde bir grup olarak varlıkları söndü.

2. 431 yılı Efes Konsili

Bir Suriyeli piskopos olan Nestorius (ölümü 451) İsa'da, biri beşeri, biri ilahi olmak üzere, gerçekten iki şahıs var olduğunu, beşeri şahsın Meryem'den doğduğunu, ilahi şahsın ise Tanrının ebedi Kelâmı olduğunu ileri sürüyordu. Efes Konsili Nestorius'un öğretisini reddederek, İsa'nın Meryem'den doğan bir şahıs olduğunu ve Tanrının

ebedi Kelamının içten bir birlik halinde bu şahısta kaldığını beyan etti.

Nestorius, öğretisinin Efes'te toplanan Kilise ileri gelenlerinin beyanı ile eşanlamlı olduğunu, farkın sadece terminolojiden kaynaklandığını sonuna dek savundu. Günümüzde birçok tarihçi Nestorius'un öğretisinin özünde Efes Konsilinin öğretilerinden farklı olmadığını, sadece farklı terimler kullandığı konusunda hemfikirdirler.

Bazı Hıristiyanlar Efes Konsilinin öğretilerini reddederek Nestorius'unkine bağlı kalmayı yeğledi. Genellikle Irakta ve İranda yaşayan bu Nasturi Hıristiyanlar sayesinde Hıristiyan inancı Hindistana kadar yayıldı. Bugün Nasturi Hıristiyanların büyük çoğunluğu Güney Hindistanda yaşar. 19. yüzyılda çok sayıda Nasturi Hıristiyan Katolik Kilisesine iltihak etti. Keldani Katolik olarak anılan bu Hıristiyanlar bugün özellikle Irakta, İranda ve Türkiyede yaşamaktadır.

3. Kadıköy (Kalkedon) Konsili (451)

Bu Konsil İsa'da tek bir şahıs var olduğunu, ancak bu şahsın doğasının beşeri değil, sadece tanrısal olduğunu ileri süren Evtiches'in öğretisini reddetti. Evtiches'in şakirtlerine monofizit (tekdoğacı) adı verildi. Kadıköy Konsili monofizitlerin öğretisini çürüterek, Tanrının ebedi Mesajının vücut aldığı İsa'nın gerçek insanlığı hakkındaki İznik ve Efes Konsilleri öğretisini yeniden onayladı. Kadıköy Konsili, İsa'nın Tanrı ile olan bağıntısını ifade etme tarzını kendi öğretileri ile sınırlandırmamaya özen göstererek, tanrıbilimsel kavrayışın ilerdeki gelişmelerine kapıyı açık bıraktı.

Roma ve İstanbul Kiliseleri Kadıköy Konsilinin öğretisini kabul ederken, aynı öğretiyi Mısır Kilisesi (Kıpti Kilisesi) ve

Suriye Kilisesi (Yakubi Kilisesi) tarafından reddedildi. O tarihten bu yana Kıpti ve Süryani Ortodoks Kiliseleri ile Roma ve İstanbul Kiliseleri arasındaki birlik son buldu.

1970 yılında, Kıpti Kilisesi ile Roma Katolik Kilisesini temsilen Vatikan arasında imzalanan bir anlaşma ile iki Kilise arasındaki tanrıbilimsel ayrımlara son verildi. Kadıköy Konsilinde temsil edilmeyen Ermeni (Apostolik) Kilisesi daha sonra bu Konsil'in öğretisini reddetti.

Bugün birçok tarihçi, ilk konsillerde dile getirilen teolojik farklılıkların, hıristiyan inancının köküne inen ayrılıklardan çok, kelimelerin manasının kişisel veya siyasal ögeler tarafından tam olarak kavranamamasından kaynaklandığı kanısındadır. Bununla birlikte, bu ilk konsillerin sonucu olarak Hıristiyan topluluğunda süregelen ayrılıklar, birçok hıristiyanı Ökümenik hareket içersinde Hıristiyan Birliğini yeniden kurma yolunda çalışmaya sevketmiştir . (s. 112)

D. İkonoklast (resimleri yeren) Çatışma

Bizans İmparatorluğunda 725 yılında başlayan ve 842 yılına kadar süren bu çatışma kiliselerde resim bulundurma konusundan çıktı. Bizans Kilisesi, kilise binalarını İsayı, Meryemi, Azizleri temsil eden resim ve mozaiklerle süslemeyi adet edinmişti ve bu resimlere büyük saygı gösteriyordu. 741 yılında ölen İmparator 3. Leon devrinde bazı Hıristiyanlar İkon'lara (resimlere) saygı göstermenin hıristiyanlara yakışmadığını ileri sürdüler. Kiliselerde resimlere yer verilmesine karşı çıkanlara İkonoklast (put kıran) adı verildi.

Tarihçilere göre resimlere karşı çıkma hareketi üç nedene dayanır:

a. Bazı Hıristiyanlarda hakim olan, İsanın insanlığını ikinci planda tutma eğilimine karşın, resimler Onun bedensel özellikleri vurguluyordu.

b. Doğu Anadoludan kaynaklanan ve Manikeizm etkisinde kalan bir sapkın mezhebe göre, madde tümüyle kötü olduğundan insan vücudu resimleri, ibadette yer almaya lâyık değildi.

c. İmparator, kiliselerde resimler bulunmasının Yahudi ve Müslümanların Hıristiyanlığa karşı soğukluk ve nefret hisleri ile bakmalarına neden olabileceği düşüncesinde idi.

Tartışma Bizans İmparatorluğunda yaklaşık 150 yıl sürdü, bu arada sayısız ikonlar yok edildi ve ikonlara saygının en ateşli taraftarları olan keşişler ölüm cezasına çarptırıldı. Bazı keşişler Anadolu'da Göreme yöresi gibi ıssız yerlere çekilerek, kayalara oydukları kiliselerinin duvarlarını resimlerle süslemeye devam ettiler.

787 yılında İznik'te toplanan ikinci bir konsil, duanın resme değil, resmin temsil ettiği kişiye hitap ettiği, **gerçek ibadetin ise ancak Tanrıya dönük olabileceği bilindikçe**, resimlere gösterilen saygının yadırganmaması gerektiğine karar verdi.

Çekişme 842 yılında, İmparatoriçe Theodora'nın Bizans İmparatorluğunda ikonlara saygı gösterilmesi gerektiğini ilân etmesiyle, sona erdi. Batıda ikonoklazm tartışması hiçbir zaman söz konusu olmadı ve kutsal resimler Protestan Reform'una kadar sorunsuz kabul gördü.

E. Doğu-Batı Ayrılması (Skizma)

Skizma (ayrılma) tabiri iki hıristiyan grup arasında temelde doktrine dayanmayan bir bölünmeye işaret eder. Eski tabiri ile Doğu-Batı Ayrılması olarak bilinen, Hıristiyan Kilisesinin en

önemli Skizması, İstanbul Kilisesi ile Roma Kilisesinin birbirinden ayrılmasıdır. Roma Kilisesi, hıristiyan kiliselerinin birlikte hareket eden dünya piskoposları tarafından yönetilmesi ve piskoposlar topluluğuna Roma piskoposu olan Papa'nın başkanlık etmesi gerektiğini savunuyordu. İstanbul Kiliselerinin kanısına göre ise Hıristiyanlığın 5 eski merkezi, Kudüs, Antakya, Roma, İskenderiye ve İstanbul eşit yetkiye sahipti. Kilisede yetki konusunda bu görüş ayrılıklarına rağmen, Doğu ve Batı, 9 uncu yüzyılda, İstanbul patriği Fotius devrinde meydana gelen ilk geçici ayrılmaya kadar birliğini sürdürdü. Müteakip yüzyıllar boyunca Kiliseler kâh barıştılar, kâh ayrıldılar. İstanbul ile Roma arasında kesin kopma ise 1054 yılında oldu.

Ayrılmalar çoğunlukla siyasal nedenlere dayanmakla birlikte, "Credo" yani iman düsturunda yer alan filioque ("ve Oğlun") sözcüğünden ötürü, tartışmalara doktrine değin bir öge girmiş oldu. Katolikler ve protestanlar bu deyim kullanmakla, Kutsal Ruhun, birlikte hareket eden Pederden ve Oğuldan geldiğine işaret ederler. Ortodokslar ise, ilk ifade şekli uyarınca, Kutsal Ruhun Tanrıdan geldiğini iddia ettiklerinden, bu deyim kullanmazlar.

Geçmişte bu sorun Doğu ve Batı Hıristiyanları arasında hareketli tartışmalara yol açmış olmakla birlikte, hıristiyan arasında önemli bir bölünme nedeni değildir ve Batı Hıristiyanları Doğunun geleneksel formülünü de kabul eder. Sorun aslında sadece Tanrıbilimcileri ilgilendirir ve tartışma hıristiyanların çoğunluğu nazarında ancak tarihsel bir önem taşır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında İstanbul ve Roma Kiliselerinde birliği sağlama çabaları yeni bir hayatiyet kazandı. 6. Paul ve 2. Jean-Paul gibi Papalar İstanbulda

Ökümenik (Evrensel) Patriği ziyaret ettiler. Patrikler Roma'da Papalarla buluştu. Her iki Kilise nezdinde kurulan komisyonlar sorunları tam birliği yeniden tesis edecek şekilde çözümlenmekle görevlendirildi.

F. Ortaçağ Kilisesi

337 de ölen İmparator Konstantin devrinde Hıristiyan topluluğu, Roma İmparatorluğu içinde takip edilen bir mezhep konumundan resmen tanınmış bir devlet kilisesi konumuna geçti. Bu gelişme kilise yaşamında büyük değişikliklere neden oldu. Roma ve Bizans İmparatorluğunda Yahudiler dışında hemen herkes en azından ismen Hıristiyan oldu. Doğu ile Batı arasındaki bölünme nedeniyle her iki bölge, kendine özgü litürjik, felsefi, tanrıbilimsel ve manevi gelenekleri ile diğerinden müstakil bir şekilde gelişti. Buna paralel olarak Mısırdaki Kıptiler, Suriyede Yakubiler, İran ve Irakta Nasturiler de eski geleneklerini geliştirdiler.

Yedinci yüzyılda İslâm Arabistan'ın dışına taşıp müslüman hükümdarlar Mısırdaki, Büyük Suriyede, Irakta, Kuzey Afrikada geleneksel hıristiyan bölgelerini yönetmeye başladığı zaman, Hıristiyanlar İslâm gerçeğini din olarak, müslümanları da iman yoldaşları, vatandaş ve çoğu kez de hükümdar olarak hesaba katma zorunda kaldılar. Şamlı Johannes'in İslâm dini hakkında yazdığı ilk Hıristiyan araştırması, Emeviler devrine dayanır.

11. - 13. yüzyıllar arasında Avrupa memleketleri, yalnızca hıristiyanlarla müslümanlar arasında değil, Batı Avrupa hıristiyanları ile Bizans İmparatorluğu hıristiyanları arasında da derin kuşku ve acı izleri bırakan Haçlı Seferlerine giriştiler. 1099 da Kudüs, 1024 'te İstanbul'un yağmalanması sırasında Haçlıların neden olduğu yıkım ve katliamlar Müslümanlar kadar Doğu Hıristiyanlarını da etkiledi.

Ortaçağ Katolik Kilisesi yaşamına çok sayıda suistimal olayları sızmıştı, en kötülerden biri de dinsel hizmet ve ayrıcalıkları satmayı öngören simonia (mukaddesat ticareti) idi. Papalar, piskoposlar, ruhbanlar, Kilise yaşamında abartılmış bir rol oynuyorlardı. Halk ise çoğunlukla hıristiyan öğretisine yeterince vakıf değildi ve din konusunda sesini duyuramıyordu.

Ortaçağ Kilisesinde çok sayıda reform hareketleri başlatıldı. Bazıları Papanın otoritesine saygı gösteriyor ve Kilisede gelişen suistimalleri önleme çaresini arıyordu. Bazıları da Katolik Kilisesini inkâr ederek, yaşamlarında hıristiyan inancının daha saf bir ifadesine yer vermeğe çalışıyorlardı. Bu hareketlerin bazılarında kiliselerin geleneksel inancı ile bağdaşmayan unsurlar, sapkınlıkla suçlamalara neden oldu. Kilise ve devletin işbirliği ile bu gibi hareketler ekser hallerde acımasızca bastırıldı.

Bu hareketlerin en ünlüleri 10. ve 12. yüzyıl arasında Balkanlarda Bogomiller, 12. ve 15. yüzyıl aralarında Güney Fransa'da Albijua'lar, 12. yüzyılda Kuzey İtalya'da Valdesiler tarafından başlatılan (bugüne dek varolan) hareketle 14. yüzyılda İngiltere'de Wycliffe'in, 15. yüzyılda Bohemya'da Hus'un önyak olduğu hareketlerdir. Engizisyon 1232'de sözde sapkınları incelemek için kuruldu ve inançlarında sapkınlıklar saptananlar nedamet getirmediikleri halde ölüme çarptırıldılar.

G. Reform

1. Protestan Reformu

Çok sayıda hıristiyan, Kilise bünyesinde reform gereğini duyuyordu, ancak Batı Avrupada Katolik Kilisesinde

"endüljans ticareti" gerçek kopmaya neden oldu. Bazı gayretkeş vaizler Avrupayı bir ucundan diğer ucuna katederek, Kiliseye parasal yardımda bulunmak sureti ile günahların cezasından kurtulmanın mümkün olduğunu ileri sürüyorlardı. 1517 yılında Martin Luther (ölümü 1546) Katolik dininde reddettiği 95 tezin listesini ilan etti. Luther'in önerileri geniş bir yelpazeyi kapsıyordu:

- a. Selâmete ancak imanla erişilir.
- b. Hıristiyan inancında tek otorite Kutsal Kitaptır.
- c. Şükran (Eucharistia) gizeminin kurbanlık niteliği söz konusu değildir.
- d. Dini tarikatlar ve keşişlik müessesesi reddilecektir.
- e. İbadette ve yönetimde layıklara daha geniş imkânlar tanınacaktır.
- f. Yerel kiliselerin Roma'ya bağlılığına son verilecektir.
- g. Kutsal yer ziyaretleri, perhiz, günah itirafı gibi muhtelif katolik etkinlikleri kaldırılacaktır.
- h. Endüljans ticareti, simonia gibi suistimallere karşı çıkılacaktır.

Luther Kilisede Kutsal Kitabın temel öğretisine uygun bir reform ("evanjelik reform") gerçekleştirmek ve topluluğun katıksız kaynak imanına dönüşünü sağlamak istiyordu. Alman Prenslarını Papanın otoritesine baş kaldırmaya ve kendi öngördüğü evanjelik reformu kabul ettirmeye teşvik ederek, ikna etti. Evanjelik Reform Kilisesi bugün Kuzey Avrupa memleketlerinde (Almanya'da, Norveç'te, İsveç'te, Danimarka'da, Finlandiya'da) yaygındır.

Reform hareketi, inançla ilgili çeşitli konularda Luther taraftarları arasında beliren anlaşmazlıklar nedeniyle kısa

sürede parçalandı ve bu taraftarlar bilahare öz Kiliselerini kurdular.

1531'de ölen Zwingli, Reform'u İsviçre'ye taşıdı ve Efkariya Yemeğinde İsa'nın varoluşu konusunda Luther'den ayrıldı. Reform'un en parlak temsilcilerinden biri olan Jean Calvin (ölümü 1564) döneminde presbiterlik (ruhbanlık) kavramı reddedildi ve yazgı konusunda tartışmalar başlatıldı.

Calvin'in etkisi özellikle İsviçre'de, Hollanda'da, Fransa'da (Huguenot'lar) ve İskoçya'da (Presbiteryenler) hissedildi.

Anabaptistleri tek bir hareket değil, çeşitli protestan grupları oluşturdu. Bu gruplar çocukların vaftizine karşı çıkarak, İsa'nın kişi düzeyinde Kurtarıcı gibi kabulü ve tanınması gereğini vurguladılar. Deruni ibadete, Kutsal Ruhun her hristiyanın hayatındaki etkisine, debdebeden uzak sade bir yaşama, barışçılığa, şiddetten kaçınmaya önem vererek, dinsel ve sivil otoriteye karşı çıktılar. Anabaptist geleneğine dayanan kiliseler **Quaker'ler**, **Moravyalılar**, **Mennonit'ler** ve (az daha farklı olmak üzere) **Baptistlerdir**.

İngilterede Protestan Reformu, 8. Henri devrinde, Roma otoritesini reddetmekle birlikte katolik doktrinine bağlı kalan bir kopma şeklinde başladı. İngiltere Kilisesi bugüne dek bu niteliğini muhafaza eder ve başka memleketlerdeki kardeş kiliselerle birlikte Anglikan Birliği Kiliselerini oluşturur.

Henri'nin kızı **Elisabeth** devrinde İngiltere Kilisesi Protestan kaynaklı birçok unsuru benimsedi. Reformun İngilizlere özgü şekilleri belirlemeye başladı. İngiltere Kilisesini Calvin'in ve taraftarlarının ruhuna uygun bir şekilde arıtmayı amaçlayan **Püritenler'le**, John Wesley'den ilham alan, tanrıbilimsel formüllere dayanan dualardan çok, içe dönük ibadete önem veren **Metodistler** şekillendirdi.

Tüm bu protestan Reform hareketleri Avrupadan Amerika Birleşik Devletlerine, Avustralya'ya, Yeni Zelanda'ya, Güney Afrika'ya göçetti ve misyonerler sayesinde Afrikaya, Orta Doğu'ya ve Asya'ya yayıldı.

2. Katoliklerin Karşı Reformu

Katolik Kilisesi Reform taraftarlarının öne sürdüğü birçok suçlamanın doğruluğunu kabul etme zorunda kaldı. Reformcuların açığa vurduğu suistimallerin yadsınamayacağını ve derhal son bulması gerektiğini düşünen katoliklerin sayısı küçümsenemizdi. Diğer yandan, katolikler Reformcuların başlattıkları süreçte hıristiyan inancının bazı temel öğelerinin gözardı edildiği kanısındaydılar. Böylece Kilisede "içerden" başlatılan Reform Hareketlerine "Karşı Reform" adı verildi.

Bu katolik reform hareketinde atılan ilk adım Papa tarafından Trento'da toplantıya çağrılan bir Reform konsili oldu. 1545'den 1563'e kadar süren Trento Konsiline, ne Ortodokslar ne de Protestanlar katıldı.

Trento Konsili Reformcuların telin ettiği suistimallerin çoğuna son verirken Reformculara karşı da geleneksel katolik öğretisinin geçerliliğini yeniden vurguladı. Kapüsenler gibi, Cizvitler gibi yeni kurulan dini tarikatlar, Katolik Kilisesi bünyesinde, Papa otoritesine bağlı kalma kaydı ile bu islâh arayışına etkin şekilde katıldılar. Karşı Reform, Güney Avrupa'da, Polonya'da, İrlanda'da, nüfusu çoğunlukla katolik yörelerde özellikle etkin oldu.

3. Ortodoks Kiliseleri ve Reform

Roma İmparatorluğu devrinde Ortodoks Kilisesinin en belirgin niteliği olan güçlü tanrıbilimsel araştırmalar geleneği,

İstanbul'un Sultan 2.Mehmet tarafından fethinden sonra da süregeldi. 16. yüzyılda Ortodoks Kilisesi, Katoliklerle Protestanları karşıkarşıya getiren sorunlarda fikir beyan etme durumunda idi. 1638'de ölen İstanbul Patriği Cyril Lucaris'in Calvinist görüşlere yakınlık duymasına karşın, Ortodoks Kiliseleri, tartışma konusu olan birçok sorun hakkında Katolik Kilisesi ile paylaştıkları geleneksel konumu savundular.

Ortodokslar Reformcuların görüşlerini iki noktada kısmen paylaştı:

Kutsal Kitap Kanonu (s.13-15) ile ilgili olarak dört Deuterokanonik kitabı (Tobit, Yudit, Sirak ve Bilgelik kitaplarını) kanonik olarak kabul ederken, Protestanlar gibi Papa'nın otoritesi ile ilgili katolik görüşünü reddettiler. Ancak Ortodokslar, Reformcuların hilâfına, inanan kişinin Kutsal Ruh ışığında Kutsal Kitabı yorumlamasının otoritenin tek temeli olduğu iddiasına katılmadılar. Ortodoks inancına göre otorite, Havarilerden bu yana piskoposlar silsilesi sayesinde gerçekleşen Kilise topluluğunda kökleşmiştir.

H. İkinci Vatikan Konsili (1962-1965)

Kilisenin en son Konsili, Papa 23. Jean tarafından, Katolik Kilisesini günümüzün gereksinimlerine uygun şekilde yenilemek üzere toplantıya çağrıldı. Beş kıtadan gelen Katolik piskoposları bu Konsile katılırken, Ortodoks ve Protestan Kiliseleri resmi gözlemciler gönderdi, müslüman, yahudi ve diğer dinlere mensup topluluklardan da çağrılanlar oldu.

Vatikan Konsili Hıristiyan İncancının herbir vechesini ve uygulamasını yenilemeyi amaçlayan 16 belge kaleme aldı. Konsilin en önemli öğretileri arasında aşağıdakileri zikretmek gerekir:

- a. Kilise inancında Kutsal Kitabın önceliği
- b. Hıristiyan inananlarının tümüne düşen ruhani görev
- c. Hıristiyan Birliğini geliştirme taahhüdü (Ökümenizm)
- d. Adalet, barış, insan hakları mücadelesine etkin katkı
- e. Yaşayan dillerde ibadet
- f. Tanrının, farklı din mensuplarına bağışladığı selâmet.

"Nostra Aetate" (Günümüzde...) adını taşıyan belge diğer dinlerin müminlerini de ele almaktadır. Bu dökümanın İslâm'la ilgili bölümünde, bir Kilise Konsili ilk kez resmen müslümanlardan söz etmektedir. Belge kısaca aşağıdaki öğretileri içerir:

- Hıristiyanlar Müslümanlara saygı göstermeli ve değer vermelidir.

- Müslümanlarla Hıristiyanlar, insanlığa mesajını ileten aynı Yaratıcı, Kadiri Mutlak ve Rahman Allah'a tapar.

- Müslümanlarla Hıristiyanlar birlikte onun iradesine baş eğmeye gayret ederler.

- Her iki toplumun dini İbrahim'in imanından neşet eder.

- Müslümanlar İsa'yı peygamber sayar ve Meryem'e hürmet ederler.

- Müslümanlarla Hıristiyanlar Tanrının son gün yargısını ve ölümlerin dirilmesini beklerler.

- Müslümanlar doğruluktan ayrılmayan bir yaşama önem verir ve Tanrıya dua ile, sadaka ile, oruç ile ibadet ederler.

Konsilin yayınladığı belgenin İslam'la ilgili bölümünün sonunda şu sözler yer alır: "Yüzyıllar boyunca, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında bir çok çekişmeler ve ihtilâflar olmuştur. Bu Konsil herkesi geçmişî unutmaya ve karşılıklı

anlayış yolunda açık yürekli gayretler sarfetmeye davet eder. Hıristiyanlarla Müslümanlar, tüm insanlık uğruna, barışı, özgürlüğü, sosyal adaleti ve ahlaki değerleri birlikte korumalı ve ileri götürmelidir."

1965 yılında, Papa 6. Paul, Vatikan'da dinlerarası dialog için özel bir Sekretarya kurdu ve bir süre sonra da bir İslâm Komisyonu ihdas etti. Bu komisyon, akademik konferanslar ve etüd projeleri sayesinde, sosyal sorunlar, gelişme gibi insanlığı ilgilendiren konularla ahlaki sorunlar üzerinde, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında müştereken yürütülecek projeleri teşvik etmek sureti ile iki din mensupları arasında saygı ve karşılıklı anlayışı geliştirmekle görevlendirildi.

I. Ökümenik Hareket

Bu hareket, Hıristiyan Kiliseleri bünyesinde, İsa'nın şakirtleri için dilediği birliği yeniden tesis etme gayesi ile başlatıldı. Hıristiyan tarihi boyunca bölünmelerden üzüntü duyan ve Kiliseleri tekrar birleştirmeye çalışan insanlar belirmiştir. Bu gayretler neticesinde 20. yüzyılda kökeni Grekçede Eukumene "mukim dünya" anlamına gelen Ökümenik hareket doğmuştur.

Çağdaş Ökümenizm'in gelişmesi, 1910'da biraraya gelen ve 1925 yılında Yaşam ve Kelâm hakkında Evrensel Hıristiyan Konferansının toplanmasına zemin hazırlayan Edimburg Konferansından itibaren izlenebilir. İki yıl sonra, (Lozan) Lausanne'da İman ve Tarikatlarla ilgili ilk Dünya Konferansı toplandı. Kilise ile birliğin teolojik temelleri incelendi. Bu iki kurul 1937'de tekrar bir araya gelerek Dünya Kiliseler Konseyi (World Council of Churches W.C.C.) şeklinde birleşmeye karar verdi. 1938 yılında Konseyin tüzüğü hazırlandı, ancak araya giren İkinci Dünya Savaşı nedeniyle W.C.C. nin gerçek

kuruluşu 1948 yılına kadar ertelendi. İsviçrenin siyasal tarafsızlığı nedeniyle konseyin genel merkezi Cenevrede kuruldu.

İlk girişimler çoğunlukla Protestan Kiliselerinden geldiyse de, İstanbul Ökümenik Patriği 1920'de yayınladığı bir mektupta "Tüm Mesih Kiliseleri"ni daha yakın ilişkiler kurmaya ve aralarında işbirliği yapmaya çağırdı. Ortodoks Kiliseleri W.C.C.'ye başlangıçtan beri tam üye oldu. Dünyanın hemen tüm ülkelerinde milli ve yerel kilise konsilleri toplandı. Hemen hemen tüm ortodoks ve protestan kiliseleri W.C.C.'ye üye olmakla birlikte, bazı Kiliseler, özellikle protestan "evanjelik" geleneğine bağlı olanlar, W.C.C. ye katılmadı.

İkinci Vatikan Konsili sırasında Katolik Kilisesi ökümenizm davasını benimsedi. Bugün, henüz W.C.C. üyesi olmamakla birlikte, Katolik Kilisesi bu Konseyle sıkı bir işbirliği sürdürmekte, Konseyin çeşitli komitelerinde katolik üyeler görev almakta ve katoliklerin işbirliği sağlanmaktadır. 1964 yılında Papa 6. Paul Vatikan'da Hıristiyan Birliğinin yeniden tesisi için bir Sekreteryaya kurdu.

Her sene, Ocak ayının üçüncü haftasında tüm Kiliselere mensup Hıristiyanlar birlik için dua ederek, ortaklaşa düzenlenen ayinler, toplantılar ve benzeri girişimlerle bu birliğin yeniden kurulmasına hizmet etmeye çalışmaktadırlar. Ökümenik işbirliği, Kutsal Yazılarla ilgili incelemelerde ve Ökümenik Kutsal Kitap çevirilerinde daha belirgin bir rol almaktadır.

İsa'dan bu yana geçen 20 yüzyıl boyunca meydana gelen bazı tarihsel gelişmelere bir göz atmış bulunuyoruz. Muhtelif ortodoks, katolik, protestan kiliselerinin nasıl oluştuğu, aralarındaki başlıca farklılıkların neden ibaret olduğu sorunlarına açıklık getirmeye çalışırken, hıristiyanları

geçmişte bölen ve etkiler hala hissedilen tartışmalar üzerinde belki de gereğinden fazla durdum.

Bu hıristiyan tarihinin acılı bir manzarasıdır ve günümüzde hiçbir hıristiyan bu bölünmelerin sürmesini arzu etmez. Ne varki bölünmeler yüzyıllarca devam etti. Bölünmelerin olumsuz etkisi bu kadarla da kalmadı, dini algılama şekillerine temelde yansıdı. Bu nedenle bir yandan tüm kiliselere mensup teolojik komisyonlar, anlaşmazlık alanlarını aşmaya gayret ederken, diğer yandan hıristiyanlar da mensup oldukları kiliselerin sınırları dışına çıkarak dostluk gösterileriyle, birlikte dua girişimleriyle, birliği kurmaya katkıda bulunmaya ve böylece İsa'nın Son Yemek sırasındaki duasına uygun olarak, **sevgi birliği içinde yeniden bir Bütün olacakları günün, bir an önce gelmesine çalışıyorlar.**

BEŞİNCİ BÖLÜM

HİRİSTİYAN TANRIBİLİMİNE, FELSEFESİNE VE RUHANİYETİNE (TİNSELLİĞİNE) GİRİŞ

A. Tanrıbilim (Teoloji)

Teoloji, Grekçe "Tanrı bilimi" anlamına gelen sözcüklerden oluşmuş bir terimdir. Bu terimi hıristiyanlar, inançlarını anlama uğrunda sarfedilen zihinsel çabanın tüm vechelerini ifade etmek için kullanır. Ordokos Hıristiyanlar, Tanrıyı tanıma olanağımızın, Kendisinin, yani Tanrının Kendi hakkında ifşa ettiği ile sınırlı olduğunu savunurlar. Bu durumda, "teoloji" sözcüğünün anlamı daha çok "Açıklama (Vahy) bilimi" ile ilgilidir. Başka bir deyimle, Hıristiyan Tanrıbilimi, İslâm Hadisindeki Kelâm'dan (Apolojetik) daha geniş bir dinsel inceleme alanını kapsar ve Müslümanların Fıkıh kavramı ile karşılaştırılması daha yerinde olur.

Hıristiyan Tanrıbilimi, Kutsal Kitap üzerinde incelemeler, gerçeğin tümünü hıristiyan öğretileri ışığında anlama çabaları, hıristiyan inancının yüzyılların akışında formüleştirilmesinin tarihsel gelişmeleri, sırf akıl yolu ile Tanrı hakkında edinen bilginin kalıplara dökülmesi, ahlaki öğreti ilkeleri, erginliğin anlamı, ve yöntemleri, ve hıristiyan öğretisinin günlük hıristiyan yaşamında uygulanması gibi konular içerir.

Hıristiyan tanrıbilimin kapsamına giren bu alanları açıklamaya çalışacağım.

1. Kutsal Kitabı İnceleyen Tanrıbilimi (Biblik teoloji)

Kutsal Kitap bir tanrıbilim el kitabı değildir, hıristiyan inancının sistematik sunuşunu içermez. Yeni Antlaşma yazarları İsa Mesih'e inandıklarını ilân ediyor ve bu ilân o zaman ve o mekân içinde hıristiyan topluluğunun özel gereksinmelerine cevap veriyordu.

Yeni Antlaşma yazarlarının herbiri, İsa'ya inanmanın bir hıristiyan için ne anlam taşıdığını kendine öz bir şekilde algılar. Her yazar hıristiyan inancının şu veya bu öğesini vurgulamaktadır; her birinin kendine özgü vurgu ve kaygıları vardır. Bu nedenle, Yuhanna'nın, Paulus'un, Yakub'un, Matta'nın v.s. ilgi merkezlerinden, veya temel kavramlarından sözdebiliriz. Bu, aynen Eski Antlaşma için de geçerlidir. Bilginler bu özü vurgular ve temel kavramlar için "tanrı bilim" terimi kullanırlar ve örneğin Matta'nın veya Yuhanna'nın tanrı biliminden bahsederler.

Örneğin, Yuhanna İncilinde temel kavram, İsa'da vücut alan **Tanrının Ezeli Kelâmı**'dır denebilir. Buna karşın aynı kavram, Markos 'un İncili gibi ya da Yakub'un mektubu gibi Yeni Antlaşmanın diğer bazı kitaplarında ya hiç geçmez, ya da pek az ve dolaylı olarak zikredilir. Matta'nın temel kavramında İsa herşeyden önce **Tanrının Yeni Yasasını** getiren **Yeni Musa** olarak takdim edilir. İbranilere mektubun tanrıbiliminde ise, İsa, Yahudilerin Mabet etrafında kümeleşen ibadetini tamamına erdiren **Ruhani Aracı** gibi görülür.

Kutsal Kitap yazarları öğretilerine sistematik bir ifade vermemişlerdir.

Her yazarın öğretisini anlamak, bir tüm olarak ele alınan kutsal metni araştırmakla, belli başlı bölümlerin edebi kalıp ve yapısını incelemekle, yazarın önvarsayımlarını ve ilgi

alanlarını tahlil etmekle, öğretisinin içeriğini açıklığa kavuşturmakla, aydınlatmakla mümkündür. Biblik teolojinin gayesi budur.

Biblik teoloji ayrıca, Kutsal Yazının muhtelif kitaplarında ifadesini bulan, hıristiyan inancının temel konularını da inceler. Yorumcu, Kutsal Kitap yazarları öğretisini sistematik olarak sunmayı amaçlar. Bir örnek vermek gerekirse: Biblik Teoloji'yi konu alan bir sözlük P harfindeki konu listesini "Paradis" (cennet), "Pardon" (bağışlama), "Paque juive" (Pesah bayramı), "patience" (sabır), "paix" (barış), "Pentecote" (Pentekost olayı), "perfection" (kusursuzluk), "persecution" (kıyım) v.s. gibi sözcüklerle başlar. Hıristiyan okuyucu cennet ve af konusunda Kutsal Kitabın öğrettiklerinden fazla bilgi isterse, bir biblik teoloji sözlüğüne başvurur. .

2. Sistematik tanrıbilim

Sistematik tanrıbilim tüm gerçeği hıristiyan öğretisi ışığında anlamayı amaçlar. Sistematik teoloji, evren doğasının akıl yolu ile kavranması olan felsefe üzerine kurulmuştur.

3üncü yüzyılda İskenderiyeli Klemens (ölümü 215) ve Origenes (ölümü 254) tanrıbilimsel bireşim (sentez) lerinin temeli olarak Eflatun felsefesinden yararlandılar. Daha sonra, Ambrosius (ölümü397), Augustinus (ölümü 430), Dionysius (ölümü 500) gibi tanrıbilimciler, hıristiyan inancını tanrıbilimsel olarak algılama tarzlarını, Plotinius'da, Porphyrius'da ve Proklus'da ifadesini bulan şekliyle Yeni Platonculuğa oturtular.

Ortaçağ Avrupasında, tanrıbilimciler teolojilerini Augustinus'un ve Dionysius'un yeni Platoncu tanrıbilimi üzerine kurarken, "skolastik tanrıbilim" adı verilen önemli bir külliyat ürettiler. Bu geleneğin ilk düşünürlerinden biri (Kutsal Kitap) ile us arasında kesin bir ayırım yapan Jean Scot

Erigena'dır. Erigena, Kutsal Kitabın Hıristiyanlar için Tanrı hakkında bilgi edinmenin başlıca kaynağı olarak kaldığını, ancak Kutsal Yazılarda öğretilenleri inceleme ve sistematik bir şekilde sunma işinin, Tanrı lûtfunun aydınlattığı us'a düştüğünü savundu.

11. yüzyılda Canterbury'li Anselmus(ölümü 1109) skolastik tanrıbilim programını imanla algı arasındaki ilişkinin sentezini kuran bir formüle bağladı: "Anlayabilmek için inanıyorum". Bu "inandığımızı anlama"ya yönelik bir çabadır.

Skolastik tanrıbilim, özellikle Abelard'dan sonra (ölümü 1142) soru ile görüşme dönüşümü üzerine kurulan, lehte ve aleyhte kanıtların incelenmesini içeren münakaşa yöntemini geliştirdi. Bazı çağdaş incelemeler, örneğin Prof. Makdisi'nin çalışmaları, skolastiklerin bu teolojik yöntemi, İslami Kelam geleneğine borçlu olduğunu ortaya çıkardı. 1160'da ölen Petrus Lombardus'un "Vecizeler"i (Liber Sententiarum) ilk skolastik akımın doruğu ve en güzel ifadesi sayılır.

13. yüzyılda skolastik gelenek, tanrıbilimlerinin temelini Aristo'nun metafiziğine oturtan Albertus'un (ölümü 1280) ve talebesi Aquino'lu Thomas'ın (ölümü 1274) çalışmaları ile yeni bir soluk kazandı. Yazılarının derinliği ve gücü nedeniyle Aquino'lu Thomas'ın tanrıbilimi, Katolik Kilisesinin resmi tanrıbilimi olarak kabul edildi. Aquino'lu Thomas birçok Hıristiyan nazarında Hıristiyan Tarihinin en büyük tanrıbilimcisidir.

Reform devrinde Martin Luther ve Jean Calvin (s. 106-108) Hıristiyan Tanrıbilimine en büyük katkıyı sağladılar. "Sola Scriptura, sola gratia. sola fides" (yalnızca Kitap, yalnızca lûtuf, yalnızca iman) haykırışı ile Luther gelecek yüzyıllar için Protestanların tanrıbilimsel programını hazırlamış oldu. Reform hareketinin en parlak temsilcisi olan Jean Calvin'in

yazgı (kader) doktrini kalvinist geleneğin temel taşı olarak oluşturdu. Tanrının seçtiği yaratıklara bağışladığı karşılıksız selâmet doktrini daha sonra Kalvinist Jacob Arminius(ölümü 1609) tarafından çekişme konusu yapıldı. Arminius'a göre Tanrının Mutlak Kudreti insanın serbest iradesi ile bağdaşabilir.

Trento Konsili Calvin'in yazgı ile ilgili öğretisinin geleneksel hıristiyan ilkelerine uygun olmadığına karar verdi. Ancak Tanrının Mutlak Kudreti ile insanın özgür iradesini uzlaştırma sorununu ortaya koyan Calvin tanrıbilimi, 16. ve 17. yüzyıl katolik tanrıbilimcilerini arasında sayısız tartışmalara neden oldu. Dominiken tarikatına mensup tanrıbilimciler (s.150), Domingo Banez (ölümü 1604) önderliğinde, insanların eylemleri dahil tüm olaylar üzerinde Tanrının kudretini vurgularken, Cizvit tanrıbilimcileri (s.153-154), 1600'da ölen Louis de Molina'nın izinde, insan özgürlüğünün gerçeğini Tanrının mutlak iradesi ile bir arada mütalâa etmeğe çalıştılar. Her iki görüş açısı kabul edilebilir bir katolik öğretisi nitelediğini kazandı.

Ortodoks Kiliselerinde ise, tanrıbilimde önderliği ana dili yunanca ve rusça olan kiliseler paylaştı. 18. yüzyılın en önde gelen ortodoks düşünürü 1806 da ölen **Eugenius Bulgaris** oldu. Korfu'da doğan ve Padova'da ciddi felsefe ve tanrıbilim eğitimi gören Bulgaris Athos Dağı (Aynaroz) Yeni Akademisi'nin müdürlüğünü yaptı. Patrik tarafından, Fransız Ansiklopedistlerinin usculuğu etkisi altında kalmakla suçlanınca Petersburg'a göçetti. Başlıca eseri olan **Theologikon** Ortodoksların tanrıbilim elkitabı oldu.

Günümüzde Hıristiyan tanrıbilimcileri, çağımızı ilgilendiren acil sorunlara yönelik, son felsefi ve bilimsel araştırmalardan yararlanan yeni sistematik tanrıbilim sentezleri

geliştirmektedir.

Reform geleneği doğrultusunda, 20. yüzyılın en önde gelen tanrıbilimcisi 1968'de ölen Lüteryen **Karl Barth**'dır. İlim, kültür ve sanat alanlarına çağdaş kilise adamlarının pozitivist, olgucu yaklaşımlarına karşı son derece eleştirici bir tutum izleyen Karl Barth, Reform'un katıksız ülkülerine dönme gereğini savunur. Karl Barth'a göre günah insan usunu kararttığından, felsefi ve deneysel bir tanrıbilimin oluşmasına imkân kalmamıştır. Tanrının insanla tek iletişim yolu, İsa Mesih'te vücut alan Kelâmı'dır.

Protestan Reform geleneğine uygun yüzyılımızda yaşayan diğer ünlü tanrıbilimciler ise şunlardır: 1945'te Naziler tarafından asılan **Dietrich Bonhoeffer**, **Paul Tillich** (ölümü 1965), Biblik teoloji açıklamaları tartışmalara yol açan **Rudolf Bultmann** (ölümü 1976), **Reinhold** kardeşler (ölemleri 1971), **H. Richard** (ölümü 1962) ve halen hayatta olan **Niebuhr**, **Jürgen Moltmann** ve **Wolfhart Pannenberg**.

19. yüzyılda, Ortodoks tanrıbilimcisi **Vladimir Solovyev** (ölümü 1900), **Sophia** ("Tanrısal bilgelik") kavramını, dışi ilkeyi, "Tanrıda kendi hakkında varolan ve yaratılışında gerçekleşen düşünce" kavramını geliştirdi. Bu yüzyıl boyunca, **Serge Bulgakov** (ölümü 1945) ve **Pavel Florenski**(ölümü 1943) gibi Rus göçmenleri, Solovyev'in "Sofiooloji"sini daha da ileri götürerek tanrıbilim'e eşsiz katkılarda bulundular. Yüzyılımızın diğer önemli ortodoks tanrıbilimcileri ise şunlardır: 1948 de ölen **Nicolas Berdyavev**, 1979 da ölen **Georges Florovsky**, 1988'de ölen **Alexandre Schmemmann** ve halen hayatta olan **Jean Meyendorff**.

Katolik Kilisesinde 20. yüzyılın en önemli tanrıbilimcisi 1984'te ölen **Karl Rahner** oldu. Rahner'in tanrıbilimsel

yöntemi hocası Martin Heidegger'in varoluşçu felsefenin etkisinde kalmıştır. Rahner tüm hayatını Thomist düşüncüyü Kant'ın eleştiriciliğine karşı koyabilecek şekilde yeniden kurma çabasına hasretti ve İkinci Vatikan Konsilini görüşleri ile en çok etkileyen tanrıbilimcilerden biri oldu. (s.110-112)

20. yüzyılın diğer önemli tanrıbilimcileri ise şunlardır: **Yves Congar**, **Henri de Lubac** ve **Hans Urs von Balthasar**. Katolik tanrıbilimin çağımızda kaydettiği anlamlı gelişmelerden biri de, görüşleri tüm Kiliseyi etkileyen, Avrupalı olmayan tanrıbilimcilerin sayısıdır. **Gustave Gutierrez**, **Jean Sobrino** ve **Leonorado Boff** gibi Güney Amerikalı tanrıbilimciler yoksullar uğruna verdikleri savaşta edindikleri deneyimlerden hareketle, Kiliselerde şiddetle tartışılan "kurtuluş tanrıbilimi" kavramını ortaya koydular (s.129-131). Hindistanlı **Amalorpavadass**, Sri Lanka'lı **Aloys Pieris**, Zaireli **Vincent Mulago** gibi Asyalı ve Afrikalı tanrıbilimciler, dinler ve kültürlerle bütünleşme tanrıbilimi ile ilgili sorulara yeni görüş açıları getirdiler. (s.131).

Hıristiyan sistematik tanrıbilimine kısaca gözatarak, önemli tanrıbilimcilerin tümünden söz etmek olanaksızdır. Gayemiz sadece tanrıbilim alanındaki başlıca düşünürlerle yüzyıllar boyunca geliştirilen muhtelif felsefi yaklaşımlar hakkında az da olsa bir fikir vermektir.

3. Dogma tarihi (Tarihsel tanrıbilim)

Kutsal Kitap mesajının yüzyıllar boyunca Hıristiyanlarca algılanma şekillerini inceleyen tarihsel tanrıbilim aşağıdaki alanları kapsar:

- a. Papaların öğretilerinin incelenmesi
- b. Ökümenik Kilise Konsilleri

c. Kilise bünyesinde tanrıbilimsel tartışmalar

d. Tanrıbilimci ve mistik yazarların katkıları

e. Hıristiyan inancına yeni canlı görünüşler kazandıran çeşitli yenilenme hareketleri

f. Yerel konsillerin, patriklerin ve piskoposların öğretileri.

Tarihsel tanrıbilimin gayelerinden biri, Hıristiyan Kiliselerinin neleri kabul ettiğini ve neleri reddettiğini saptamaktır. Buna göre ilk yüzyıllarda yeralan ilk öğretileri tarihsel çerçevelerine oturarak algılamak gerekir. Tarihsel tanrıbilim, papaların, konsillerin, tanrıbilimcilerin öğrettiklerinin tümünün, aynı yetke ağırlığında olmadığını, bu gibi öğretilere her zaman aynı değerin verilmeyeceğini kabul eder. Tarihi, tartışılan soruları, ilgililerce nasıl algılandıklarını, terim ve kavramların kullanış tarzını, Kilise öğretisini etkileyen siyasal, ekonomik, etnik ve kişisel öğelerin niteliğini kavramak için, o çağın tarihsel durumunu yeniden oluşturmaya gayret eder.

Tarihsel tanrıbilim, Tanrı Ruhunun Hıristiyan kavmini çağlar boyunca yönetmek kanısına dayanır. Ancak Hıristiyanların her yaptığı ve ettiği Kutsal Ruhun etkisinin sonucu değildir. Hınç, açgözlülük, cahillik, ihtiras, kibir, düşmanlık şeklinde beliren günahın da katkısı olmuştur. Tarihsel tanrıbilim, tanrısal tutum ile beşer suçunun tarihini, Kilisenin kültürel ve tarihsel durumunun gelişmesi içerisinde ele alır.

4. Patristik (Kilise Pederlerinin yapıtları)

Hıristiyanları özellikle ilgilendiren bir tarih dilimi, ilk Kilise Pederleri çağı oldu. 2. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar uzanan bu devri inceleyen özel teolojik araştırma alanına Patristik veya Patroloji (Pederleri inceleme)denir. Pederler, Hıristiyan

Kiliselerinin ilk düşünürleri ve tanrıbilimcileri olduğu gibi, Kutsal Kitaplar üzerine yorum kitapları yazmışlar, Hıristiyan öğretisini yanılığara karşı savunmuşlar, CREDO'ların (iman düsturlarının) temellerinin anlam ve içeriğini açıklamışlar, çağlarının olay ve tartışmalarını nakletmişler ve Hıristiyan öğretisini zamanın Yahudi ve putperest düşüncesi ile karşılaştırmışlardır.

İlk Pederlerin yazıları çağın entellektüel lisanı olan grekçede kaleme alınmıştı. 165'de ölen **Justinus**'a bazan Pederlerin ilki adı verilir.

Justinus pagandı ve Hıristiyan inancını kabul etmeden önce bilgeliği Stoacı, Aritotelesci, Pitagorcucu ve Eflatuncu düşüncesinin felsefi akımlarında aramıştı. Justinus düşüncesini felsefi temellere dayamasına karşın, Diatessaron'u derleyen öğrencisi **Tatianus** (ölümü 180) (s.44), ilk çağ hıristiyanlığın felsefi düşünceye karşı çıkan akımını en belirgin şekilde temsil etti. İlk çağ Pederlerinin en önemlilerinden olan **Irenaeus** (ölümü 200) ve **Hippolytus** (ölümü 236) hıristiyan öğretisini bilincirici (irfaniye) filozoflara karşı savundular.

Irenaeus ile Hippolytus ve onlardan önce Justinus Yunan felsefe dünyasına aşına idiler, ancak Hıristiyan düşüncesini sistemleştirme yolunda felsefeden ilk faydalananlar İskenderiyeli **Klemens** ve öğrencisi **Origenes** oldu. Bu iki Peder ilâhi Kelâm'ın teolojisini geliştirdiler. Savlarına göre, Kelâm dünyada ezelden mevcuttu ve Tanrı tarafından bilgelere bilgelik olarak verilmişti. Klemens, İran müneccimlerini, Kelt rahiplerini, Hint Brahmanlarını, Budayı, Sokrates ve Heraklit gibi Yunan filozoflarını Tanrısal Bilgeliği almış bilgeler gibi görüyordu. Tanrının bilgelere tohum olarak ya da kısmen bağışladığı bu Bilgelik Kelâmı İsa'da ten olmuştu.

Origenes'in Hıristiyan düşüncesine sağladığı büyük katkı Kutsal Yazı yorumlarıdır. Origenes Kutsal Yazının her kitabı üzerinde yaptığı yorumlarda iki gaye güder: **Eksejez** yani metin anlamının tam açıklanması ve **Hermenötik** yani metin yorumu. Daha sonra gelen yorumcu Pederlerin çoğunluğu, örneğin Suriyeli **Eusebius** (ölümü 359), Milanolu **Ambrosius** (ölümü 397) ve **Hieronymus** (ölümü 420) büyük çapta Origenes'in etkisinde kaldılar.

Yazı dili olarak latinceyi seçen ilk Peder Kuzey Afrikada, Kartaca'lı **Tertullianus** (ölümü 225) oldu. Hıristiyanlığı, putperestlerin saldırılarına karşı korumak için çok sayıda kitap yazan ve Hıristiyan latinesinin terminolojisini saptayanların başında yer alan Tertullianus, yaşamının son yıllarında geleneksel ilkelere bağlı hıristiyanlıktan ayrılarak "Montanizm" adı ile bilinen, Göksel Kudüs'ün çok yakında yeryüzüne inmesini ve Kıyamet Gününün gelmesini bekleyen bir apokaliptik hıristiyan hareketine katıldı. (Tertullianus, Eski Antlaşmanın Kutsal Kitap niteliğini reddeden hıristiyan lideri Marcion'a karşı, Eski Ahd'in (Antlaşmanın) Yeni Ahid ile tam bir birlik ve uyum oluşturduğuna işaret eden ilk peder olmuştur.

Yine Kartacalı diğer bir Latin Pederi, **Cyprianus** (ölümü 258), Kiliseyi Roma Piskoposu ile birlikte Piskoposlar tarafından topluca yöneltilen bir gövde gibi görenlerin başında gelir. Katolik Kilisesi, Papanın görev anlayışını, Cyprianus'un bu teolojik görüşü üzerine inşa etti.

Patristik edebiyatı, 4. yüzyılın ikinci yarısında, İznik Konsilinden sonra, doruk noktasına ulaştı. Din eğitimi ve ibadet ile ilgili yazıları ile Kilisenin Kutsal Kentteki yaşam hakkında bir fikir veren Kudüs'lü **Kyryllus** (ölümü 386) Patristik edebiyatın Filistin'deki en önemli temsilcisidir. Ancak

Grek Pederlerin en ünlüleri Orta Anadoluda, Kappadokya'da yetişti.

Bunların başında Kayseri Piskoposu olan ve 379 da ölen **Basilius** gelir. Zamanın en iyi hıristiyan ve pagan felsefe eğitimini gördükten sonra inzivaya çekilen Basilius, Kayseri Piskoposu Eusebius'un çağrısı üzerine manastır hayatına son vermiş ve daha sonra onun yerine geçmiştir. Basilius teolojik yazılarında, Tanrının tek ve güçlü doğası, İsanın Pederle bağıntısı hakkındaki tartışmalar yüzünden parçalanan bir hıristiyan topluluğunda yeniden barışı kurmaya çalışmıştır..

İkinci "Kappadokyalı Peder" **Nazianzus'lu Gregorius**'dur (ölümü 389). Atina'da birlikte felsefe eğitimi gördüğü günlerden beri Basilius'un yakın arkadaşı olan Gregorius Aksaray yakınında, Nazianzus'da, bugünkü adı ile Bekarlar köyünde doğdu. Gregorius'unda Tanrıbilimi, Basilius'un ki gibi, İznik Konsili etrafında yoğunlaşan tartışmalardan sonra, Kilisenin yeniden birleşmesine önemli katkılarda bulundu.

Kapadokyalıların sonuncusu ise, Nyssa'lı (bugünkü adı ile Nevşehir'li) **Gregorius**'dur (ölümü 395). Basilius'un en genç kardeşi olan Gregorius, Basilius Kayseri piskoposu olduğu sırada Nyssa piskoposluğuna getirildi. Tanrıbilimsel çalışmaları, o devirde tartışılan tüm sorunlarla ilgili olup, gizemlere verilecek hıristiyanca anlamın oluşmasına katkıda bulunduğu gibi (s.87), bekâretin değerini vurgulayan bir tinsel teolojinin de temelini attı.

İlkçağ Kilisesinin tanrıbilimini geliştirmede önemli bir rol oynayan diğer Pederler ise Antakyalı piskopos **Johannes Chrysostomos** (ölümü 407) ile parlak bir tanrıbilimci, hararetle bir vaiz olan İskenderiye Patriği **Kyriillus**'dur (ölümü 444). Bu meyanda hakkında yazıları dışında fazla bilgimiz

olmayan **Dionysius**'un etkisini de anımsamak gerekir. Latin Kilisesinde en ünlü Pederler Milano'lu **Ambrosius** (ölümü 397) ve **Ambrosius**'un etkisi ile hıristiyanlığı kabul eden **Augustinus**'dur (s.135).

Patoloji incelemeleri, havarilerin ölümünü izleyen ilk yüzyıllar boyunca, topluluğun hıristiyan mesajını algılamada nasıl bir olgunlaşma gösterdiğine tanıklık eder. Bu tarihsel tanrıbilim alanının, hıristiyanlar için taşıdığı önem buradan kaynaklanır.

Bu devirde topluluk, Roma İmparatorluğu içinde küçük bir mezhep olmaktan, aynı İmparatorluğun egemen dinsel ve entellektüel gücü konumuna geçti. Hıristiyanlar Pederlerin yazılarına bugün de büyük saygı gösterir ve tüm hıristiyan aleminin ruhban okulları ve teoloji fakültelerinde bu yapıtlar üzerinde çalışmalar yapılır.

5. Doğal tanrıbilim (Teodise, Din felsefesi)

Doğal tanrıbilim, sırf insan usu sayesinde Tanrı ve eserleri hakkında bilinebileceklere ulaşma çabasıdır. Çoğu kez tanrıbilim olarak adlandırılmakla birlikte **aslında bir felsefi disiplindir**, sadece duyumsal algı, mantık, usçul kurgular vasıtasıyla bilinebilecek Tanrı ve Tanrının niteliklerini anlama çabalarını kapsar. Aquino'lu Thomas gibi skolastik tanrıbilimciler doğal tanrıbilimin gelişmesine çok büyük katkıda bulundular. Ancak Emmanuel Kant (ölümü 1804) ve Karl Barth (s.120) gibi birçok protestan düşünürü, Tanrı hakkında Tanrısal Açıklama dışında pek az şeyin bilinebileceğini savunurlar.

18. yüzyıl Alman Aydınlanması din felsefesini felsefenin müstakil bir kolu şeklinde geliştirdi. Din felsefesi insan hayatının "din" ve "dinsel deneyim" alanına giren olaylarını incelerken, dinin özünü, içeriğini, menşeyini ve değerini insan

deneyiminin bir ögesi olarak ve gerçeğe sahip çıkma iddiaları açısından tahlil eder.

Skolastiklerin doğal tanrıbilimi ile din felsefesi birbirinden ayrı kavramlardır. Skolastikler için doğal tanrıbilim, teolojiye felsefi hazırlık niteliğini taşırdı. Din filozofları ise bu türden bir ayırım kabul etmez, din felsefesini, sadece Tanrı ve dini deneyimle ilgili bir bilimsel araştırma olarak görür.

6. Tinsel tanrıbilim (Riyazet ve Mistik)

Bu üç terim, Tanrı lütfunun imanlı bir hıristiyanın yaşamındaki etkisini anlamayı amaçlayan tanrıbilim dalı ile ilgilidir. Tinsel tanrıbilim

a. İnananla Tanrı arasında sevgiye dayalı bir birlik gibi algılanan hıristiyan yaşamının amacını,

b. Hıristiyan kemalinin tam hıristiyan yaşama varan aşamalarını,

c. Dua, istiğrak, içe dönüş yöntemleri (temaşa)ni,

d. İnananın tam hıristiyan yaşama giden yolda karşılaştığı zorluklar ve tehlikeleri,

e. Hıristiyan yaşamının günlük gereksinimlerine uygun olarak ibadeti yerine getirme amelinini,

f. Kutsal Ruhtan gelen dürtüleri, kötülük ruhundan yada insan bencilliğinin derinliklerinden kaynaklanan dürtülerden ayırtetme yöntemleri gibi konuları kapsar.

Hıristiyanlık tarihinin büyük tinsel yazarları hıristiyan geleneğine dehalarının ve yöntemlerinin damgasını vurdular. Bu tinsellik ustalarının etrafında kümeleşen şakirtler ise, onların gösterdiği yoldan yürümüş ve öğretilerini yeni kuşaklara devretmişlerdir. Bu nedenle, Katolik Kilisesinde görülen s. Benoit, s. Francesco, s. Dominique, s. İgnatius

tinsel ekolleri gibi, büyük hocaların çeşitli özgün ruhanîyetlerinden ya da tinsel geleneklerinden söz edilir. Hıristiyan dininin bu yönünü aşağıdaki sayfalarda inceleyeceğiz. (s. 143-156)

7. Ahlâki Tanrıbilim

Hıristiyan öğretisinin içerdiği ahlâki yükümlülükleri anlama çabası olan ahlaki tanrıbilim, Kutsal Kitabın ahlaki öğretisini inceler, bu öğretinin temelini oluşturan ilkeleri, kişisel ve toplumsal hıristiyan yaşamının, her haline uygulanabilecek şekilde açıklığa kavuşturmayı amaçlar. Buna göre, ahlâki tanrıbilimin konusu, hıristiyan inancına uygun bir ahlâki yargının hareket noktası olabilecek ilkeleri saptamaktır, denebilir.

Bazen Hıristiyan Etik'i veya töre bilimi olarak da anılan ahlaki tanrıbilim, gebeliği önleme yöntemleri, tıbbın kaydettiği ilerlemelerden doğan ahlaki sorunlar, ticaret ve iş ahlâki sorunları, sosyal adalet sorunları, meşru ve gayrimeşru savaş yöntemleri, milletlararası ekonomi ile ilgili ahlaki sorunlar gibi Kutsal Kitapta özellikle söz konusu edilmeyen yeni sorunları inceleyerek, bu konularda, Kutsal Kitapta belirtilen ahlâki ilkelere uygun olarak, Hıristiyanların çağdaş dünyadaki görev ve sorumluluklarını anlayabilmelerini sağlayacak şekilde açıklığa kavuşturmaya gayret eder.

8. İnanlara ruhani hizmet (Pastoral) tanrıbilim

Bu tanrıbilim dalı, gerçek hıristiyan toplulukların meydana getirilmesi için hıristiyan mesajından en iyi şekilde faydalanma yollarını arar. İlgili alanları şunlardır.

- a. Teolojik eğitim ve öğretim
- b. Hıristiyan mesajının iletimi
- c. Güç durumunda bulunan hıristiyanlara yol gösterme ve

yardım

- d. Hıristiyan toplulukları kurma yöntemleri ve dinamiği
- e. Hıristiyan yaşamının toplumsal ve antropolojik yönleri

9. Tanrıbilimin yeni alanları

Günümüzde, tanrıbilimsel düşünceyi yeni alanlara sevkeden sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu yeni düşüncü alanlarının en önemlilerinden üçü şunlardır:

a. Dinler tanrıbilimi

Hıristiyanlığın diğer dinlerle ilişkisini inceleyen dinler tanrıbilimi, dünyada Yahudiler, Hıristiyanlar, Müslümanlar, Budistler, Hindular, Taoistler, geleneksel din mensupları vs. gibi farklı dini yollar izleyen insanların varoluşundan hareket eder. İlgilendiği sorunların başlıcaları şunlardır:

a. Tanrı diğer dini topluluklarda nasıl etkin olur?

b. Tanrı Yahudileri, Müslümanları vs. nasıl selâmete kavuşturur?

c. Başka dinlerde peygamberlerin ve kutsal kitapların bulunması mümkün mü?

d. Hıristiyanlar bu farklı dinlerin müminleri karşısında nasıl bir tutum izlemeli?

e. Hıristiyan yaşamının toplumsal ve antropolojik yönleri.

Dinler tanrıbilimi, Hıristiyan misyonunun incelenmesi olan "Misyoloji" dalında geliştirilir ve diğer dinleri Hıristiyan Açıklanmasından hareketle anlamaya ve saymaya gayret eder, bu anlamıyla da **karşılaştırmalı dinler** veya **dinler tarihinden farklıdır**: Dinler tanrıbilimi, Kutsal Kitap ve Hıristiyan geleneği üzerinde sistematik düşünce sayesinde, diğer dinler hakkında bilinebilenlerin Hıristiyan tanrıbilimi

açısından incelenmesini içerir.

b. Kurtuluş tanrıbilimi

Tanrıbilimin bu yeni yaklaşımı, Tanrının, sadece insanın iç boyutunu (ruhunu) değil, şahsın tümünü kurtarmak istemesi olgusundan hareket eder. Bu yaklaşımın ilgilendiği sorunlar şunlardır:

a. Haksızlık ve baskı durumlarında Kutsal Kitap Hıristiyanlara nasıl hareket etmesini öğretir?

b. Hıristiyanlar, sosyal baskı sistemleri ve hükümetlerine karşı kurtuluş hareketlerine katılabilir mi ve katılmalı mı?

c. Hıristiyan vicdanının oluşmasında toplumsal yapıların analizine ne değer verilmeli?

d. Şiddet, hıristiyanlar için geçerli bir seçenek olabilir mi?

Kısaca, kurtuluş tanrıbilimi, tarihin toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimleri karşısında Hıristiyanın yükümlülüğünü inceler. Kurtuluş tanrıbiliminin izlediği yöntem, çoğu kez ekonomik yapılaşmalarla ilgili marksist analizleri anımsattığı için, birçok hıristiyan lideri kurtuluş tanrıbiliminin gelişmelerini ve çalışmalarını hoş görmemektedir.

Katolik Kilisesi 1984 ve 1986 yıllarında yayınladığı son iki belgede kurtuluş tanrıbiliminin bir değerlendirmesini yapmıştır. Bu değerlendirmenin sonuçları şöyle özetlenebilir:

a. Kurtuluş tanrıbilimi tek bir tanrıbilim olmayıp, adaletsizlik ve baskı gerçeklerinden hareketle, bir müşterek fikir etrafında kümeleşmiş bir takım teolojik dışavurumlardır.

b. Toplumsal tahlil, teknik yöntem olarak tarafsızdır ve toplumların yapılaşmaları arasındaki ilişkileri daha sağlıklı bir şekilde algılamak için hıristiyanlarca kullanılabilir.

c. İnsan hayatının kaçınılmaz bir ögesi gibi algılanan sınıf

yapısı üzerine oturtulmuş bir tarih incelemesini hıristiyanlar kabul edemez.

d. Hıristiyanlar, Tanrının tarihe hükmettiğine, her zaman ve her yerde lütfu ile varolduğuna, tüm insanları iradesine uymaya çağırduğuna inanırlar. Bu nedenle, ateistliğe dayanan bir tarih görüşünü hıristiyanlar kabul edemez.

e. Hıristiyanlar, sosyal gerçekler konusunda geçerli ve gerekli bir olgu olan, Kutsal Kitap öğretisine dayalı yaklaşımı, hıristiyan öğretisi kılığına giren Marksizm'den ayırtetmelidirler.

f. Hıristiyanlar gerek fert olarak, gerek Kilise olarak, insanın tam ve gerçek kurtarılmasına etkenlikle katılma durumundadır.

c. Tanrıbilim ve Kültürlerle bütünleşme

Bu konuda Tanrıbilimin hareket noktası günümüzde Hıristiyanların birçok değişik kültür ortamları içinde bulunması olayıdır. Tanrıbilimin bu dalı, hıristiyan mesajının kültür karşısındaki durumunu inceler. Geçmiş çağlarda Hıristiyanlık, bizzat hıristiyanlarca olduğu kadar diğer toplumlar tarafından da, Avrupa kültürü ile özdeşleştirildi. Bugün ise Hintli, Afrikalı, Arap, Filipinli hıristiyanlar kendi hıristiyan inançlarını kendi kültürel geleneklerine uygun şekilde yaşamak istiyorlar. Kültürlerle bütünleşme tanrıbilimi, aşağıdaki sorunları inceler:

a. Hıristiyan inancında öz olan nedir? Hıristiyan inancında kültürel veya tarihsel ifadelerin payı nedir?

b. Çeşitli kültürlerle mensup Hıristiyanlar inançları üzerinde düşünürken, evrensel hıristiyan topluluğunu zenginleştirebilecek ne gibi yeni veriler ortaya çıkar?

c. Yerel veya milli kilise ile evrensel hıristiyan topluluğu arasında ne gibi bir bağ mevcuttur?

d. Hıristiyan mesajı özgül kültürlerle nasıl bir araya gelir?

Hangi geleneksel, kültürel değerlere güç vermeli, hangi değerlere karşı çıkılmalıdır?

B. Felsefe

1. Hıristiyan inancının felsefeye ilk yaklaşımları

"Havarilerin Kilisesi" çağında Hıristiyanların Yunan felsefesine ilk yaklaşımı pek olumlu olmadı. Paulus'un Atina'daki vaiz faaliyetleri, orada yaşayan Epikuros'cu ve Stoa'cı filozoflarla tartışmaları Havarilerin İşleri Kitabında anlatılmıştır. Atina Meclisinde konuşmaya davet edilen Paulus, Hıristiyan dininin özetini vermekle başladı, ancak sözü ölümü izleyen ebedi mükafat veya cezaya getirdiğinde, dinleyiciler kendisiyle alay ederek Meclisi terkettiler. Paulus sonradan, Hıristiyan imanının "insan bilgeliği üzerine değil, Tanrının gücü üzerine kurulmuş olduğunu" yazar. (17, 16-34)

Birkaç yıl sonra Paulus, iki yıl kaldığı Efes'te, Tyrannus'un felsefe okulunda sürdürdüğü görüşmelerden ve tartışmalardan daha olumlu sonuçlar elde etti. Bilginlere göre Paulus, bu süre içinde Hıristiyan mesajını Roma İmparatorluğunda yaşayan müşrik entellektüellerce anlaşılabilir şekilde sunmayı öğrendi. Efesli'lere ve Kolose'lilere yazdığı mektuplarda bu yeni yaklaşım açıkça belli olmaktadır.

İlk çağ hıristiyanlarının geri kalanları ise Yunan felsefesine kuşku ile bakıyor, bazan de onu kesinlikle reddediyorlardı. Kanılarına göre, Yunan felsefesi müşrik Yunan dini ile özdeşleşmişti ve felsefe müşrik dünya görüşünün entellektüel bir ifadesi olmaktan öte gitmiyordu. Bu nedenle, bu putperest bilimin kendilerine verecek birşeyi olmadığını savunuyor, ona Tanrıya imanın düşmanı gözüyle bakıyorlardı.

Bununla birlikte, Yunan felsefesi Atina ve İskenderiye gibi iki büyük merkezde birbirinden farklı şekilde geliyordu. Atinada felsefe, sayılar ve evrenin bağılılaşmaları hakkında içrek (esoterik/batini) spekülasyonların yolunu tutuyor. Pitagoras matematiğinin mistik öğeleri doğal bir mistisizm doğrultusunda geliyordu. Selâmeti, Bilgeliğin babası, Mısırlı tanrı Tot ile özdeşleşen, Hermes Trismegistos'dan gelme iddiasında olan bir gizli bilgi aracılığıyla öğreten bir bilinircilik (irfaniye) cerayanı da Atina Akademisinde en ağır basan felsefe akımı oldu.

Hıristiyanlar ise içrekliği (esoterizmi) hiçbir zaman kabul etmediler ve Lyon'lu Irenaeus gibi, Tertullianus ve Hippolytus gibi 2. ve 3. yüzyılın yazarları, hıristiyan dinine bilinirci öğeler getirenlere karşı eserler yazdılar. Bu yazarlar, bilinircilere karşı Kutsal Metinlerin açık (zahiri) anlamını, Kilisede Havarilere dayanan bir Kutsal Kitap yorum geleneğini, İsa'nın gerçek insan doğasını ve Tanırının yarattığı evrenin iyiliğini savundular.

528 yılında, Hıristiyanlar sayısal hakimiyetlerini kurduklarında, Hıristiyan İmparator Justinianus müşrik Atina akademisini kapattı.

İskenderiye'de ise felsefeye, daha çok bilgiye ulaşmak için bir insani arayış, bireyin dini inançlarını ve örflerini aşan bir çaba nazariyle bakılıyordu. İsa devrinden beri büyük Yahudi filozofu Philon (M.Ö. 20 - M.S. 50) İskenderiye'de Yahudi düşüncesini Platonik ağırlıklı metafiziğe uygun terimlerle açıklıyordu. Bu nedenle, Hıristiyanların, Hıristiyan öğretisinin formüllerini saptarken, Yunan felsefesi terim ve kavramlarını kullanmaya İskenderiye'de başlamış olmalarına şaşmamak gerekir.

2. İlk Platoncu Hıristiyanlar

Hıristiyanların ilk büyük filozofu, Yunan düşüncesini Tanrının bir armağanı sayan İskenderiye'li Klemens oldu (ölümü 215). Klemens Aristo'dan fazla Platon'un görüşleriyle ilgilendi. Çünkü Platon ruhsal dünyanın gerçekliğini savunuyordu. Klemens'in İskenderiye'de kurduğu din öğretmenleri okulunda Yunan felsefesi okutuluyor ve inceleniyordu. Bu okul zamanla erken hıristiyan çağının en önemli teoloji enstitüsü oldu ve çağının hıristiyan düşünüşüne, büyük çapta etkil etti.

İskenderiye okulunun en büyük bilgini Klemens'in öğrencisi Origenes oldu (ölümü 254). Origenes'in yazdığı çok sayıda eserler arasında, Eflatun'un dialogları üzerine yorumlar, Kutsal Yazı Kitapları hakkında felsefeye dayalı incelemeler yer alır. İlk çağ Hıristiyan topluluğunda Origenes'in kişiliği tartışıldı ve bazı kitaplarının geleneksel hıristiyan öğretisine ters düştüğü ileri sürüldü.

Bununla birlikte Hıristiyanlar ve Yahudiler müşriklerle birlikte İskenderiye Felsefe Akademisinde öğrenimlerini sürdürdüler ve zamanla okulun en kalabalık grubunu oluşturdular. Akademi nihayet 7. yüzyılda Antakya'ya nakledildiğinde, müdürü ve tüm hocaları hıristiyandı.

Klemens ve Origenes'e ilk çağ hıristiyanlığında katıksız Platonculuğun en büyük yorumcuları nazarıyla bakılabilir, zira Plotin'in eserleri ile (ölümü 270) Platon'un görüşü yeni bir kalıba döküldü ve Yeni Platonculuğun felsefi sentezi belirdi.

3. Hıristiyan Yeni Platonculuğu

Yeni Platonculuğun temel öğretisi ile ilgili ayrıntılara girmek gerekmez, kanısındayım. Zira Yeni Platonculuğun öğelerinden, evrenin aşamalı bir silsile halinde türediği Bir

(İyi) kavramı; Bir'in seyrinin ve temaşasının insanın en ulvi arayışı gibi vurgulanması; fikirlerin insan zekasına Demiurgos (evreni düzenleyen tanrısal, göksel etkin Anlık) tarafından ekilmiş olması görüşü, müslüman filozofları da hıristiyan filozofları gibi büyük çapta etkilemiştir. Plotin'in öğrencisi ve yayıncısı olan **Porphyros** (ölümü 305) Plato ile Aristo'nun temelde aynı şeyi ifade ettiklerine kaniydi. Bu bakış açısı iki filozofun görüşlerinde bir uyum sağlama çabasını doğurdu ve bu iki filozofun kendilerine özgü söz konusu görüşlerini bir araya getirmek isteyen Porphyros söz konusu düşüncelerde karışıklığa neden oldu. Özellikle Aristo "Platon'un gözleriyle" okundu.

İlk yüzyılların en büyük Yeni Platoncu'su 430 yılında ölen Augustinus oldu. Kuzey Afrikada, bugünkü Cezayir'de doğan Augustinus'un babası putperest, annesi ise hıristiyandı. Augustinus önce hıristiyan eğitimi görmüştü, ancak sonradan bunu terkederek, Roma'da hukuk ve edebiyat okudu ve felsefeye karşı bir tutku geliştirdi. Ruhani arayışında önce Manikeizm'e sarılmış, daha sonra, 33 yaşında, bu dinden ayrılarak Hıristiyan olmuştur.

43 yıl süresince yazdığı yazılar Augustinus'u Hıristiyan tarihinin en etkili düşünürlerinden biri yaptı. Hıristiyan alemi Augustinus'u önce bir tanrıbilimci olarak gördü, ancak Augustinus, felsefi yazılarında Yeni Platoncu düşünce yapısını benimsedi ve onu tümüyle hıristiyan kalıplarına döktü. Çalışmaları sayesinde, felsefe batı Hıristiyanlığında meşru bir hıristiyan bilimi niteliği kazandı. (Augustinus'un Hıristiyan tarihindeki rolü, İslam felsefesi geleneğinde Al-Kindi'nin tuttuğu yerle kıyaslanabilir.)

Augustinus sayesinde Yeni Platoncu kosmoloji (evrenbilimi) Ortaçağ hıristiyan felsefesinde, yaratılmış

dünyayı anlamaya yarayan en uygun yöntem olarak kabul edildi. Augustinus Yeni Platonculuktan zihni yücelten yaklaşımı devralırken, dünyasal ve bedensel nesnelere karşı beslediği güvensizliği ve kuşkuyu da paylaştı. İnsan, dünyasal ülkeye karşı saf bir tutum izlemekle dikkatini, bağlılığını ve düşüncelerini Tanrısal ülkeye yöneltmeye çağrılmıştır. Augustinus, iki "Ülke"nin (dünyasal-Tanrısal) tarih boyunca birbirine karşı çıktığını, ancak sonunda Tanrı Ülkesinin galip geleceğini sezmiştir.

Burada aynı devirde yaşamış diğer iki Yeni Platoncudan da söz etmek gerekir. 524'te ölen Boetius, Plotinus gibi Tanrı'ya (Bir'e) yönelik düşünceyi vurguladı ve sakin, münzevi, düşünceye hasredilmiş bir yaşam içinde, felsefenin Tanrıyı tanıma yolunu açacağı fikrini ileri sürdü.

(Felsefeye bir münzevi ve çileci disiplin gibi yaklaşması ile Boetius, İslam felsefesi geleneğinde İbn Bahya ile kıyaslanabilir.) Platon'un, Aristo'nun, Porphyros'un yazılarından yaptığı latince çeviriler ve öğrencileri için yazdığı felsefe el kitabı sayesinde Boetius, daha sonraki yüzyıllarda skolastik felsefenin doğuşunu büyük çapta etkilemiştir.

"Areopagita" lakabı ile tanınan Dionysius'un, Augustinus ve Boetius'un yapıtlarından daha sistematik olan yazıları, Yeni Platonculuk ile Hıristiyanlık arasında bir sentez arayışının ifadesidir. Bu büyük filozofun kimliği ve gerçek adı bilinmemektedir. 513 yılında Antakya Patriğinin ilk kez sözcüğü eserlerine göre, bunları 500 yılına doğru Suriye'de kaleme aldığı sanılır.

Dionysius, tüm hıristiyan imanı ve hayatının gerçeğini Yeni Platoncu felsefenin kategorileri içerisinde açıklamaya çalışır. Dionysius'a göre hıristiyan yaşamının gayesi Tanrı ile içten bir birliğe ulaşmaktır ve bu birlik insanın tedricen tanrılaşması ile

meydana gelir. Bunun gerçekleşmesi için, duyuların kavrayışı ve aklın muhakemesi ötesinde, insan ruhu tanrısal lûtufla aydınlanıncaya dek bir "bilgesizlik" sürecinden geçer.

Bu bilinmeyen filozofun yazıları Hıristiyan mistiklerinin başlıca kitabı olmakla kalmadı, hıristiyan felsefi tanrıbiliminin ilk büyük özeti (summa) niteliğini de kazandı. Bizans aleminde olduğu kadar Batı Avrupada da hemen tüm büyük hıristiyan düşünürleri Dionysius'un yapıtları ile ilgili yorumlar yazdılar.

4. Skolastik felsefe

6.yüzyıldan 9.yüzyıla uzanan karanlık çağların kargaşalıklarından sonra, İrlanda ve Benedikten manastırlarında korunan Yunan felsefi düşüncesi sayesinde, Hıristiyan Skolastigi meydana çıktı. Trivium (gramer, hitabet, dialektik) ve quadrivium (matematik, geometri, astronomi, müzik) üzerine kurulan Ortaçağ manastır okulları eğitimi; öğrencileri, varlığın hayatını ilgilendiren son ilkeler üzerinde fikir yürütmeye sevketti. (İbni Sina etkisiyle, aynı eğitim programı özellikle İslami okulların standart müfredatı haline geldi. Bu program Qum medreselerinde halen geçerliliğini korumaktadır.)

Yunanca eserler latinceye çevrildi ve bu eserlerle ilgili yorumlar yazıldı. Bu yorumlar incelendi ve yine bir takım yorumlara neden oldu. Yeni fikirler ortaya atıldı, eski fikirlerin titizlikle işlenmiş şekilleri sunuldu ve bu süreç sayesinde felsefi düşüncede ilerlemeler kaydedildi.

(Bağdad, Şam ve Hamadan ve Nişapur gibi islâmi inceleme merkezlerinde yürütülen çağdaş felsefe çalışmaları ile ilginç bir karşılaştırma yapılabilir.) Augustinus'un, Boetius'un, Dionysius'un çalışmalarını yorumlarken Skolastik filozoflar, İlkçağ yazarlarının Yeni Platoncu görüşlerini titizlikle

işleyerek kapsamalarını genişlettiler.

İlk büyük skolastik filozoflardan biri, Yeni Platoncu türüm (sudur) kavramını Hıristiyanlığın yaratılış doktrini ile uzlaştırmaya çalışan **Jean Scotus Erigena** oldu (ölümü 877). Ölümünden sonra panteizm kuşkusu uyandıran eserinde Erigena Yeni Platoncu sudur kavramını ele alarak, buna karşılık yaratılan evrenin başı ve sonunun Tanrı olduğunu gösterdi. Dionysius'un ve diğer Yunan hıristiyan filozoflarının eserlerini latinceye çeviren ve okullarda okutulmasını sağlayan Erigena skolastik felsefeye önemli bir katkıda bulundu.

1109'da ölen **Canterbury'li Anselmus** ile skolastik felsefenin altın çağı başladı. Skolastik felsefenin tasarısını Anselmus şu formülle dile getirdi: "Anlayabilmek için inanırım." Diğer bir deyimle, inanan inandığını anlamaya gayret etmelidir. Anselmus hıristiyan inancının doktrinlerini Kutsal Yazılara başvurma yolu ile değil, daha çok us ile savunmayı yeğler. Tanrının varlığının "ontolojik kanıtı"nı formüle eden ilk skolastik filozof Anselmus olmuştur.

5. Müslüman filozoflarının etkisi

12. yüzyılın başlarına doğru, büyük Müslüman filozoflarının yazılarından yapılan ilk latince çeviriler sayesinde Hıristiyan felsefesi yeni bir canlılık kazandı. Bu tercümelemlerin en eskileri Palermo'da Normandiya sarayında ve Napoli'de Yahudi cemaati tarafından yapılanlardır. Hıristiyanlar Arap yapıtlarını ya doğrudan latinceye çevirdiler ya da Yahudilerin daha önce yaptığı İbranice çevirilerden faydalandılar. Böylece, al-Kindi'nin, al-Farabi'nin, Ibn Sina'nın, al-Ghazali'nin, Ibn Bajja'nın, Ibn Tufayl'ın, ve Ibn Rüşd'ün eserleri Hıristiyan Skolastiklerince tedricen inceleme ve tanınma olanağı buldu, görüşleri hararetle tartışıldı.

Müslüman ilmi eserleri, özellikle tıp, astronomi ve matematik alanında ki eserler tercüme edilerek geniş bir kitleye yayıldı. Bu alanlarda, Cebir, İbni-i Sina, İbni Zekeriya, al - Razi gibi bilginlerin yapıtları yüzyıllar boyunca Hıristiyan Avrupada bir kıtas sayıldı.

Yeni Platoncu Augustinus geleneğine bağlı en ileri gelen skolastik filozof 1160'da ölen **Petrus Lombardus** oldu. Lombardus herşeyden önce bir tanrıbilimci idi ve Vecizeleri, Aquino'lu Thomas'ın "Tanrıbilim Özeti" manasına gelen "Summa Theologiae" yerini alıncaya dek Hıristiyan felsefi tanrıbiliminin başlıca el kitabı oldu. Petrus Lombardus, Arapçaya vakıf skolastik filozofların başında gelir ve bu dilin okullarda öğretilmesini teşvik ettiğinden öğrenciler Arap filozoflarını doğrudan inceleme fırsatını bulmuştur. İbni Tufayl'ın ve İbni Rüşd'ün çağdaşı olan Petrus Lombardus, İbni Rüşd'ün Aristo yorumları hakkında bilgi edinme olanağını bulamamıştır. Böylece eseri, Aristo düşüncesi Avrupa'ya yerleşmeden önce, Yeni Platoncu Augustinus skolastiğinin doruk noktasını oluşturmuştur.

6. Aristo'yu yeniden keşfetme

1230 yılına doğru Hıristiyan Avrupa, İbni Rüşd'ün latinceye çevrilen yorumları sayesinde katıksız Aristo felsefesini keşfetti. Bu gelişmeye skolastiklerin gösterdiği tepki üç yönde yoğunlaştı:

a. Geleneksel Augustinus'cular, Aristo'yu düşüncesi hıristiyan inancı ile hiçbir şekilde bağdaşmayan birmateryalist olarak reddettiler.

b. İbni Rüşd'cü Latinler, Paris Üniversitesinde Brabant'lı Siger öncülüğünde, İbn Rüşd'ün akıl ve nakl ilişkisi kavramına yaklaşımını geliştirdiler ve bilgiye ulaşmak için insanın birinci olanağının akıl olduğu sonucuna vardılar. Onlara göre

Açıklama (vahiy) sade insanlara öyküler ve resimler aracılığı ile sembolik bir yaklaşım sunmuştur.

c. Aristo felsefesinin Hıristiyan imanı ile bağdaşabileceğine inananlar ise, bu felsefenin tanrıbilime en uygun felsefi temeli sağladığını savundular.

Bu üçüncü akımın en ünlü hocası 1280'de ölen Büyük Albert (Albertus Magnus) tur. Büyük Albert de İbn Rüşd gibi Aristo'nun bilinen tüm eserleri hakkında yorumlar yazdı. Hayatı boyunca, Latince konuşan Hıristiyanların Aristo'ya ulaşmasını sağlamaya, Aristo felsefesinin hıristiyan tanrıbilimi için sağlam bir temel oluşturabileceğini göstermeye çalıştı. Albertus'un bıraktığı çok sayıda derin felsefi ve tanrıbilimsel yazılar bugün dahi hıristiyan bilginlerince incelenmektedir. Bununla birlikte, Albertus'un parlak öğrencisi Aquino'lu Thomas (ölümü 1274) çok geçmeden hocasının yapıtlarını gölgede bıraktı.

7. Thomas ve Aristo'cu Thomizm

Thomas'a göre akıl ile iman arasındaki ayrılık temele değildir. Aklın erişebileceği bilginin kapsamı geniş olmakla birlikte, bazı konular ancak açıklama yolu ile bilinebilir.

Açınlanan doktrinler algılanmaya, ancak bu gerçeklerin imkansız olmadığı aklın kabul edeceği şekilde izah edilebilir. Açınlanan gerçek hiçbir zaman akılla çelişkiye düşmez, ancak bazı iman öğeleri akli melekelerin ötesindedir.

Thomas, Aristo'nun madde ve şekille ilgili hilemorfik nazariyesini madde-şekil, varoluş-öz, eylem-güç, cevher-doğa gibi yaratılan evrenin tüm vechelerine uyguladı. **Tanrı'da öz ve varoluş BİR'dir. Tanrı saf eylemdir.** Thomas, İbni Sina'nın izinde, Tanrının varoluşunun, Doğasının zaruri bir sonucu olduğunu savundu. Tanrı kendi içinde zaruri bir

varlıktır.

Her bilgi duyumlarla algılanan bilgi ile başladığına göre, Thomas yaratılan evrenin gözetiminden hareketle, Tanrının varlığına ilişkin ünlü beş ussal kanıtını kurdu ve Tanrının varlığını mantıki sonuç olarak ortaya attı.

Thomas, İbni Rüşd'den, daha sonra İbni Tufayl'ın işlediği görüşü devralarak, bilginin us içinde, us tarafından üretildiği savını geliştirdi. Bilgi bir dış etken ürünü değildir. Thomas, Yeni Platoncu gelenekten ayrılarak, "Etkin Anlığın", (aktif akıl / al-Akl al-faal); Farabi ve İbni Sina'nın yaptığına aksine, ne Demiurgos (evreni düzenleyen İlahi Varlık), ne de Cebrail ile özdeşleştirilmemesi gerektiğini, "Etkin Anlığın" insan zekasının bir fonksiyonu olduğunu savundu.

Thomas'ın yazılarının gücü, Aristocu felsefe sistemini katoliklerde bugüne dek ilk plana geçirdi. Ancak Augustinus'cu Yeni Platoncuların etkisi sönmedi. Ortaçağda bu cereyanın en büyük savunucusu, Thomas'ın anlıkçılığına karşı iradenin üstünlüğünü savunan **Bonaventura** oldu (ölümü 1274). Bonaventura Yeni Platoncu eğilimlerinden güç alarak, Tanrının, imanla, sevgi ile kendisine gelenlere bağışladığı aydınlığa kıyasla, insanın tüm bilgesinin delilik olduğunu iddia etti (Zühraverdi ve Mulla Sadra'nın İshraki geleneğindeki dhawq (zevk) kavramı ile kıyaslanabilir.)

Latin İbni Rüşd'çülerin temsil ettiği ve en üst zeka ile gerçeğin cahil insanlara yönelik bir simgesel betimleme olduğunu savunan üçüncü akım ise Paris ve Padova gibi büyük Avrupa üniversitelerinde geçerliliğini korudu. Bu akım Batılı felsefenin akılcı (rasyonalist), olgucu (pozitivist), bilimci sistemlerinin öncüsü sayılabilir. Rönesans humanizmasının ve daha sonra Tenevvür (Aydınlatma) devri felsefesinin kökenlerini Latin İbni Rüşd'çülere bağlayan çok sayıda felsefe

tarihçisi vardır.

Rönesans devrinde birçok Avrupalı aydın, Platon'u yeniden keşfederek, o zaman aşırı sistemleşmiş bir Thomist Aristo'culuğa dönüşen akıma karşı tepki olarak Plato düşüncesine yeniden canlılık kazandırmaya çalıştılar.

"Plato'ya dönüş" akımının en ünlü temsilcilerinden biri, Firenze'de bir Akademi kurarak öğrencileri katıksız Plato felsefesinde eğitme fikrini ortaya atan İstanbullu filozof Georgius Gemistus Plethon (ölümü 1450) oldu.

Plethon'un talebesi Marsilio Ficino (ölümü 1499) ise Aristo felsefesinin Avrupada kazandığı öneme daha etkin bir şekilde karşı koydu. Ficino Platon'un önemli eserlerinden yeni latince çeviriler yaptı ve Akademiyi ölümüne dek idare etti. Ficino'nun Hıristiyan inancı ile Plato düşüncesi arasında kurmaya çalıştığı sentez, Rönesans çağının bilginlerini büyük çapta etkiledi. Özellikle İngilterede, John Colet (ölümü 1519), John Fisher (ölümü 1535), Thomas More (Ölümü 1535) gibi hıristiyan bilginleriyle, 17. yüzyılda Cambridge'li Platon'cular, Rönesans humanizmasını, Platon'cu siyaseti, ahlâki ve psikolojiyi Hıristiyan inançları ile bütünleştirdiler.

1650 yılında ölen Descartes'dan bu yana Hıristiyan aleminde beliren tüm felsefe akımlarından burada sözetmek mümkün değil. Yeni çağ filozoflarının çoğu bizzat Descartes gibi inanan hıristiyanlardı, ancak bir hıristiyan felsefesi oluşturma yolundaki çaba Rönesanstan sonra son buldu.

Bunun çeşitli nedenli vardır. En önemlilerinden biri doğal tanrıbilimin geçerliliği hakkında beliren kuşkuculuktan ve bunun sonucu olarak usla iman birbirinden koptu. Diğer yandan entellektüel arayışı gözeten ve dikkatleri sadece pozitivist görüşler üzerinde tutmaya yönelik eğilimler mevcuttur. Bu etkenlere ek olarak, skolastik felsefe de yaratıcı enerjisini

sanayileşen dünyada göstermede başarısız oldu, kuru ve değışmez bir felsefi edebiyat külliyatı olmaktan öte bir anlam taşıyamadı. Yüzyılımızda, Danimarkalı lüteryen filozof Sören Kierkegaard'la (ölümü 1855) başlayan varoluşçu düşünce akımları, gerçeğin ve insan hayatının hıristiyanca algılanması için gerekli felsefi zeminin hazırlanmasına önemli katkıda bulunmuştur.

C. Tinsellik (Ruhaniyet) ve Mistisizm

1. Hıristiyan geleneğinde Mistisizm

Mistisizm kişinin bu dünyada dini deneyimle doğrudan ulaştığı bir Tanrı bilgisidir, denebilir. Mistisizm, Tanrı ile kısa "temas" anları olduğu kadar, bazan "mistik izdivaç" tabir edilen sürekli birlik içeren bir ibadet halidir.

Mistiklerin ortak kanısına göre, sevgi, alçak gönüllülük, insanlara hizmet gibi erdemlerin artışı, gerçek bir mistik deneyimin kanıtıdır.

Hıristiyan mistisizmi Tanrıyı deneyüstü ama aynı zamanda içkin (mündemiç) olarak tanımlar. "Ortodoks", yani doğru yola bağlı hıristiyan mistik öğretisinde, Tanrısal varlıktan massedilme, tanrısal varlıkta eriyip gitme kavramı yoktur. Bu nedenle hıristiyan mistisizmi daima düalist, ikici bir nitelik taşır. Tanrı ile mistik birlik, yaratan ile yaratık arasındaki farkın sürekli olarak korunduğu bir sevgi ve irade birleşmesi gibi anlatılır.

Hıristiyan mistik deneyiminde rüyalar, hayaller, konuşmalar, kendinden geçmeler, vecitler yer alabilmekle beraber, özde gerekli değildir. Bazı mistiklere göre bu olağandışı olaylar, mistik deneyimin daha ileri aşamalarında normal olarak kaybolur.

Hıristiyanlar, mistisizme karşı farklı tutumlar izlerler. 1971'de ölen Reinhold Niebuhr gibi bazı protestan düşünürlerine göre mistisizm, gayesi dünyada Tanrı tarafından yönetilen bir insan topluluğu kurmak olan İncil mesajının bir sapmasıdır. Karşı kampta ise Berdiaev (s.120) gibi düşünürler için mistik deneyim hıristiyanlığın özüdür.

Bununla birlikte, hıristiyanların çoğunluğu, her gerçek hıristiyanın yaşamında bazı mistik öğelerin bulunduğu hususunda mutabıktır. Katolik ve Ortodoks Kiliseleri mistiklerine büyük saygı gösterirler. büyük mistiklerin çoğu aziz sayılır, yazıları incelenir, uygulanır, yaşamları ise izlenecek örnekler olarak sunulur. Protestanlar mistik geleneğe karşı daha ihtiyatlı bir tutum izler, ancak onlarda da mistikler mevcuttur.

Mistik geleneğin etkisi hıristiyanlığa o denli nüfuz etmiştir ki, mistiklerin hıristiyan topluluğu içerisinde ayrı bir sınıf oluşturduğunu veya izledikleri yolun bir anlamda "ortodoks" hıristiyanlığınınkinden ayrıldığını düşünmek zordur. Mistik yaşamın Kutsal Kitaba değin temelini Hıristiyanlar genelde İncillerde, özellikle Yuhanna İncilinde, Aziz Paulus'un bazı mektuplarında ve Apokalips Kitabında ararlar.

Hıristiyanlar çoğu kez "tinsellik"lerden, yani "ruhaniyet"lerden sözederken genelde mistik öğeler içeren anlaşma yöntemleri veya hıristiyan yaşam programlarını kastederler. Hıristiyan tinsel geleneklerinin tümü, İncil öğretisini tümüyle ve kusursuz izlemeyi amaçladığından, "Evanjelik Yol" (İncil yolu) olarak nitelendirilir. Diğer bir deyimle, tinsellik, yaşamın tüm durumlarında, Ruh'un vecd içinde İsa'ya uyması için kişiye sunulan bir programdır, denebilir. Bu anlamda tek bir hıristiyan "tinselliği" vardır buda, Kutsal Kitabın tüm öğrettiklerine tam ve kusursuz olarak

karşılık veren tinselliktir.

Hıristiyan tinselliği, Tanrıya verilen ve zorunlu olarak bir dikey, bir yatay boyut içeren bir yanıt niteliğindedir. Gerçekten bir hıristiyanın yaşamında bu iki boyutun hiçbiri eksik olamaz. Dikey boyut, dua ve ibadet boyutudur, hıristiyanın Tanrıya karşı yerine getirdiği görevlerin boyutudur.

Yatay boyut ise, Hıristiyanın kendine diğer insanlara ve topluma karşı sorumluluklarını içerir. Bunlar, karşılıklı sevgi, hizmet anlayışı, güdücü ve birleştirici öğeler olmalıdır.

İsa, tüm Yasa ve Peygamberlerin getirdiklerini iki emirde özetleyerek öğretir: Birinci emir, "Rabbin Tanrıyı tüm kalbinle, tüm ruhunla, tüm gücünle sev" emridir. Bu emre benzeyen ikincisi ise: "Yakınını, komşunu kendin gibi sev" emridir. Bu "sevgi kanunu" o denli temel bir kanundur ki, Aziz Paulus'a göre kişi tanrıbilimin tüm gizlerini anlasa, en büyük işleri başarsa, hatta imanı uğruna şehit bile olsa, sevgisiz bunların hiç birinin değeri yoktur. (I Kor. 13)

Temelde, Ortodoksların, Katoliklerin, Protestanların amaçladığı tek bir ruhaniyet olmasına karşın, hıristiyan tarihi Kutsal Kitap mesajının belirli öğelerini vurgulayan veya İncili izlemek için farklı yöntemler sunan değişik akım ve programlar kaydeder. Hıristiyan tinselliklerinin ve mistik yazarlarının tümünü burada zikretmek imkansız olmakla birlikte, en önemli ve en belirgin hareketlerinden bazılarına değinmeye gayret edeceğim.

2. İlkçağ keşişliği

Henüz Havariler devrinde bazı hıristiyanlar, bekaret ve rizayet yolu ile İsayı izlemeyi seçmişlerdi. İsa da evlenmemişti ve bazı kişilerin "Tanrı hükümrânlığı" uğruna bekâr kalacağını öğretmişti. Bununla birlikte, istisnalardan biri

Paulus olmak üzere şakirtlerin çoğu Petrus gibi evli kimselerdi. İlk zamanlarda, İsa'nın çok geçmeden dönüşü ve Kıyamet Gününün gelişi ile bekâret arasında bir ilişki kuruldu. Sonunda, İsanın Tekrar Gelişinin hemen gerçekleşmeyeceği açıkca anlaşılınca, bazı hıristiyanlar için bekâret, İsa'da başlayan yeni yaşamın, kan ve aile bağları üzerine değil, Tanrıya iman üzerine kurulan hıristiyan topluluğu içersindeki yeni ilişkilerin işareti oldu.

Ancak yine de, Havarisel Kilise çağından beri ve müteakip devirlerde "evlilik hayatı" Hıristiyanlar için daima İsa'yı izlemenin ve öğretilerine tanıklık etmenin normal yolu olarak kabul edildi. Hıristiyanlık tarihinde bekâret, iman yaşamlarını yaşamak üzere özellikle bu yolu seçmeye çağrıldıklarını hisseden az sayıda Hıristiyan için istisnai bir yoldur.

İlk kıyım yüzyıllarında Hıristiyanlar büyük kişisel tehlikelere göğüs gererek İncili izleyen ve çok sıkı bağlarla kenetlenmiş küçük bir topluluk oluşturmaktaydı. Ancak, Hıristiyanlık, Konstantin devrinde devlet dini olup da, Roma İmparatorluğunun hemen tüm nüfusu hıristiyan dinini kabul edince, seviyenin düşmesi kaçınılmazdı. İsanın yaşamını ve örneğini yansıtmayan şekilde yaşayan Hıristiyanların sayısı arttı.

İlk çöl keşifliği hareketi bu sosyal durum değişikliğinden doğdu. Yahudi topluluğu Hıristiyanlara, Ölü Deniz (Lut Gölü) yakınlarında, Kumran'da manastırlar kuran ilk Essenyen cemaatlerini sunmuştu. Bu cemaatler, toplumun kurtarılamayacak kadar kötü olduğuna inanıyor ve çölde yaşayarak, dünyanın günahkâr eğilimlerinden ve kokuşmuşluklarından el ayak çekmeyi yeğliyorlardı.

3. ve 4. yüzyılda aynı yolu seçen bazı Hıristiyanlar, İskenderiye ve Antakya gibi kentlerden ayrılıp, çölde inzivaya

çekilerek, ibadet ve riyazet hayatı yaşamayı yeğlediler. Çölde ermiş bir keşişin yaşadığı rivayeti yayıldığında, insanlar ona koşup, ondan öğüt ve bilgi diliyor ya da bir süre yanında kalıp onunla birlikte dua ediyorlardı. Zamanla bazıları yaşam boyunca keşişin yanında kalarak aynı yaşamı paylaşmaya koyuldular. Böylece çöl münzevilerinin kulubeleri etrafında ilk keşiş cemaatleri oluşmaya başladı.

Bu olay ilk kez Mısır çölünde meydana geldi ve kısa bir süre sonra Suriye ve Arabistan çöllerine yayıldı. 356'da ölen **Antonius** ile 399'da ölen **Makarius** Mısırlı Ermitlerin (münzevilerin) ilk ikisi olarak inzivaya çekilip kendilerini ölçüsüzce riyazete verdiler. 346 yılında ölen Pachomius kendisine katılan arkadaş ve şakirtlerle herbiri 100 keşiş barındıran 9 manastır kurdu. **Pachomius** müşterek hayatı örgütleyen bir kuralı kaleme alan ilk keşiş oldu.

Basilius, Nazianzus'lu Gregorius ve Nyssa'lı Gregorius (s.125) adında üç Kappadokyalı Peder ise keşişlik hayatını yukarda sözü geçenlerden çok değişik bir şekilde algılamaktaydılar. Onların kanısına göre toplum kötü değildi ve reddedilmesi gerekmezdi.

Bu Pederlerin üçü de faaliyet alanları çok geniş piskoposluklardı ve tanrıbilimsel tartışmaların siyasal sonuçları ile yakından ilgiliydiler. Buna karşın, muntazam fasılalarla çöl hayatına dönüp orada dua etme ve düşünme olanağını buluyorlar, böylece aşırı çalışmanın gerginliğinden kurtuldukları gibi, hayatın gerçek amacının İncilin öğretisini uygulama olduğunu da kendi kendilerine sürekli hatırlatıyorlardı.

Basilius'un keşişler için derlediği bu düzen, Doğu Kiliselerinde halen geçerliliğini korumaktadır. Basilius düzenini uygulayan manastırlar Suriye ve Arabistan çölleriyile

Anadolu ve Yunanistan'ın uœra yœrelerinde kuruldu. KeŒiŒler kendilerini ziyarete gelen kent sakinlerine dini œœœtler ve destek vermekle yetinmediler, œœlde kaybolan, takibata uœrayan, zorluklara maruz kalan yolculara da barınma imkânları, sığınak, huzur ve sœkœn yerleri saēladılar.

Batıda, 435'de œlen Johannes Cassianus keŒiŒlikle ilgili yazılar yazan ilk Peder oldu ise de Batı keŒiŒliēinin gerœek banisi 547'de œlen Benedictus (Benua) dır. Benedictus geœœ yaŒta Roma yakınında daēlık bir yœreye œekilerek kendini mœnzevi ibadet yaŒamına hasretmiŒti. Birkaœ yıl sonra, œnce eēitilmek œzere, daha sonra da yaŒamını paylaŒmak œzere baŒkaları da ona katıldı. Benedictus'un cemaat hayatı iœin kaleme aldıēı "Dœzen" adlı eseri, Batı keŒiŒliēi tarihinin en œnemli belgelerinden biri oldu.

Benedikten keŒiŒliēinin anahtarı "dua ve iŒ" tir. Manastırlarda, gœnde 7 kez birlikte mezmur okuma ayini œzerine kurulmuŒ olan gœnlœk bir œalıŒma dœzeni uygulanır, ilk dua sabah saat 2'de okunur. BaŒlangıœta bu manastırlarda faaliyet œncelikle tarıma yœnelikti, ancak Roma İmparatorluēu karanlıklar œaēınının yıkıntılarına gœmœlmeye baŒlayınca, Benedikten manastırları felsefi, ilmi ve tanrıbilimsel kœltœrœ koruma gœrevini œstlendiler. Avrupada Benedikten manastırları etrafında œok sayıda kent geliŒti, bœyœk kœltœrel merkezlerin birœoēu ise baŒlangıœta manastır okulları idi.

KeŒiŒlik Ortodoks kiliselerinde de Hıristiyanlıēın geliŒmesinde œnemli bir rol oynadı. Ortodoks keŒiŒleri, gœnde bir kez mœŒterek dua œngœren ve manastırlarda herkese farklı gœrevler veren Basilius dœzenini (s. 124) uyguladılar. Burada, Kuzey Yunanistanda bir yarımada iŒgal eden ve 20 manastır barındıran Athos Daēını (Aynaros) œzellikle zikretmek gerekir. Aynaros manastırları, Sina Daēındaki Azize

Catherina manastırı gibi manastırlar, Ortodoks Kilisesinin ruhani hayatında önemli bir rol oynamışlardır.

Balkanlarda ve Rusyada hıristiyan misyonerliğini üstlenen kişiler de keşişler olmuştur. Keşişler gittikleri yerlere Doğulu keşişlik geleneğini ve Aziz Basilius'un Düzen'ini de götürdüler. Özellikle Rus Ortodoks Kilisesinde keşişlik, bu ülkenin Hıristiyanlık tarihini etkileyen önemli unsur oldu.

3. "Hesikasm"

Hesikasm dinginlik anlamına gelen yunanca bir sözcük olup Ortodoks Hıristiyanlığında mistik hareketin başlıca akımına işaret eder. İlk kez 4. ve 5. yüzyıllarda, Anadolu ve Yunanistan keşişlerince uygulanan bu yöntemin başlıca ilham kaynakları Nyssa'lı Gregorius, Johannes Chrysostomos ve Maximus Confessor (ölümü 662) gibi Yunan Pederleri'dir. Hesikasm'ın en önde gelen nazariyecileri, Aynaros ve Sina Dağı manastırları keşişlerince yüzyıllar boyunca uygulanan yöntemleri, bir sisteme bağlayan Yeni Tanrıbilimci Simeon (ölümü 1022) ve Gregorius Palamas (ölümü 1359) oldu. Bunlardan hareketle tüm Rusyaya yayılan akım Rus manastır ruhaniyetinin önemli örneklerini verdi.

Hesikast'lar İsa duası denilen bir tür zikir uygularlar. Bu kısa dua, özel bir beden duruşu ile, gözler içten kalbe dikilmiş olarak ve nefesi kontrol altında tutmak sureti ile sürekli tekrarlanır. Gaye, kişide tanrısal özlemi uyandıran ve kavramsal olmayan bir kalp ibadetine erişmektir.

Aydınlık Tanrının özü olmamakla birlikte, tanrısal enerji veya Tanrıdan sudur eden bir lutuftur. Bu aydınlık, duyu ve zeka gibi fiziksel melekeleri, tinselliği algılamaya olanak verecek şekilde "uyutulan" kimselerce "görülebilir" veya deneylenebilir.

4. Ortaçağ Batılı Mistikleri

Batılı mistikler, Doğudaki Hesikastlar gibi, büyük çapta Dionysius'un etkisinde kaldı (s. 136). Dionysius'a göre insan hayatının gayesi, inananla Tanrı arasında insanın tedricen tanrılaşmasını sağlayan içten bir birliğe ulaşmaktır. Mistik, bir tür karanlığa girer ve bir "tanrısal ışını" bekler. Bu hal içerisinde, akıl yolu ile ne doğrulanabilen ne de yadsınabilen Tanrısal Mevcudiyeti doğrudan algılama durumuna var olur. Hugh (ölümü 1142), Aziz Viktor'lu Richard (ölüm 1173) ve Norwich'li Julian (ölümü 1342) gibi Batılı Mistiklerin Hıristiyan Mistisizmine yaklaşımı bu yönde gerçekleşmiştir.

Genelde Dominiken olarak adlandırılan Vaizler Tarikatı 1221 yılında ölen Dominik tarafından kuruldu. Kendilerini vaize ve eğitime adanmış Dominikenlere, başlıklar dışında gelirleri olmaması gerektiğinden, "Dilenciler Tarikatı" adı verildi.

Thomist denilen **Aristo'cu teolojik sentez**, özellikle Dominiken Albertus ve Dominiken Aquino'lu Thomas sayesinde Katolik Kilisesinin en önemli felsefi tanrıbilim sistemi oldu.

Dominiken tarikatına mensup Alman mistikleri, ilk mistiklerin katkılarını bir program şeklinde düzenleyerek,

1. Tanrının iradesine eksiksiz başeğme
2. Nefisten feragat etme
3. İsa'nınki dahil, duyularla algılanan tüm imajları reddetme yolu ile, mistiğin ruhunu Tanrının lûtfuna açılmaya, onu kabule hazırlamayı amaçladılar.

Bu mistik programın gayesi, mistik ile Tanrı arasına hiçbir şey giremeyecek kadar içten bir birleşme gerçekleştirmektir. Programın içerdiği bu nefsi yoketme arayışı, dolayısı ile panteist eğilimleri nedeniyle, bu girişimin doğruluğu birçok Hıristiyan tarafından tartışma konusu edilmiştir.

Bu akımın önderi ve başlıca hocası Meister Eckhart dır. (ölümü 1327) Eckhart'ın bazı yazıları Papa tarafından red edildiyse de, talebeleri Johannes Tauler (ölümü 1381), Heinrich Suso (ölümü 1366) ve Jan Ruysbroeck (ölümü 1381) sayesinde eseri Hıristiyan mistisizmini büyük çapta etkilemiştir. Protestan Reformu devrinde, Martin Luther Eckhart'ın yapıtlarının hayranı olduğu gibi, Kant ve Hegel gibi Alman filozofları da, bu eserlere büyük ilgi duydular. Günümüzde birçok Hıristiyan, Eckhart'ın yazılarını doğru yoldan sapma ithamlarına karşı savunurlar.

Assisi'li Francesco

Francesco (ölümü 1226) Hıristiyan tarihinin en sevilen ve en etkili simalarından biridir. Assisi kentinin varlıklı tüccar ailelerinden birinde dünyaya gelen Francesco, dünyevi zevklere yönelik yaşamından tatmin olmayarak İsa'yı izlemeye karar verdi. 20 yaşındayken, kendisi gibi genç bir arkadaş grubu ile birlikte İsanın çağrısına eksiksiz uymaya, onu yoksulluk içinde izlemeye koyuldu. İncil öğretilerine tümüyle uyan bu ödünsüz yoksulluk, Francesco devrinde hayli varlıklı olan Kiliseye açıkca meydan okuma anlamına geliyordu.

Kuşkusuz bir mistik olan Francesco haftalarca, aylarca mağaralara çekilerek orada dua etmeyi adet haline getirmişti. Tanrı ona olağanüstü görüntüler (rüyet) ve dinsel deneyimler bağışladı. Hayatın sonuna doğru, vücudunda İsa'nın yaralarının izi olan "stigmat"lar (işaretler) belirdi.

Bununla birlikte, Francesco'nun izlediği ruhaniyet yolu, eski Dionysius'cu mistiklerinininkinin tam tersi oldu. Francesco duyuları yoketme yerine, yaratılan dünyanın, Tanrının insanlara karşı teveccühünün açık bir delili olduğunu öğretti. Güneşe "kardeş", aya "bacı" diyen Francesco için tüm

hayvanlar, bitkiler, doğal olaylar Tanrı'nın sadık yaratıklarıydı. İlham ettiği hayat yolu, sadelik, sükûnet içinde Tanrıya dönüklük, zihinsel ve dünyevi faaliyetlerde çıkar aramaktan uzak, yaratılan evrenle içtenlik ve sevgi bağları kurmaktan geçmekteydi.

Francesco'nun tüm hıristiyanlık tarihinde İsa'ya en çok benzeyen kişi olduğu söylenir. Verdiği örnek, kaleme aldığı sayısız dualar, öğrettiği sade ve dolaysız iman yaklaşımı ve kurduğu çok sayıda kadın ve erkek tarikatı sayesinde, Fransisken ruhaniyeti Hıristiyan tarihinin en ileri gelenlerinden biri olmuştur.

5. İspanyol Mistikler

Hıristiyan Mistisizmi 16. yüzyılda, İspanyada Aziz Juan de la Cruz (ölümü 1591), Azize Avila'lı Tereza (ölümü 1582) ve Aziz Loyola'lı İgnatius (ölümü 1556) sayesinde doruğa erişti. Bu üç Aziz de son derece faal bir hayat sürmüş, Katolik Kilisesi içersindeki reform hareketlerine derinden derine katılmışlardır. Mistik yazıları ise Hıristiyan geleneğinin en önemlileri teşkil eder.

a. Juan de la Cruz

Juan, mistik yazılarında, Tanrının özde her türlü kavrama, duyma, ve hayal etmenin dışında kaldığını, sırf sevgi sayesinde dolaysız algılanabileceğini savunur. Tanrı Ruhun aşığı ve kılavuzudur. İnanana, kendisine götüren yolu gösterir. Tanrı ruhu "duyuların gecesi" sayesinde kişiyi her tür avuntu ve duyarlı ibadet zevkından arttır. Kişiyi, mistik, saf, katıksız iman ve donatır ve bunun dışında kişide hiç bir şey kalmaz.

Bir dinleme süresi sonunda, Tanrı, mistiği, Tanrının büyüklüğü ve üstünlüğünün, insanın ise küçüklüğü ve

liyakatsizliğinin acılı bilinci olan "us gecesi" sayesinde arıtmaya başlar. Mistik kişinin yaşamı boyunca devam eden bu iki arıtma sürecinden ruhun Tanrı ile birleşmesi meydana gelir.

Juan de la Cruz kişinin (zevcenin) Tanrı (zevc) ile birleşmesini izah etmek için Juan beşeri aşk deneyiminden esinlenerek, cüretli cinsel betimlemeler kullanır.

b. Avila'lı Tereza

Tereza tüm hıristiyan geleneğinde, mistik duanın aşama ve türlerini ele alan belki de en büyük yazardır. İnananın hayatını çok daireli bir şato şeklinde tasvir eder. İsa ise ortada beklemektedir. Ruh ona ulaşmak için herbiri bir tür ibadeti temsil eden 7 odadan geçecektir. İbadetin her anını çeşitlemeleri ve bölümleriyle ayrıntılı olarak anlatır.

Duaya ulaşmadan önce inanan, kendi gayreti ile, dünyevi bağlardan ve içindeki engellerden kopup arınmak için üç aşama kateder. Dördüncü durağa geldiğinde, tanrı lûtfunun başlattığı ve ruhu edilgin, pasif bir kâr sahibi durumuna getiren "Tanrı vergisi" ibadet başlar. Dördüncü aşamada irade Tanrı ile birleşmiştir, ancak hafıza ve hayal hala özgürce hareket eder. Beşinci aşamada tüm fonksiyonlar Tanrıya yöneliktir ve sade, yalın birleşme ibadeti başlar. Altıncı aşamada, genelde hayaller, kendinden geçmeler vs. gibi görüntüler refakatinde vecdi dua yer alır. Yedinci aşamada ise her tür olay aşılmıştır, geriye sadece "mistik izdivaç" kalır.

Müslümanlar arasında tasavvuf edebiyatına aşina olanlar, Tereza'nın yazılarında, makamat, ahval, fena, baka ve Sufilerin diğer kategori ve yöntemleri ile benzerlikler teşhis edebileceklerdir. Gerçekten de Hıristiyan mistisizminin "altın çağı"nı oluşturan 16. yüzyılda İspanyol yazarları tümüyle Sufi geleneklerinin güçlü etkisi altında kalmıştır. Bu etki Loyola'lı

Ignatius'un eserlerinde de görülmektedir.

c. Loyola'lı İgnatius

İgnatius gençlik yıllarında hayli düzensiz hayat süren bir askerdi. Bir savaş sırasında yararlandıktan sonra nekâhat döneminde Tanrıya dönme deneyimini yaşadı. İbadetle, arayışla geçen birkaç yıl sonunda Paris Üniversitesi'ne girdi ve orada bazı arkadaşları ile birlikte, genelde Cizvit adı ile bilinen İsa Cemiyetini kurdu.

Cemiyetin gayesi Protestanlar gibi Kilisede Reform gerçekleştirmektir, ancak bunu yaparken Papanın otoritesine sadık kalmayı da taahhüt ettiler. Cizvitler, yoksulluk, iffet ve itaat yeminlerinden ibaret olan geleneksel üç and'a ek olarak Papa'nın kendilerini göndereceği yere gitmeye de and içteler.

İgnatius, mistik deneyimlerini "Özyaşam Öyküsün"de ve "Ruhani Temrinler" adı ile bilenen ruhaniyet el kitabında kaleme almıştır.

İgnatius ruhaniyetinin ağırlık noktasını tenhaya çekilme (halvet) oluşturur. Halvet, yılda bir kez 8 günlük ya da hayatta iki kez 30 ar günlük bir inziva ve yoğun ibadet süresidir. Bu süre içinde kişi kendini adım adım Tanrı sevgisinin temaşasına götürecektir özgül bir yol izler.

İgnatius katı biçimlere sokulmuş dua yöntemleri geleneğine son vererek hayal gücünü ön plana çıkarır. Hıristiyan ruhaniyet tarihine önemli katkısı, Tanrı Ruhunun etkisi ile beliren düşünce ve duygularla, kötülük ruhundan ileri gelenleri birbirinden ayırmak için uyguladığı basit ve etkili yöntemdir. Katolik Kilesesinde şimdilerde evrensel bir nitelik kazanan halvet hareketi ve Katoliklerin yaşadığı dünyanın her yerinde kurulan halvet evleri büyük çapta Cizvit etkisinin eseridir.

6. Protestan geleneğinde Mistisizm

Yukarda da belirttiğim gibi, Protestanlar mistisizme yaklaşımlarında az çok kuşkulu bir tutum izlemişlerdir. Protestanlara göre, mistik arayış için ne Kutsal Kitapta ne de İlkçağ Kilisesinin deneyiminde ciddi bir dayanak mevcut olmadığı gibi, mistisizm daha çok, hıristiyan yaşamının toplumdaki gerçek sorumluluklarından bir kaçış niteliğini taşır. Bununla birlikte, Protestan geleneği de bazı mistikler ve kendine öz ruhaniyet modelleri üretmiştir.

Protestan mistiklerinin en eskilerinden biri 1624'de ölen Luteryen Jacob Boehme'dir. Boehme ancak tanrısal esinle öğrendiğini, yani dolaysız olarak Tanrı deneyiminden doğan bir mistik bilgiyi anlattığını iddia eder. Yazılar güç anlaşılır niteliktedir ve İsviçreli teosof Paracelsus kadar simya ve astrolojiden de alıntılar içerir. Boehme'nin yazılarının neticede panteist mi yoksa düalist mi olduğu konusunda bilginler ortak bir kanaata varamamışlardır. Ancak bu yazılar Alman idealistlerini ve Hegel, Schelling, Von Baaeder gibi romantikleri etkisi altında almıştır.

Protestan dingincileri her tür çabayı reddederek, inananın Tanrının harekete geçmesini sabırla beklemesi gerektiğini savunurlar. Genellikle Quaker adı ile bilinen Dostlar Cemiyeti bu tip dinginciliğin bir örneğidir. Quaker'ler ne bir ibadet türü salık verir, ne de kendilerine bir başkan seçer, Tanrının cemaate hitapetmek için istediğini tayin edeceğine inanırlar. Onlar için önemli olan "insanın iç ışığıdır". Bu ışık özünde, Tanrının ve insan ruhunda dolaysız etkin olan İsa'nın varlığı duygusudur.

Derin ruhani taraftarı olan bir protestan hareketi de **Piyetizm'dir**. Bu hareket 17. asır Almanyasında Luteryen Kilisesinde bir reform akımı olarak başlamıştır.

Piyetistler, imanın ve doktrin doğruluğunun entellektüel ifadesine fazla önem verildiğini, sonuç olarak da imanın uygulamada fazla canlılık gösteremediğini ileri sürüyorlardı. Önce dua etmek ve Kutsal Kitabı okumak üzere gruplar, dernekler oluşturdular ve tüm hıristiyanların ruhbanlık bilincini geliştirdiler.

Piyetizmin ingiliz karşılığı 18. yüzyılda John Wesley (ölümü 1788) önderliğinde gelişti. Wesley hayatı boyunca hıristiyan olmakla birlikte 1758'de yaşadığı dinsel deneyim sonunda yaşamının geri kalan kısmını "pratik bir din"i savunmaya ve Tanrı lufu ile "insan ruhunda Tanrısal yaşamın doğmasını, korunmasını, gelişmesini" sağlamaya hasretti. Bu hareket, sonunda İngiltere Kilisesinden koparak **Methodist Kiliseyi** kurdu.

Pentekotist hareket, çağdaş şekli ile, Amerika Birleşik Devletlerin'de 19. yüzyılda, yenileşme arayan çevrelerde başladı. Pentekotist'ler su ile gerçekleştirilen Vaftiz Gizeminden farklı bir anlam taşıdığını ileri sürdükleri "Kutsal Ruhla Vaftiz"ın önemini vurgularlar. Kutsal Ruhun güçlü etkisinin kanıtı olarak, havarisel toplulukta varolan ve Aziz Paulus mektuplarında sözedilen, "dillerde" konuşmak, kehanet etmek, şifa vermek, şeytanları kovmak gibi Tanrının başısladığı olağanüstü yetenekleri ileri sürerler. Pentekotist mezhebinin belirgin nitelikleri büyük bir içtenlik ve çoşkulu ibadet eylemidir.

1960'dan bu yana Pentekotizm'i belirleyen niteliklerin bir çoğu sadece Pentekotist kiliselerde değil, Ortodoks, Katolik ve geleneksel ilkelere bağlı protestan kiliselerinde de görünmeye başladı. Bu akıma genellikle "Karismatik hareket" adı verilir.

SONSÖZ

"Summa Theologiae" adlı büyük yapıtının başında Aquino'lu Thomas şöyle der: "Tanrı'nın ne olduğunu değil, sadece ne olmadığını bilebiliriz". "Kelâm geleneğine bağlı büyük Müslüman düşünürleri de aynı iddia bulunmuşlardır. Paradoks şuradan kaynaklanıyor: Tanrı insan yaşamının kalbinde bulunmasına rağmen, kendini açıklamasına, etkinliğini göstermesine, herşeyi yönetmesine rağmen, yine de insan anlayışının çok ötesinde bir giz olarak kalmaktadır. Hıristiyan veya müslüman olarak hepimiz kutsal kitaplarımızı okuyor, dini geleneklerimizin çeşitli yönlerini inceliyor, dinimizin öğretilerine uygun bir yaşam sürmeye gayret ediyoruz, ancak Tanrı yine de yadırgamamıza neden olabiliyor, özgü ve özgür etkisi ile, gücü ile bizi ileriye doğru itebiliyor.

Bu kitapta, Hıristiyan Kutsal Kitapları, Hıristiyan inancının ağırlık noktaları, Hıristiyan topluluğunun tarihsel gelişmesi, tanrıbilimi, felsefesi, dini ve deruni yaşamı hakkında kısa bilgiler vermeye çalıştım. Maksadım, Hıristiyan dininin çeşitli veçhelerini Müslüman öğrenciler için anlaşılabilir şekilde sunmaktı. "Anlaşılabilir" sözcüğünden kastettiğim anlam, Müslümanları ikna etmek değildir; dileğim sadece, samimi ve bilinçli hıristiyanların bu dinde, Tanrı sorununa ne şekilde inanılır bir yanıt bulduklarını Müslümanların görmesidir. Bazı yanlış anlaşılmaları ortadan kaldırabildimse, Hıristiyan inancına bağlı olanların benimseyebileceği bir Hıristiyan dini anlayışı sunabildimse, bu çalışmam Müslümanlarla Hıristiyanların birbirlerini anlaması ve saymasında ileriye doğru atılmış küçük bir adım sayılabilecektir.

Günümüzün dünyasında insanların sayısız gereksinimleri vardır. Günlük yaşamın olayları, bunalımları, yoksunlukları ve geçici zevkleri ötesinde birşeye inanma gereksinimleri vardır.

İnsan olarak varabilecekleri yere varma ve insan toplumunun belirgin nitelikleri olması gereken adalet ve saygınlığa ulaşma yolunda savaşmayı sürdürmek için umut nedenine gereksinimleri vardır. Bencilliklerin, anlaşmazlıklarının, yalnızlıklarının ötesine geçmek için bir ilham kaynağına gereksinimleri vardır. Tanrı Kendisine inananlara sözle ve örnekle gerçek insanlığın yolunu gösterir, ve insanlar bunu ortaklaşa üstlenme durumundadırlar. Papa 2. Jean - Paul'un 1980 yılında Nairobi'de kendisini karşılayan Müslüman topluluk temsilcilerine dediği gibi "Müslümanlarla Hıristiyanlar, barışı, sosyal adaleti, manevi değerleri ve insanın tüm gerçek özgürlüklerini ileri götürmek için müşterek bir yükümlülük üstlenmeğe" çağrılmışlardır. Dini topluluklarımızı, karşılıklı ilişkilerinde ve yeryüzündeki hayata ortak bakış açılarında bekleyen görev budur.

EKLER

Ek 1

Kutsal Kitaptan okunması önerilen parçalar

72 kitaptan oluşan Kutsal Yazı hayli uzun bir eserdir. 2. bölümde incelenen konulara ilişkin Kutsal Kitap metinlerini okumak isteyenlerin ilginç bulabileceği bazı parçalar seçtim. Ayrıca Eski ve Yeni Antlaşmadan alınan parçaların listesini de hazırladım ve Kutsal Kitap öğretisini en açık şekilde yansıtan kısımları seçmeğe itina gösterdim. Bu seçim doğal olarak kişiseldir. Başka bir hristiyan, diğer parçaların daha önemli olduğunu düşünebilir.

A. Eski Antlaşma

1. Musa Yasası (Torah)

Tekvin 1-2;	Yaratılış.
3;	Adem ve Havva'ın günahı.
6-9;	Nuh'un öyküsü.
12-13 + 15-17, 21-22;	İbrahim'in öyküsü.
37-48;	Yusuf ve kardeşlerinin öyküsü.

Çıkış

2;	Musa'nın doğuşu ve çocukluğu.
3-4;	Musa Arabistanda : Peygamberliğe çağrılışı.
5;	Musa ve Firavun.
7-10;	Mısır'ın azapları
12;	Birinci Fısh bayramı
13-14;	Kızıl Denizden geçiş
19-20;	Sina Antlaşması ve 10 Emir
Sayılar 11-14;	Yahudi kavmi çölde

Tesniye	1-3;	Musa'nın son talimatı
	6-7;	Musa Yasası
	29-31;	Musa'nın ölümü

2. Yahudi kavminin tarihi.

Yeşu	6;	Eriha'nın fethi
Hakimler	13-16;	Şimşon'un öyküsü
1 Samuel	1-3;	Samuel'in öyküsü
	10-12;	Saul, birinci kral
	16-24	Davud'un öyküsü, gençlik yılları
2 Samuel	5-9; 11-12;	Kral Davud'un öyküleri
1 Krallar	3-10;	Süleyman'ın ve Mabedin öyküleri
	17-19;	İlyas'ın öyküsü
2 Kırallar	24-25;	Kudüs'ün yıkımı ve Babil'e sürgün
Ezra	1, 4-6;	Kiros/Keyhrusev Yahudi kavmini yeniden ihya ediyor.
Nehemya	8;	Ezra Yahudi kavmine Kanun Kitabını okuyor.

3. Şiirsel ve bilgesel kitaplar:

Eyub	1-2;	Eyub'un sabrı ve şeytan tarafından denenmesi
	3;	Eyub doğduğu güne lanet okur.
	29-31;	Eyub kendikendini aklar
	38-39,42;	Tanrı Eyub'a cevap verir ve sağlığını tekrar bağışlar

Mezmurlar	5,134; 6,22,38,41,55,86; 8,19,29,33,93,95,99,103,104,139,148,150; 23; 32;51 62,63,90,131 71;	Sabah ve gece duaları Sıkıntı ve deneyim anları için dualar Tanrıya şükür ilahileri Tanrı, İyi Çoban Pişmanlık duaları Umut duaları Bir ihtiyarın duası
Meseller	6, 10-22;	Süleyman'ın bilgelik öğütleri
Vaiz (Kohélet)	1-12;	Yaşamın anlamı hakkında düşünceler
İlahiler ilahisi	1-8;	İnsani aşk şarkıları
Hikmet (Bilgelik)	3;	İyinin ve kötünün yazgıları

4. Peygamberler

İşaya	6; 40; 42, 49, 50, 52, 53;	İşaya'nın peygamberliğe çağrısı Teselli peygamberi Cefakar kul
Yeremya	31;	Tanrı kavmini ihya edecek
Hezekiyel	16;	Yahudi kavminin alegorik öyküsü
Daniyel	2-5; 7;	Daniyel ve Nebukadnetsar'in öyküleri Daniyel'in apokaliptik görüntüleri

Hoşea	1-2;	İsrail, Tanrının vefasız zevcesi
	11;	Tanrının rahmeti hertür anlayışı aşar
Amos	2-4;	Amos, sosyal adaletin peygamberi
Yunus	1-3;	Yunus'un öyküsü
Zekerya	8;	Mesihin selamet vaadi

B. Yeni Antlaşma

1. İnciller

Matta	1-2;	İsa'nın doğuşu
	5-7;	Dağdaki vaaz
	8-9;	İsa'nın şifa mucizeleri
	13;	Tanrı Hükümdarlığı ile ilgili meseller
	23;	İsa'nın Yahudi liderleri hakkındaki eleştirileri
	25;	Son Yargı
Markos	11-12;	İsa'nın Kudüsteki vaazları
	13;	İsa'nın apokaliptik vaazı
	14-16;	İsa'nın azabı, ölümü ve dirilişi
Luka	1-2;	Vaftizci Yahya'nın ve İsa'nın doğuşu
	3;	Vaftizci Yahya'nın vaazı
	15;	Tanrının merhameti ile ilgili üç ünlü mesel
	17-19;	İsanın yaptıkları ve öğrettikleri
Yuhanna	1;	Giriş: Ten olan Tanrı Kelamı
	6;	İsanın "Hayat ekmeği" ile ilgili vaazı
	10;	"İyi çoban" meseli
	13-17;	Son Akşam Yemeği öyküsü
	21;	Dirilişinden sonra İsa'nın son görünüşü

2. Havarilerin İşleri

Havarilerin işleri	2;	İlk Hıristiyanların Pentekost deneyimi
	9-22	Paulus'un hıristiyanlığa dönmesi
	19;	Paulus'un Efes'te geçirdiği iki yıl
	27-28	Paulus'un Roma seyahati

3. Mektuplar

Romalılara	12-14;	Hıristiyan yaşamının görevleri
1 Korintlilere	13;	Sevginin üstünlüğü
	15;	Ölülerin dirilişi
Galatyalılara	5;	Hıristiyan özgürlüğü ve Ruhun semereleri
Efeslilere	5-6;	Ahlaki öğretim
1 Timoteos'a	2-3;	Hıristiyan topluluğunda görevler
İbranilere	5-7;	İsa'nın ruhbanlığı
Yakub	1-5	Fiiliyatta din
1 Yuhanna	3-4;	Sevgi kanunu

4. Esinleme

(Apokalips)	2-3;	Asya Kiliselerine mektuplar
	14;	Kuzunun Apokaliptik görüntüsü
	20-22;	Göksel Kudüs görüntüsü

EK 2

Teknik Terimler Sözlüğü

Antlaşma: İki taraf arasında serbestçe akdedilen ve her tarafa karşılıklı taahhütler yükleyen akittir. Sina Dağı Antlaşması ile Tanrı ile Yahudiler arasında özel bir ilişki kuruldu. Hıristiyanların inancına göre, İsa Tanrı ile insanlık arasında yeni bir Antlaşma (Yeni Ahit) başlattı.

Apokaliptik (esinleme) vahiy edebiyatı: M.Ö. 200 yılından M.S. 100 yılına kadar yazılan, halen varolan dünyanın sonunu ve gelecek dünyanın başlangıcını açıklamaya çalışan Yahudi ve Hıristiyan eserleri bu isimlerle vasıflandırılır. Karmaşık imgeler ve semboller sayesinde bu yazılar, okuyucunun dikkatini dünyanın ilerdeki yazgısına ve "Rab Günü"nü'nün gelişine çekmeye çalışırlar. Apokaliptik edebiyatının en güzel örnekleri, Eski Antlaşmada Daniyel'in Kitabı, Yeni Antlaşmada ise Yuhanna'nın "Esinlenme"sidir. Kutsal Kitapta daha başka Apokaliptik yazı örnekleri bulunabileceği gibi, Kutsal Kitapla ilgili olmayan Apokaliptik yazılar da mevcuttur.

Apokrif'ler: Kutsal Yazı "Kanon" (Resmi liste)una kabul edilmeyen kitapları kapsar. Eski Antlaşma Apokrifleri, Ortodoks ve Katoliklerin Kutsal Yazıların bir parçası olarak kabul ettiği, ancak Yahudilerle Protestanların reddettiği kitapları içerir. Bunlara Deuterokanonik denir. Yeni Antlaşma Apokrifleri ise, Hıristiyanların esinli Kutsal Kitap olarak tanımadığı sahte İnciller, mektuplar vs. den oluşur.

Apostolik(havarisel) Kilise: İsa'nın ilk Havarileri ve Şakirtleri devrinin Kilisesidir; bu çağ yaklaşık 30 yılı civarında İsa'nın ölümü ile başlar ve yaklaşık 100 yılına kadar uzanır.

Christus: Bk. Mesih.

Diaspora: Yahudi cemaatlerinin Filistin dışına dağılması. Tarih boyunca; bu olay birkaç defa vukubuldu; ikinci bir anlamda bu kelime, Filistin dışında yaşayan musevi topluluklar için de kullanılır.

Diatessaron: Dört İncilden seçme parçaları tek ve uzun bir öykü halinde getiren bir İncil yayımı. En ünlü Diatessaron Tatianus'unkidir.

Dogma: Tanrı tarafından açıklanan ve Kilisenin tanımladığı iman ögesi.

Efkaristiya (Şükran): Hıristiyan imanının kalbini oluşturan ibadet. Evkharistiya İsa'nın son akşam Yemeğinin anılması ve yeniden güncelleştirilmesidir.

Eksejz: Kutsal Yazıların tam anlamını dilbilimsel tahliller yolu ile çıkarma çabasıdır.

Eksodus (Çıkış): Yahudi kavmini Mısır dışına çıkaran Tanrı eylemi.

Endüljans: Günah nedeniyle ödenmesi gereken kefaretin, dua ve hayır işleri sayesinde kısmen affedilmesi.

Ermeni Apostolik Kilisesi: Ermenistan Kralı 3. Diritad Aydınlatıcı Aziz Gregorius Lusaroviç sayesinde Hıristiyanlığı benimsedikten sonra, Ermenistan, Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul eden tarihin ilk ulusu oldu. Ermenistan Kilisesi Kalkedon Konsilini kabul etmediğinden Ortodoks ve Katolik Kiliseleri ile bir değildir. Bugün Ermenistan Cumhuriyetinde bulunan Eçmiadzin Katolikos'u Ermeni Kilisesinin ruhani lideridir.

Evanjelik (incilci) Hıristiyanlar: İmanı 4 incille uyum içinde olan tüm hıristiyanlar geniş anlamda "evanjelik" sayılabilse de, bu terim günümüzde genellikle Kutsal Kitabın sözü sözüne öğretisini inancın tek temeli olarak kabul edenleri niteler.

Gizem: Dirilen İsa'nın Hıristiyan birliği içerisinde gerçekleştirildiği görülmeyen, ancak işaretler ve ayinler aracılığı ile görülür veya duyulur duruma getirilen eylemler.

Hipostaz: Varolma tarzı. Hıristiyanlar Tek olan Tanrının üç esas ve ebedi hipostaz'ı ya da var ve etkin olma tarzı olduğuna inanırlar. Hipostaz sözcüğü Arapçaya sıfah/sıfat ya Uknun/akanım, latinceye de persona olarak çevrilmiştir.

İkon: İsa'nın, Kutsal Kitap'ta sözedilen şahısların ve Hıristiyan Azizlerinin resimlerine verilen isimdir. İkonlara ya da heykellere tapılmaz, ancak sayelerinde, temsil ettikleri şahıslara saygı gösterilir.

İncilci: Matta, Markos, Luka, Yuhanna gibi 4 incil yazarının herbirine verilen ünvandır.

Katolik Kilisesi: Kilisenin, başında Roma Piskoposu Papa bulunan bir piskoposlar heyeti tarafından yönetilmesi gerektiğine inanan Hıristiyanlar topluluğudur.

Kefaret: İsanın ölümü sayesinde insanın Tanrı ile barışması, Kefaret, insan günahının meydana getirdiği tüm engelleri yıkarak, Tanrı ile insan arasında Yeni ve ebedi bir antlaşma kurulması.

Kilise: "Toplantı" anlamında, grekçeden gelen bir isimdir. Kilise, Tanrının İsa'da gerçekleştirildiğine tanıklık etmek üzere tarihte varolan, milletlerarası **Hıristiyan topluluğudur**. Sözcüğün ikinci bir anlamı ise Hıristiyanların ibadet için bir araya geldikleri bina ya da Hıristiyan topluluğunu niteleyen örgütlü yapılaşmalardır.

Kıpti Kilisesi: Manevi şefi İskenderiye Patriği olan Mısır ve Etyopya Kilisesi. Geleneğe göre bu Kilise Aziz Markos tarafından kurulmuştur. Kıpti Kilisesi Kalkedon Konsilinin kararlarını kabul etmediğinden, Ortodoks ve Katolik

Kiliselerinden ayrılmıştır. 1959'dan beri Etyopya Kilisesi bağımsızdır.

Konsil: Piskoposlarla Kilise temsilcilerinin din ve disiplin konularını tartışmak üzere yaptıkları resmi toplantıdır. Ökümenik (evrensel) konsiller tüm Kiliselerin piskoposların bir araya çağrılması ile oluşur. "Yerel" konsiller bir millet veya bölgeye mensup piskoposların katkısı ile toplanır ve çoğu kez "sinod" adı ile anılır. İlk yedi ökümenik konsili tüm Hıristiyanlar kabul eder. Müteakip 14 konsile Katolikler ökümenik otorite atfeder.

Kurtuluş: Tanrının, İsa'nın ölümü ve dirilişi sayesinde, insanlık uğruna gerçekleştirdiği kurtarıcı eylemler.

Kutsal Kitap Esini: Kutsal Kitapların insani yazarları üzerine Tanrının icra ettiği, onları yazmaya teşvik eden ve ifade ettiklerinin Tanrının öğretmek istediği olduğunu kanıtlayan etki.

Kutsal Kitap "Kanon"u: Hıristiyanlarca Kutsal Kitabın bir parçası olarak kabul edilen kitap dizisi veya listesi. Kanonik Kitap, Hıristiyan Kiliselerince Hıristiyan Yazılarının bir parçası olarak kabul edilen kitaptır.

Mektup: Bir Havari veya İsa'nın ilk şakirtlerinden biri tarafından bir bireye ya da yerel bir Hıristiyan toplumuna yazılan mektup. Bu mektuplardan 21 adedi Hıristiyanlarca Kutsal Yazılara ait Kitaplar olarak kabul edilmiştir.

Mesih: Yahudi Kavminin beklediği **Kurtarıcı**. Hıristiyanlar, Yahudilerin Mesihi bekleyişlerinin İsa'da gerçekleştiğine inanırlar. Mesih sözcüğünün grekçe tercümesi Christos'dur.

Ortodoks: Aynı inancı paylaşan ve İstanbulda oturan Ökümenik Patriğin onursal önceliği kabul eden otonom

Kiliseler camiası.

Ortodoks Kiliseleri, ilk dört İstanbul (Constantinopolis), İskenderiye, Antakya ve Kudüs Patrikliğini, daha sonra kurulan Rusya, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan Patrikliklerini ve Kıbrıs, Yunanistan, Çekoslovakya, Polonya, Arnavutluk Kiliselerini içerir. Sıfat olarak "ortodoks" terimi "gerçek doktrine sahip" anlamına gelir.

Ökümenik Patrik: İstanbul'da oturan İstanbul Patriğine verilen ünvan. Bk. Ortodoks.

Papa: "Baba" anlamına gelen bu ünvan Katolik Kilisesinde Roma Piskoposuna, Kıpti Kilisesinde ise İskenderiye Patriğine verilir (Bk. Katolik Kilisesi)

Patrik: 1. Kutsal Kitapta Adem, Nuh, İbrahim gibi şahıslara verilen ünvan. 2. Hıristiyanlığın, Roma, İskenderiye, Antakya, Kudüs, İstanbul gibi 5 eski merkezin başlarına verilen ünvan. Bu ünvan komşu bölgenin kiliselerine de şamil olan bir otorite niteler. Patrik ünvanı Ortodoks Kilisesinin otonomi (müstakil) Kiliselerin başları için de kullanılır (Bk. Ortodoks).

Patristik: (ya da Patroloji). İlk beş yüzyıl boyunca Hıristiyan toplumunun başları ve düşünürleri olan "Pederlerin" yazılarını inceleyen bilim dalı.

Pentatök: (harfiyen 5 bölümlük kitap). Kutsal Yazının ilk beş kitabını içeren Musa Kitapları, (yani Torah) için kullanılan grekçe sözcük.

Pentekost: Fıfış bayramından 50 gün sonra kutlanan Yahudi Hasat bayramı. Hıristiyanlarda bu sözcük, 12 Havariye, Yahudi bayramı sırasında Kutsal Ruhun güçlü varlığını hissettiren olayı tanımlar.

Piskopos: harfiyen gözetici. Piskopos her bölgede, yani

"diosez'de" hıristiyan topluluğunun manevi şefidir.

Protestan: 16. asırda Martin Luther tarafından başlatılan reform hareketinden ilham alan Kiliseler. Protestan cemaatleri Kutsal Kitap mesajının önceliğini vurgulamakla birlikte geniş bir inanç ve ibadet yelpazesi oluşturur.

Ruhaniyet: (tinsellik) İnanan kimsenin Tanrı ile kusursuz bir ruh ve kalp birliği gerçekleştirmesini amaçlayan, hıristiyan mesajını içten kavrama ve ona göre yaşama çabasıdır. Hıristiyan tarihinde söz konusu edilen çeşitli tinsellikler İsa'yı en iyi şekilde izlemeye yönelik, hıristiyan yaşam kılavuzları veya vasıtaları niteliğindedir.

Simoni: Kutsal nesnelere, ibadet, imtiyazları vs. alıp satma günahı.

Süryani Kadim Kilisesi: Suriye kilisesinin menşei eski Antakya Hıristiyan cemaatine dayanır. Ruhani lideri Antakya Patriğidir. Suriye kilisesi Kalkedon Konsilini tanımadığından, Ortodoks ve Katolik Kiliseleri ile birlik halinde değildir.

Şizm (Skizma; bölünme): Hıristiyan topluluğu içinde meydana gelen, doktrin farklılığından kaynaklanmayan bölünme.

Tenalma: İlahi Kelâm'ın ten alması ve İsa'da insan olarak bu dünyamıza gelmesidir.

Vatikan: Roma Piskoposu Papanın ikamet yeri ve yönetim merkezi. Resmi ünvanı "Kutsal Makam"dır.

E N D E K S

Abelard	118	Barnabas İncili	43
Adem	22	Barth, Karl	120, 126
Albertus	118, 140, 150	Baruh Kitabı	30
Albijular Hareketi	106	Basilius	125, 148
Allah (Tanrı)	18-20,55	Benedictus	148
Peder	56	Benedikten	137
Üçlü Birlik	64-73	Berdyaev, Nicolas	120, 143
Amalorparvadass	121	Bible (Kutsal Kitap)	
Ambrosius	117,124-126	"Kanon'u:	
Amos	25	Eski Antlaşma	13-14, 110
Anabaptistler	108	Yeni Antlaşma	40-41
Anawim	26	Boehme, Jacob	154-155
Anselmus	76,118,138	Boethius	136
Antakya	98	Boff, Leonardo	121
Antonius	147	Bogomiller	106
Apokalips Kitabı	49	Bonaventura	141
(Yuhanna Esinlemesi)		Bonhoeffer, Dietrich	120
Apokrifler: Eski Antlaşma	29-30	Bulgakov, Sergei	120
Yeni Antlaşma	41-42	Bulgaris, Eugenios	119
Arabistan'da Hıristiyanlar	72	Bultmann, Rudolf	120
Aristo	134,139-142	Calvin, Jean	108, 118
Arius	99-100	Cassianus	148
Arminius, Jacobus	119	Cizvitler	109,119
Athanasius	99	Colet, John	142
Augustinus	117, 125, 135	Congar, Yves	121
Aziz Viktor'lu Hugh	150	Constantinopolis	104
Aziz Viktor'lu Richard	150	(Istanbul)	
		Cyprianus	124
		Chrysostomos, Johannes	125
Babyl sürgünü	26	Çıkış	19, 23
Bañez, Domingo	119	Daniyel Kitabı	27, 49
Baptistler	108		
Barışma Gizemi	92		
Barnabas	97		

Descartes, Rêne	142	Florowsky, Georges	120
Devteronomos Kitabı	23, 24	Fotius	104
Devteronomos Tarihi	24	Francesco, Assisi'li	151
Diaspora	13		
Diatessaron	44, 123	Genesis (Tekvin) Kitabı	22-23
Dionysius	117,136, 150	Ghazali, al-	138
Doket Hareketi	99	Gilbert de la Porrée	65
Dominik	150	Gizemler	87-95
Dominikenler	119,150	Gnostikler	99
Dünya Kiliseler Konseyi (World Council of Churches)	112-113	Gregorius, Narianzus'lu	125
		Gregorius, Nyssa'lı	125
		Gutierrez Gustavo	121
		Giçlendirme Gizemi	90
Eckart, Meister	151		
Efes Konsili	100	Haçlı Seferleri	105
Efkaristiya Gizemi	94-95	Hasta Gizemi	92-93
Elişâ	25	Havarilerin İşleri	36-37, 52-53,96
Elizabeth, İngiltere'li	108	Heidegger, Martin	120
Engizisyon	106	Hermes Trismegistos	133
Esin	15-17	Hesichasm	149
Esinleme (Vahiy)	17, 39-40	Hezekiyel	27
Eski Antlaşma	21-31	Hieronymus	124
Esther Kitabı	30	Hippolytus	123, 133
Etik, hıristiyan	128	Hoşea	25
Eusebius	124	Huguenot'lar	108
Evlilik Gizemi	91	Hulul	66
Evtiches	101	Hus	106
Exodus (Çıkış)	19, 23	Hypostasis	69
Eyup Kitabı	28-29		
		İbn Bajja	138
Farabi, al-	138-141	İbn Rüşd	138-141
Felsefe	132-142	İbn Sina	138-141
Ficino, Marsilio	142	İbn Taymiyya	8
Filioque	104	İbn Tufayl	138,139,140
Fisher, John	142	İbrahim	9-22
Florensky, Pavel	120		

İbraniler'e Mektubu	48	Kuran	41, 73
İgnatius, Loyola'lı	154	Kurtuluş (Selâmet)	74-87
İkonoklast Çatışma	102-103	Kutsal Ruh (Tanrı Ruhu)	40-41,67,70
İlyas	25	Kyryllus, İskenderiye'li	125
İnciller	33-34	Kyryllus, Kudüs'lü	124
İrenaeus	123,133	Lombardus, Petrus	118,139
İsa	51-55,58-60, 77-79	Lubac, Henri de	121
İsa'nın ünvanları	60-63	Lucaris, Cyril	110
İslâm	105, 110-112	Luka İncili	36-37
İskenderiye	14, 98, 133	Luther, Martin	107-118
İşaya	25-27, 63	Leon III, İmparator	102
İttihad	66	Leviticus (Levililer) Kitabı	23
İznik (Nicaea) Konsili	99-100	Makarius	147
İznik, 2. Konsili	103	Makdisi, George	118
Jamnia	144	Makkabi 2 Kitapları	29
Juan de la Cruz	152	Marcion	124
Julian, Norveç'li	150	Markos İncili	35-36
Justinianus, İmparator	133	Matta İncili	34-35
Justinus	123	Maximus Confessor	149
Jüdit Kitabı	30	Mckenzie, John	67
Kadıköy (Kalkedon) Konsili	101	Mennonitler	108
Kant, Emmanuel	126	Meryem	57,74
Kapüşenler	109	Meseller Kitabı	19
Karismatik Hareketi	156	Mesih	27-28,61-62
Keldani Katolikler	101	Methodistler	108,156
Keşişlik	145-148	Meyendorff, Jean	120
Kıpti Kilisesi	101-102	Mezmurlar	28
Kierkegaard, Soren	143	"Millenarist" Hareketleri	99
Kilise	87	Mistisizm	143-156
Kindi, al-	138	Misyoloji	129
Klement İskenderiye'li	117,123,133	Montanizm	124
Kohelet Kitabı	29	Moravyalılar	108
Kumran Yahudi mezhebi	38	More, Thomas	142
		Muhammed	20
		Mulago, Vincent	121

Mulla Sadra	141	Qum Medreseleri	136
Musa	23		
Nestorius	100-101	Rahman, Fazıl ül-	7
Niebuhr, H. Richard	120	Rahner, Karl	120
Niebuhr, Reinhold	120,143	Razi, M. İbn Zakariyya	138
"Nostra Actate"	111	Reform: Protestan Reformu	106
Origenes	76,117,	Katoliklerin Karşı Reformu	109
	123,34	Ortodoks Kiliseleri ve Reform	109
Ökümenik Hareketi	102,	Roma	97,104
	112-113	Roscellinus	65
Pachomius	147	Ruhaniyet (Tinsellik)	143-156
Palamas, Gregorius	149	Ruhbanlık (Kutsal rütbeler) Gizemi	91
Pannenberg, Wolfhart	120	Ruysbroeck, Jan van	151
Papa	10	Sayılar Kitabı	23
Paracelsus	155	Schememann, Alexander	120
Paskalya Bayramı	155	Scotus Erigena, John	118,138
Patrikler	98	Septuaginta (Yetmişler)	14
Patristik	122-126	Siger, Brabant'lı	139
Paulus	44-47,97	Simeon, "Yeni Tanrıbilimci"	149
Pentekost	52-55	Sirak Kitabı	30
Pentekotist Hareketi	156	Sobrino, Jean	11
Persona (Şahıs)	69	Solovyev, Vladimir	120
Petrus Mektupları	48	Sofhia ("Tanrısal bilgelik")	120
Peygamber Kitapları	25-27	Suso, Heinrich	151
Philon	133	Şarkılar Şarkısı	29
Philoponos, Yuhanna	64	Şizm (Doğu-Batı Ayrılması)	103-105
Pieris, Aloys	121		
Pietism	155-156	Tanrı (Allah)	18-20,55
Platon	133-136	Tanrıbilim (Teoloji)	115-131
Plethon, Georgius Gemistus	142	Tanrı Ruhü (Kutsal Ruh)	40-41,67
Plotin	134-135		70-71
Porphyros	135	Tauler, Johannes	151
Presbiteryenler	108	Tatianus	44,123
Püritenler	108	Tenleşme (Incarnatio)	56-57

Tekvin (Genesis) Kitabı	22-23	Vatikan	9
Teresa, Avila'lı	153	Vatikan 2. Konsili	110-112
Tertullianus	124,133	Wesley, John	156
Theodera, İmparatoriçe	103	World Council of Churches (Dünya Kiliseler Konseyi)	112-113
Theophilus, Antakya'lı	65	Wycliffe, John	106
Theos, o	65-66		
Tillich, Paul	120	Yahya, Vaftizci	58-59
Tinsellik (Ruhaniyet)	143-156	Yahuda Mektubu	48
Tobit Kitabı	29	Yahudi Yasası	22-29
Torah	21-23	Yakub	97
Trento Konsili	109	Yakubi Kilisesi	102
Trimingham, J.S.	72	Yakub'un Mektubu	47-48
Thomas, Aquino'lu	118,126, 138-139, 150	Yeni Antlaşma	40-41
Urs von Balthasar, Hans	121	Yeremya	23,25
		Yoşua Kral	23
Üçlü Birlik (Hıristiyan Tektanrıcılığı)	64-73	Yoel, Peygamber	53
Üçtanrıcılık	64	Yuhanna Esinlemesi (Apokalips Kitabı)	49.
Vaftiz	88	Yuhanna İncili	38,39
Vakanüvisler Tarihi	24-25	Yuhanna Mektupları	47
Valdesiler	106	Zwingli, Ulrich	108

Prof. Dr. Thomas Michel S.J., ABD'nin Missouri eyaletine bağlı St. Louis şehrinde 1941'de doğdu. Felsefe ve ilahiyat disiplinlerinde yürüttüğü çalışmalarından sonra, 1967'de bir Katolik rahip olarak görev aldı. Mısır ve Lübnan'da Arapça ve İslami araştırmalar konusunda çalıştı. Prof. Fazlurrahman'ın yönlendirmesi altında İbn Teymiye'nin yazıları üzerine bir doktora tezini tamamlamasından sonra, 1978'de Chicago Üniversitesi'nden "İslam düşüncesi" alanında doktor unvanını kazandı. Daha sonra yayınlamış olduğu doktora tezinin başlığı; İbn Taymiyya's Al-Jawab al-Sahih: A Muslim Theologian's Response to Christianity [İbn Teymiye'nin el-Cevâbu's-Sahih'i: Bir Müslüman İlahiyatçının Hristiyanlığa Cevabı]. idi. Dr. Michel, 1978-1981 yılları arasında Endonezya'nın Yogyakarta şehrindeki Sanata Dharma Üniversitesi'nde öğretim üyeliği görevinde bulundu. 1981'de Vatikan'ın Dinler Arası Diyalog Konsülü'nün Asya Masası'na tayin edildi. 1988'de Vatikan'ın aynı departmanının bölüm başkanı oldu. 1994-1996 yılları arasında, merkezi Tayland'ın başşehri Bangkok'ta bulunan Asyalı Piskoposlar Konferansları Federasyonu'nun Ekümenik ve Dinler Arası İlişkiler Ofisi'nin (FABC-OEIA) genel sekreter yardımcısı olarak hizmet gördü. Hâlihazırda Roma'daki Dinler Arası Diyalog İçin Cizvit Sekreteryası'nın genel sekreteri ve de Asyalı Piskoposlar Konferansları Federasyonu'nun ekü-

Bu kitap 1987-1989 yıllarında Ankara, İzmir ve Konya İlahiyat fakültelerinde Prof. Dr. Thomas Michel'in öğrencilerine verdiği derslerden derlenmiştir.

menik sekreteridir. Öğretim Tecrübesi: 1974-1975 Northwestern Üniversitesi, Evanston, Illinois, ABD, İslam medeniyeti. 1977-1978 Columbia Üniversitesi, New York, ABD, İslam felsefesi. 1978-1984 Inst. Filsafat Teoloji, Yogyakarta, Endonezya, İslam felsefesi, teoloji. 1978-1981 I.K.I.P. Sanata Dharma, Yogyakarta, Endonezya, İslam tarihi. 1980-1981 St. Paul's Major Seminary, Davao, Filipinler, İslam'a giriş. 1982 Papalık Arap-İslam Araştırmaları Enstitüsü, Roma, Asya'da İslam. 1985 Dansalan College, Marawi City, Filipinler, İslam mistisizmi. 1986-1987 Ankara Üniversitesi, Türkiye, Hristiyan teolojisine giriş. 1988 Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, Hristiyan teolojisine giriş. 1988 Papalık Arap-İslam Araştırmaları Enstitüsü, Roma, İslam teolojisi ve mistisizmi. 1989 STF Driyarkara, Jakarta, Endonezya, İslam teolojisi ve mistisizmi. 1989 Selçuk Üniversitesi, Türkiye, Hristiyan teolojisine giriş. 1989 St. Peter's Major Seminary, Kuching, Malezya, İslam'a giriş. 1990-1991 Papalık Arap-İslam Araştırmaları Enstitüsü, Roma, Asya'da İslam; İslam teolojisi. 1991 Selly Oak Colleges, Birmingham Üniversitesi, İngiltere, Asya'da İslam. 1993 Papalık Arap-İslam Araştırmaları Enstitüsü, Roma, İslam felsefesi. 1995-1998 Wedabhakti İlahiyat Fakültesi, Yogyakarta, Endonezya, İslam felsefesi, teoloji. 1996-1998 Euntes Asian Center, Zamboanga, Filipinler, İslam'a giriş.

HRİSTİYAN TANRI BİLİMİNE GİRİŞ * Thomas Michel

Dinler
Tarihine
Katkı



Hristiyan
Tanrı Bilimine
Giriş

Thomas
Michel